

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

Diplomová práce

**Smrt v literatuře versus tvář smrti v dnešní
společnosti**

Vedoucí práce: Mgr. Et. Mgr. Tomáš Veber, Th.D.

Autor: Bc. Ludmila Poláčková

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: třetí

2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikační práce Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum.....

Podpis studenta .....

Poděkování:

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Tomáši Vebrovi, Th.D., za odborné vedení mé diplomové práce, připomínky, cenné rady a metodické vedení práce. Zároveň mu také děkuji za jeho trpělivost a vstřícnost. Dále bych touto cestou ráda poděkovala panu doc. Jakubovi Sirovátkovi, Dr. phil. za cenné rady a připomínky.

Obsah

1.	Úvod.....	6
2.	Smrt.....	10
2.1.	Definice smrti	11
2.2.	Osobnost sociálního pracovníka a jeho pojetí v oblasti thanatologie	15
3.	Smrt a smysl života	16
3.1.	Chápání smrti, strach ze smrti	18
3.1.1.	Překonávání strachu ze smrti	21
3.1.2.	Čeho se vlastně bojíme?	23
3.1.3.	Je smrt tabu?	25
3.2.	Vnímání smrti a umírání v minulosti a dnes	27
4.	Umírání	30
4.1.	Kde chceme zemřít?	32
4.2.	Lidská důstojnost.....	35
4.3.	Lidská důstojnost v křesťanském pohledu na člověka.....	35
4.4.	Proces socializace dle Elizabeth Kübler-Rossové.....	37
4.4.1.	První stádium – Popírání a izolace	39
4.4.2.	Druhé stádium – zlost	40
4.4.3.	Třetí stádium – Smlouvání.....	41
4.4.4.	Čtvrté stádium – Deprese.....	42
4.4.5.	Páté stádium – Akceptace	44
5.	Román Zeptej se táty	46
5.1.	Spisovatel Jan Balabán.....	49
5.2.	Postavy	50
6.	Motivy díla Jana Balabána.....	57
6.1.	Etická dilemata plynoucí z díla	70
6.2.	Dilemata	71
6.2.1.	Ulehčit či neulehčit?	71
6.2.2.	Vina či nevina	72
6.2.3.	Mít či nemít strach	73
6.2.4.	Sdělit blížící se konec x nesdělit.....	74
6.2.5.	Otázka přístupu k etickým dilematům	76

7.	Závěr	77
8.	Literatura.....	81
9.	Abstrakt	86
10.	Abstract (abstrakt v anglickém jazyce)	87

1. Úvod

Smrt se týká každého živého tvora, který *je* na světě. Každý z nás se bude muset potýkat s nevyhnutelností smrti. Všichni směřujeme k této fázi života, všichni si umíme představit, co smrt je, ale každý z nás si ji vykládá po svém. Pro někoho je cestou, pro jiného fází, pro dalšího stavem.

Téma, které jsem si pro svou diplomovou práci vybrala, mě velmi zajímá mnoho let. Již od dětství jsem se potýkala s tím, že smrt je jakési tabu, konec, nic. Neuměla jsem pojmenovat tento stav. V naší rodině se o smrti příliš nemluvalo, bylo to velmi citlivé téma, o kterém se nikdo nechtěl moc bavit. Byl to tudíž pro mě určitý typ konce, člověk už umřel, už není, nežije. Jako dítěti mi toto vysvětlení stačilo, v průběhu dospívání jsem se ale ptala víc, avšak odpovědi jsem nedostávala. Hledala jsem odpovědi na různé otázky, co je smyslem života, kam směřujeme, co je pro mě smrt. Hledala jsem určitý typ ukotvení. Odpovědi na své otázky jsem našla ve víře v Boha.

Cílem diplomové práce je zamyslet se a posoudit, zda může být vybrané beletristické dílo přínosem pro sociálního pracovníka setkávajícího se s otázkami týkajícími se smrti a umírání. Je možné pomocí analýzy textu díla Jana Balabána *Zptej se táty* nalézt přínos pro život a práci sociálního pracovníka? Ve své práci se pokusím nalézt ve zvoleném díle konkrétní příklady, které jsou vhodné k zamyšlení a utváření lidských hodnot. Dále se ve své práci zamyslím nad tím, proč je smrt ve společnosti negativně vnímána a odsouvána. Popsat to, jak se vyrovnáváme se smrtí svých blízkých, jak smrt ovlivňuje náš život a jaké motivy nás usměřují, bylo dalším dílčím cílem této práce.

Beletrie představuje vždy svébytné nahlédnutí do nitra společnosti. Autorova životní zkušenost, jeho zakotvení ve společenských strukturách, jeho vlastní bytostná společenskost, to vše je neodmyslitelně spjato s důležitým znakem beletristického díla, a tím je jeho uvěřitelnost, věrojatnost. Fikční svět je tak vždy nutně odrazem světa autorovy životní zkušenosti. Pokusím se vyjádřit, zda literatura, která se zabývá tématem smrti a umírání, může být vhodná pro utvoření hodnot sociálního pracovníka. Kniha Jana Balabána vychází z prožitků a zkušeností autora samotného. Román je o smrti, jak s ní žít a jak se s ní vyrovnat. Je to skutečný příběh rodiny, která se vyrovnává se smrtí otce a zároveň jde o postihnutí myšlenek, emocí a pocitů jednotlivých členů rodiny, kteří přemýšlejí o smyslu svého bytí. Vyrovnávání se se smrtí je taktéž součástí obsahu mé práce. Smrt je v knize líčena z pohledu několika lidí, z pohledu jejich osudů,

myšlenek, povah. Existenciálními tématy je kniha doslova protkána: Jaký má život smysl? Jaký mu dát správný obsah? Proč jsme tady? Učíme se odcházet ze světa? Proč marníme svůj život? Proč nám protéká život mezi prsty? Co nás přinutí se změnit, zastavit? Tyto a další otázky se vynořují v díle samotném a je na čtenáři, aby si na ně on sám našel odpověď. S podobnými otázkami se setkáváme také ve svých životech. Každý z nás si určitě položil některou ze zmíněných otázek, každý z nás tyto otázky řeší, proto je román přínosem a inspirací pro diplomovou práci. Ona opravdovost v přemýšlení postav je obsažena v životech nás všech. Jsou zde konkrétní příklady pocitů, myšlenek a vynořujících se otázek, které se týkají především strachu ze smrti.

Diplomovou prací jsem se dále snažila vystihnout hloubku tématu smrti a umírání z pohledu osobní zkušenosti autora románu. Je to konkrétní příklad konkrétního člověka, nahlédnutí do jeho života a pocitů. Kniha vypráví nejen příběh samotný, ale navíc přináší i obohacení o otázky, na které pak sám ve svém životě hledá odpověď. Podobné je to v práci sociálního pracovníka, který také v podstatě nahlíží do pocitů a myšlenek svých klientů. Klient mu také klade otázky, na které čeká odpověď. Je třeba někde čerpat. Čerpáme tedy z odborné literatury, přednášek, z dalšího studia, zkušeností, ale dá se také zároveň čerpat například z beletrie. I beletrie, pokud je seriózně sociologicky interpretována, může být pomocníkem k nalezení odpovědi na otázky: Čím je pro mě smrt? Bojím se smrti? Autor do tohoto tématu vkládá své myšlenky a pocity, vkládá i způsob, jakým se například vyrovnával se smrtí svých blízkých. Pro náhled na smrt v dnešní společnosti jsou tyto konkrétní příklady velmi obohacující. Každý z nás se s odchodem svých blízkých vyrovnává po svém. Někdo před realitou utíká, avšak měli bychom se jí umět postavit čelem, abychom byli schopni žít plnohodnotně. Vyhýbání se skutečnosti smrti nikam nevede, takto se nemůžeme nikdy uspokojivě vyrovnat s odchodem našich blízkých.

Myslím si, že i způsob, jak smrt prožívá a vnímá sociální pracovník, ovlivňuje kvalitu jeho práce. Z pohledu sociální pracovnice vnímám téma smrti jako nedílnou součást života. Jako zhodnocující princip, kterým je náš život doprovázen. Sociální pracovník se s touto otázkou setkává takřka denně při jednání se svými klienty. Měl by mít svůj postoj ke smrti vnitřně vyřešen. Jedině tak může mluvit o smrti s klientem a pomoci mu vypořádat se s otázkami, problémy a obavami, které má se smrtí spojené.

Práce je strukturována do šesti hlavních kapitol. První kapitola se věnuje smrti z pohledu psychologů, filozofů, odborníků, spisovatelů a dalších, kteří se tématu smrti

věnovali. Zároveň zde bude nastíněn pohled obyčejných lidí, jejich prožitků a emocí skrze dílo Jana Balabána a skrze mé vlastní životní zkušenosti. Druhá kapitola se věnuje smyslu života, který úzce souvisí s tématem smrti. Rozebírám zde i otázku chápání a překonávání strachu ze smrti z psychologického hlediska. Řeším otázky, zda je smrt v dnešní společnosti stále ještě tabu. Popisuji, jaké bylo vnímání smrti a umírání v minulosti a dnes. Ve třetí kapitole se zabírám otázkou umírání, řeším odpovědi na otázky, které se týkají našeho odchodu ze života, lidské důstojnosti z pohledu ústavy a křesťanského pojetí. V této kapitole se věnuji tématu procesu socializace, kterou definovala autorka Elizabeth Kübler – Ross.¹ Tento proces je zajímavý z hlediska prožitku určitých milníků během umírání a smrti, které se dotýkají umírajícího i lidí, kteří s ním tuto skutečnost sdílí. Následující dvě kapitoly se týkají samotného vybraného díla. Dílo je zpracováno metodou sociologického čtení v rámci sociologie literatury. Objektívni analýza obsahuje stručný obsah knihy a pohled na autora samotného. Dále jsem se snažila vystihnout hlavní motivy díla v jednání jednotlivých postav a jejich propojení s běžným životem. Každý z nás používá ve svém životě motivy jednání, proč děláme to či ono, je to pro nás důležité. Jednotlivé situace máme ve svých životech spojeny právě s motivy. Na konkrétních motivech ukazuji, jak úzké je propojení života románových postav a lidí ve společnosti. V závěru práce předkládám ukázky dilemat a jejich možné řešení, se kterými se v běžném životě můžeme setkat, a které vycházejí z jednotlivých motivů díla. Na těchto dilematech ukazuji důležitost a zároveň obtížnost, která se skrývá za tématem smrti a umírání.

Ve své práci v rámci sociologického čtení jsem čerpala z díla *Zeptej se táty* od Jana Balabána². K pochopení autorova vnímání a myšlení mi pomohla kniha od Blanky Kostřicové.³ Pro analýzu tématu smrt a umírání jsem čerpala z děl Jana Payna,⁴ Irvina Yaloma,⁵ Martina Heideggera,⁶ Jiřiny Šiklové,⁷ Viktora Emanuela Frankla,⁸ a dalších.

---

¹ KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, 251 s. ISBN 80-900134-6-5.

² BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011. 584 s. ISBN 78-807294-477-4.

³ KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*. 1.vyd.Olomouc: Civipolis o.p.s., 2013. ISBN 978-80-905527-0-8.

⁴ PAYNE, J., *Smrt – jediná jistota*, Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-046-1.

⁵ YALOM, Irvin, D., *Existenciální psychoterapie*, Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-147-6.

YALOM, Irvin., D., *Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta*, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1382-6.

⁶ HEIDEGGER, M., *Bytí a čas*, 2. opravené vyd. Praha: OIKOYMEHN, 2002. ISBN 80-7298-048-3.

⁷ ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013. ISBN 978-80-7017-197-4.

⁸ FRANKL, V. E., *Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie*, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994. ISBN 80-901601-4-X.

K problematice sociologie literatury jsem využívala díla od Miloslava Petruska⁹ či Karla Krejčího.¹⁰

---

⁹ PETRUSEK, M., *Sociologie a literatura*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-2020165-3

¹⁰ KREJČÍ, K., *Sociologie literatury*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-6296-8.

2. Smrt

Jak vlastně definovat smrt? Lze ji vůbec postihnout, vylíčit, popsat? Lze ji vědecky uchopit? Smrt je jediná jistota, někdo byl a nyní není. To, co vzniklo v určitém čase, zase v čase zaniklo. Zní to logicky, avšak je to tak? Opravdu zanikáme? Co když ne? To, čemu dnes říkáme smrt, tak o tom máme opravdu pramalé poznání. Můžeme zkoumat smrt samotnou, co přijde po ní, o tom můžeme přemítat a uvažovat.¹¹ Ve své práci se nebudu zabývat medicínským obratem toho, co je smrt. Vybrala jsem si několik filozofů, psychologů, autorů, kteří se přímo zabývali tématem smrti a konečnosti člověka. Díky jejich poznatkům a svým zkušenostem se snažím odpovídat na dané otázky.

Každý se ve svém životě nějakým způsobem se smrtí setká. Většinou je to prostřednictvím smrti někoho, kdo je nám blízký. Můžeme tedy říci, že určitou zkušenost máme. „*Jenže smrt někoho blízkého není převoditelná na nás samotné. Zvyknout si na smrt nelze čili nelze ani pouhou přítomností u postele někoho, kdo má ke smrti blízko, získat ponětí o smrti vlastní.*“¹² Tuto zkušenost máme většinou spojenou s bolestí a pro člověka je přirozené se bolesti vyhnout. Můžeme dospět k určité empatii nad člověkem, který nás opouští, jenže skutečně prožitou empatii mohou cítit jen lidé, jejichž prožitky jsou alespoň z části podobné, avšak když se s tím, kdo jde smrti vstříc, setká někdo, kdo má k smrti daleko, nemohou být jejich prožitky podobné, nemůže to zkrátka naplno pochopit. Nemůžeme to pochopit, a také i proto se smrti snažíme vyhnout. Rozloučení s blízkými se může podobat odchodu někoho, kdo někam odjíždí a snad se zase někdy vrátí.¹³

Víme, že smrt potká dříve či později každého z nás, je to jistota, která má blahodárný dopad na život v přítomnosti samotné. Dává tím životu smysl a vlastní cenu. Dříve či později se smrtí začne každý z nás zabývat. Má na nás také blahodárný vliv, učí nás, jak s časem hospodařit. Lidský život nabývá hodnoty tehdy, když naplní své možnosti. Hrůzou je opustit život nedokončený, odchod v půlce díla, provázený pocitem marnosti a dluhů. Aby náš život měl smysl, musíme se zabývat vlastní smrtí již

---

¹¹ Srov. PAYNE, J., *Smrt – jediná jistota*, Praha: Triton, 2008, str. 9-10.

¹² Tamtéž, str. 135.

¹³ Srov. tamtéž, str. 135.

v mladém věku, abychom došli svých cílů. Získáme tím pevný bod, pevnou půdu pod nohama, od které se lze odrazit.¹⁴

2.1. Definice smrti

Smrt, co to vlastně je? Každý z nás má o smrti svou představu. Pro někoho je smrt cesta, ke které směřuje, pro jiného je to jedna z posledních fází života. Cesta, fáze, stav, do kterého se dostane každý z nás. Asi každý by se ztotožnil s něčím jiným, každý by na tuto otázku odpověděl jinak.

„Smrt. Tou nejzřejmější, nejsnáze představitelnou základní záležitostí je smrt. Ted' existujeme, ale jednoho dne existovat přestaneme. Smrt přijde a není před ní úniku. Je to strašná pravda a my na ni reagujeme smrtelnou hrůzou. Klíčovým existenciálním konfliktem je napětí mezi vědomím nevyhnutelnosti smrti a přáním nadále existovat.“¹⁵

Lidský život nemůže být definován beze smrti. Smrt k němu patří, od začátku až do konce. Člověk nemůže volit své zrození ani svoji nesmrtelnost. Smrt je něco, co je naprosto skutečné, jedna z mála fakticit, která je v životě jistá.¹⁶

Smrt, exitus, slovo, kterým obecně charakterizujeme zastavení životních funkcí v organismu. Smrti předchází umírání, tedy stav, kdy dochází k postupným změnám v organismu. Ke změnám, které vedou k nenávratnému zastavení životních funkcí. Smrt je tedy finální stádium života. Z vědeckého hlediska vše smrtí končí. Člověka prohlašuje za mrtvého dle našich právních předpisů pouze lékař, a to na základě pozorování několika parametrů. Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, v paragrafu číslo 10 odstavci 3 říká: *„Smrt se zjišťuje prokázáním nezvratné změny zástavy krevního oběhu, nevratné ztráty funkce celého mozku, včetně mozkového kmene v případech, kdy jsou funkce dýchání nebo krevního oběhu udržovány uměle.“¹⁷*

Smrt, dá se pojmout určitou otázkou po bytí či nebytí. Kořeny této otázky se objevují již v antice. Martin Heidegger se zabýval otázkou bytí a jeho pravého smyslu.

---

¹⁴ Srov. PAYNE, J., *Smrt – jediná jistota*, Praha: Triton, 2008, str. 149–150.

¹⁵ YALOM, Irvin, D., *Existenciální psychoterapie*, Praha: Portál, 2006.

¹⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Rub života – líc smrti*, Praha: Orbis. 1975, str.159.

¹⁷ zákon č. 285/2002 Sb., § 10 odst. 3 Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, a o změně některých zákonů (transplantační zákon), ve znění platném k 1.3.2003.

Ztracením bytí nastává smrt, smrtí ztrácíme pobyt ve světě. Pobyt ve světě je zvláštní způsob bytí, existence člověka. Ona zvláštnost se projevuje tím, že člověk jako jediné jsoucno na světě svému bytí vždy již nějakým způsobem rozumí. Heidegger chápe smrt jako naši nejzazší možnost rozvrhování, naše bytí je už vždy bytím ke smrti. Bytí zde je zároveň i spolubytí s druhými lidmi, skrze ně můžeme zažívat zkušenost se smrtí. Tato zkušenost v nás vyvolává pocit nebytí druhých, kteří zde již nepobývají. Dle Heideggera bychom převážně měli porozumět celistvosti pobytu na zemi. Pobyt ve světě neboli „*bytí ve světě*“ není uzavřené, je stále nehotové. Dokud žijeme na světě, vztahujeme se k možnostem vlastní existence, k „*moci být*“. Především se staráme o naše bytí, sami o sebe, existujeme kvůli sobě samému, jelikož žijeme svůj vlastní život. Tuto onu neukončenost pobytu naplňuje právě smrt samotná. Ve smrti tedy získáme svou celost, naplnění. Získáme celost a ztratíme ono „*bytí ve světě*.“¹⁸

Zkušenosti se smrtí máme prostřednictvím smrti blízkých lidí. Dle Heideggera smrt druhého člověka pro nás neznamena jeho absolutní konec. Zemřelí s námi vlastně stále jsou, jen v jiném způsobu bytí. Uctíváme jejich památku, modlíme se za ně, vzpomínáme. „*Ve zkušenosti této ztráty není však jako přístupná ztráta bytí, kterou »zakusil« umírající. Umírání druhých v pravém smyslu nezakoušíme, nýbrž nanejvýš jsme vždy jen »při tom«.*“¹⁹

Bylo nastíněno, co smrt je. Jak se ale smrt odráží v próze Jana Balabána? Ono zamýšlení se nad smrtí je Balabánovou alfa i omegou. Celé jeho dílo je protkáno tématem smrti. Ve své knize, *Zeptej se táty*, se takřka na každé straně řeší jakási pomíjivost, která je s románem spojena, pomíjivost života, vztahů, myšlenek, cest, rolí. Balabán použil mnoho tzv. definic a metafor, kterými se snažil vylíčit ony okamžiky prožitku myšlenky na smrt. „*Tak to říkal Emil: »Všichni umíráme, jenom někteří zatím pomaleji.«*“²⁰ ... „*Přejetý had, snad slepýš. Byl mrtvý, zkroucený do tvaru nedopsané číslice osm. Pootevřené nekonečno, to je tedy smrt. Když se linka v osmičce mine se svým koncem, nekonečno se stane konečným, protože tou dírou vniká do věčnosti nicota.*“²¹ ... „*Pravda je zjistitelná za cenu smrti. A dozví se ji každý, protože každá oběžnice jednou zkolabuje do svého středu.*“²²

---

¹⁸ Srov. HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*, 2. opravené vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002, str. 274-280.

¹⁹ Srov. tamtéž, str. 275.

²⁰ BALABÁN, J. *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 439.

²¹ Tamtéž, str. 446-447.

²² Tamtéž, str. 452.

Přístup ke smrti je součástí kultury dané společnosti. Kultura ovlivňuje vzorce chování a jednání. Je to struktura formující poznávání světa a života v něm. Je to kulturou předávané chápání hodnot, životního stylu, přesvědčení určité osoby nebo skupiny osob. Toto chápání je předáváno z generace na generaci a ovlivňuje myšlení, rozhodování a jednání člověka. Ke kultuře patří rovněž řada obřadních tradičních zvyklostí: rituály v mezních životních situacích, k nimž patří umírání – smrt – pohřeb.²³

Myslím si, že u člověka hraje smrt jednu z nejdůležitějších podstat života. Při normálním obecně zdravém žití se člověk snaží smrti předcházet a snaží se jí oddálit co nejdéle. Snahou lidí je vyrovnání se s faktem, že každý život je konečný a život jednou skončí, alespoň tak jej známe. Způsobů, jak se se smrtí vyrovnat, je několik a například víra v určité pokračování v životě, v různých jeho formách, posiluje lidi od nepaměti. Z dochovaných pramenů z naší historie je zřejmé, že snaha o vyrovnání se se smrtí je stejně stará, jako lidstvo samo. Nevěřící člověk přijímá smrt jako konečné řešení života a jako takové ho obvykle odsunuje ve svém myšlení co nejhlouběji. Hlavně současná společnost smrt vytěsnila někam za okraj vlastních myšlenek jakoby se nás smrt ani netýkala. Nejde ani tak o pocit vlastní nesmrtelnosti, pouze je to snaha na smrt jako nedílnou součást vlastního života nemyslet.

Z vlastní zkušenosti mohu říci, že díky víře vnímám i onu smrt tak nějak lehčeji. Nechci to vůbec bagatelizovat, jen jsem zkrátka smířena s faktem, že k smrti samotné každý směřuje, tudíž i já sama. Smrt je pro mě ukončení jedné cesty, etapy a také zároveň určitá brána k věčnosti. Jistě můj pohled na smrt může být tak trochu zkreslený, ale i já mám své zkušenosti a hluboké prožitky. Také mi někdo zemřel, někoho jsem doprovázela, také jsem se se smrtí setkala. Každý z nás se s ní setkává více či méně, záleží na tom, jak jsme otevřeni přijmout smrt v našem životě. Určitý pohled máme ze svého bezprostředního okolí, z naší rodiny a společnosti ve které žijeme. Převážně ale vycházíme z přímé zkušenosti se smrtí.

Současné vyvinuté společnosti zahalují kult smrti rouchem tajemna nebo ho posouvají na okraj svého zájmu. Umírající jsou mnohem častěji, nežli dříve odkázáni na pocit osamělosti a opuštěnosti. Pro živé je těžké identifikovat se s mrtvými. Předtucha smrti je horší, jak smrt samotná, a protože je nedílnou součástí našeho života, způsobuje nám určité trauma. Dnes už se lidé nechodí dívat na zápasy na život a na smrt tak, jako

---

²³ Srov. KUTNOHORSKÁ, J., *Etika v ošetrovatelství*, 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2007, str. 71.

tomu bylo v dobách římských gladiátorských zápasů. Ve většině kultur nejsou ani veřejné popravy. Dokonce i trest smrti vymizel z kategorizace trestů většiny vyspělých států a civilizovaného společenství. Pokud jsou státy, kde trest smrti jako nejvyšší možné potrestání viníka, zvláště závažného provinění, je, bývá toto vykonáno za přísně stanovených podmínek a nikoliv veřejně. Vytěšňování smrti probíhá ve dvojí rovině jako individuální záležitost, nebo sociální. Z psychosociologického hlediska je vytěšnění smrti z vlastních představ snaha o určitou nesmrtelnost. Předtucha smrti v nás vyvolává stísněné pocity, a pokud není naše víra v posmrtný život natolik pevná, že dokáže překrýt strach, je velmi těžké přijmout vidinu konce.²⁴

Pohled na umírajícího člověka dnes již není tak běžný, proto je pro současného člověka mnohem jednodušší na smrt zapomenout, než tomu bylo v dřívějších dobách, kdy smrt byla dennodenní součást přirozeného soužití.²⁵ Už jen samotný rozhovor o smrti dnes v lidech evokuje určitý způsob, jak ji přivolat. Když se o smrti bavíme, uvědomujeme si její zákonitost, její fatálnost, nevyhnutelnost. Nejlepší cestou, jak se tomuto traumatu vyhnout, je o smrti mluvit co nejméně. Dalším důvodem, proč o smrti v současné době tak málo mluvíme je fakt, že člověk snadněji mluví o skutečnostech, které zažil a může je tak hodnotit na základě zkušeností a postřehů. Nejblíže ke smrti se dá připodobnit zkušenost se zážitkem na „prahu“ smrti. Lidé s takovou zkušeností obvykle nemají nejmenší problém o smrti mluvit zcela otevřeně, jako by ji už znali a byli s ní vyrovnáni. Lidé, kteří mají takovou zkušenost, toto popisují jako zprvu nepříjemný hluk a cestu dlouhým tunelem a následné opuštění svého fyzického těla. Po dobu bytí mimo svou tělesnou schránku popisují setkání s mrtvými příbuznými a setkání se vznešenou bytostí plnou světla, která pokládá otázky beze slov. Tento stav je pak přivádí k zamyšlení se nad zážitky z vlastního života a jeho zhodnocování. Pak se ocitají před pomyslnou hranicí, bariérou, která představuje výběr mezi životem na zemi a životem následujícím. Po tom, co okusili dalšího života, se už nechtějí vrátit zpět, ale musí, protože jejich čas ještě nenadešel. Tento zážitek u nich naprosto změnil názor na smrt a obavu z ní.²⁶

---

²⁴ Srov. ELIAS, N., *O osamělosti umírajících*, 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství France Kafky, 1998, str. 7-13

²⁵ Srov. tamtéž, str. 7-13

²⁶ Srov. MOODY, R. A., *Život po životě: úvahy, otázky, odpovědi*, Praha: Eminent, 2004, str. 22-28

2.2. Osobnost sociálního pracovníka a jeho pojetí v oblasti thanatologie

V tomto tématu se zabývám otázkou: Proč má sociální pracovník věnovat pozornost beletrii v níž se píše o smrti a umírání a jak má tuto beletrii číst?

Povědomí o fenoménech smrti, umírání a truchlení, určité seznámení s výukou thanatologie je ve většině vzdělávacích institucí nedostatečné. Sociální pracovníci, kteří pracují s umírajícími, si musí své znalosti doplnit samostudiem, přednáškami a aktivně se zapojit do celoživotního vzdělávání v této oblasti. Sociální pracovník se tak dostává do těžké situace a záleží tedy především na jeho osobnostních předpokladech, které jej vedou k vytvoření důvěryhodného vztahu s klienty. Sociální pracovník v práci s umírajícími potřebuje tedy vzdělání, mít specifické znalosti a dovednosti, nemalou měrou pro výkon této profese jsou důležité jeho osobnostní a povahové rysy. Součástí dovedností je empatie a možnost sdílení, vcítění se do problému klienta. Ono vcítění by však nemělo ovlivnit objektivní postoj sociálního pracovníka.²⁷

Umírající řeší často otázku smyslu života. Těmito otázkami se zabýval také V. E. Frankl, který upozorňuje, že otázky po smyslu života můžeme zodpovědět jedině tehdy, pokud přijmeme odpovědnost za svůj život. Odpovědnost za život je vlastně odpovědí a zdůvodnění naší vlastní existence. Sociální pracovník může pomoci umírajícím uvědomovat si jejich životní smysl skrze hodnoty, které jsou v souladu s osobností nemocného.²⁸ Abychom mohli umírajícím nebo doprovázejícím lépe pomáhat, je potřeba, jak už bylo řečeno, se sebevzdělávat. Musíme mít v sobě zodpovězeny otázky o smrti, umírání, o smyslu života. Toto vše v sobě vytváříme naší povahou, rysy, vzděláním, našimi zkušenostmi, které čerpáme ze svého života i ze života svých blízkých. Obohatit nás mohou i jiné zdroje, přednášky, internetové stránky, články, ale například i beletrie. Beletrie zaměřená na otázky tématu smrti a umírání, nám může ukázat konkrétní příklady, jak se se smrtí vyrovnávali obyčejní lidé, jak ji vnímali, prožívali. Lépe se tak můžeme vcítit do potřeb umírajících a doprovázejících. Můžeme si urovnat naše vlastní pocity, zodpovědět si otázky po smyslu a konečnosti, utříbit si například náš pohled na smrt.

---

²⁷ Srov. PARKES, C.M., RELFOVÁ, M., COULDRICOVÁ, A., *Poradenství pro smrtelně nemocné a pozůstalé*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu, 2008, str. 56-57. in ELICHOVÁ, M., *Sociální práce: aktuální otázky*. Grada, 2017, str.186–188.

²⁸ Srov. FRANKL, V., E., *Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie*, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994, str. 34-41. in ELICHOVÁ, M., *Sociální práce: aktuální otázky*. Grada, 2017, str. 191-192.

3. Smrt a smysl života

Smysl života a smrt samotná, tyto dvě veličiny jsou nerozlučně spjaty. Spojení by se však neobešlo bez svobody, samoty a odpovědnosti. Každé naše rozhodnutí, každý náš čin se pojí s následky. Vždy je nutná otázka volby, díky níž se věci uskuteční, něco se překoná, a naopak něco zanikne. Otázka volby nás také nutí přemýšlet o smyslu. Když si zvolíme smysl, poté můžeme uskutečnit určité věci, vydat se na cestu a poté také odejít.²⁹ Yalom ve své Existenciální psychoterapii používá rovněž termín „cíl“, jako smysl žití.

Jaro Křivohlavý považuje jako jeden z hlavních faktorů života zdraví, jež je součástí pozitivní psychologie. Křivohlavý se také zaměřil na rozdíl mezi smyslem života a životní smysluplností. Smysl života je souborem různých hodnot a přesvědčení, které tvoří celkový smysl. Prožitek smyslu v životě je pak životní smysluplnost. Je to určitý pocit, že život je naplněn právě tím smyslem.³⁰

Člověk se velmi často ptá: Proč se mi to děje? Co teď s tím budu dělat? Každý se zamýšlíme svým vlastním způsobem, někdo používá duchovní principy, jiný zase přemýšlí prostřednictvím svých hodnot. Nad otázkou smrti a jejího smyslu se pozastavil také Viktor Emanuel Frankl. On díky svým vlastním zkušenostem nad otázkou smrti často přemýšlel, jelikož se s ní v koncentračních táborech setkával každý den. Rozebírá smrt ze všech možných úhlů, sám o ní hovoří jako o určitém smyslu žití: „*Sinn muss gefunden werden, kann nicht erzeugt werden.*“ Což by se dalo přeložit jako: „*Smysl může být nalezen, ne vytvořen.*“ U Frankla jsou otázky: Jaký je smysl života? A jaký je smysl mého života? To nelze oddělovat. Otázkou *Proč?* Se ptá každý z nás, je to otázka univerzální. Tím, jak život naplňujeme, vlastně na tuto otázku odpovídáme a nemusíme používat ani slovo „protože.“³¹

Pokud se ptáme po smyslu lidského života, nemůžeme se ptát po tom, co očekáváme od života my, ale co očekává život od nás. Každý den před nás staví nové a nové otázky, na něž máme odpovědět nikoli mluvením, ale odpovědným jednáním.

---

²⁹ Srov. YALOM, Irvin D., *Existenciální psychoterapie*, Vyd. 1. Překlad I. Müller. Praha: Portál, 2006, str. 527.

³⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J., *Psychologie smysluplnosti existence*, Otázky na vrcholu života. Praha: Grada, 2006.

³¹ Srov. FRANKL, V. E., *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011.

Život znamená chovat se odpovědně k sobě, ke svému životu, tak i k životu druhých. Život nám klade otázky v podobě úkolů, které bychom měli plnit.³²

Tyto požadavky se mění od člověka k člověku a od okamžiku k okamžiku. Smysl nemůže být stanoven jednou provždy. Život není nic neurčitého, ale něco konkrétního, proto i požadavky, které jsou na nás kladeny jsou konkrétní. Úděl každého člověka je jedinečný a neopakovatelný, žádný lidský osud není srovnatelný s jiným. Od člověka se očekává, aby jednal. Aby vzal svůj osud na sebe jako svůj kříž. Protože je každá situace neopakovatelná a jedinečná, proto připouští jen jednu správnou odpověď na otázku, která je v ní obsažena. Pokud situace ukládá utrpení, bude muset v něm člověk vidět úkol. Nikdo nemůže toto utrpení odejmout, nikdo nemůže vzít tento úděl za mne. V utrpení je dána ona možnost jedinečného činu, který záleží právě v tom, jak jej přijímáme a neseme.³³

„Neopakovatelnost a jedinečnost, která označuje každého člověka a dává smysl každému lidskému bytí, se uplatňuje stejně ve vztahu k dílu nebo tvůrčímu úkolu, jako ve vztahu k jinému člověku a jeho lásce. Teprve z této nezastupitelnosti člověka vyplývá odpovědnost člověka za jeho přítomný i příští život. Kdo si tuto odpovědnost vůči člověku uvědomil, nebude muset ohodnotit svůj život. Ví totiž „proč“ svého bytí zde a bude schopen vydržet téměř každé „jak.“³⁴

Můžeme si říci, že Frankl díky své zkušenosti z koncentračního tábora měl určitou zkušenost, která mu otevřela oči a ukázala mu pravé hodnoty bytí. I když ale nemáme takto drastickou zkušenost, i tak můžeme přijmout svůj život, v němž máme ony úkoly, které je potřeba plnit. Ptát se: Proč? nám opravdu nepomůže. Ono, „proč“ pochopíme tím, že dáme oné zkušenosti, úkolu prostor a čas. Může to trvat den, hodinu, měsíc či rok, a poté dostaneme onu odpověď, na kterou jsme se otázkou proč ptali. To není výmysl, to je má přímá zkušenost ze života. Takto se mi to stalo v životě již mnohokrát. Pokud se mi stalo něco zlého, ptala jsem se často otázkou proč. Odpověď jsem zkrátka dostala až časem, a tehdy mi souvislosti zapadly do sebe. Najednou jsem pochopila, že to zlé bylo pro to a to dobré. Chvilku to zkrátka trvá, ale vyplatí se počkat. To jen tahle doba nás nutí stále spěchat, nutí nás ptát se stále a stále dokola. Proč?

---

³² Srov. FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie*, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994, str. 53.

³³ Srov. FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie*, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994, str. 54.

³⁴ FRANKL, V. E. *Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie*, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994, str. 55.

Musíme pochopit, že je dar, když na otázku dostaneme odpověď, ale i když ji nedostaneme, tak je to také v pořádku. Na některé otázky zkrátka odpověď není.

Každý člověk je schopen uvažovat o smyslu života. Každý člověk vnímá, že se něco děje. Ono dění má význam pro jeho život. Dění nás učí žít a někam patřit a směřovat. Smysl a hloubka někam patřit, to je naše osobní spiritualita, díky níž můžeme vnímat to, co nás přesahuje. Můžeme to vnímat a můžeme se také naučit s tím zacházet. Stejně tak, jak se naučíme zacházet se smyslem, s naším životem, se musíme naučit zacházet se smrtí. S tím že i smyslem života je smrt. Vše, co jednou mělo svůj počátek, má i svůj konec. Pokud dokážeme toto přijmout, dokážeme také přijmout svůj život a dokážeme ho poté žít naplno. Může to znít jako krásná slova na papíru, ale je to pravda. Z opravdovosti přijetí se stane skutečné žité přijetí.

3.1. Chápání smrti, strach ze smrti

K tomu, abychom dokázali smrt přijmout, potřebujeme pochopit, co je smrt a jakou úlohu hraje v našem životě.

Není snadné žít každý okamžik s plným vědomím smrtelnosti. Je to stejné, jako kdybychom se pokoušeli dívat zpřímá do slunce: sneseme jen jistou dávku. Jelikož nemůžeme žít ztuhlí strachem, vytváříme si postupy, jak hrůzu ze smrti utlumit. Promítáme se do budoucnosti prostřednictvím svých dětí, bohatneme, stáváme se slavnými, ještě většími, vymýšlíme si nutkavé obranné rituály nebo přijmeme nedotknutelnou víru v posledního zachránce.³⁵

Alena Plháková cituje Roberta Plutchika, který se vyjadřuje k tématu strachu ze smrti. Strach patří mezi základní lidské city. Je to záporný cit, který vzniká v nebezpečných situacích, když je ohrožena sebezáchova nebo duševní integrita. Hrozba ztráty, např. majetku nebo citového vztahu, evokuje strach. Vyskytuje se v různé intenzitě, od mírných obav až po panickou hrůzu či děs. Strach má ochrannou funkci, protože vede k úniku z nebezpečné situace, k obraně nebo vyhýbání se situacím, které by člověku mohly ublížit.³⁶

Smrt je osud. Touha přežít a děs ze zmaru tu budou vždycky. Jsou instinktivní a mají významný vliv na to, jak člověk žije. Za mnohá staletí si lidé vypracovali

³⁵ Srov. YALOM, Irvin., D. *Pohled do slunce*, Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, str.11.

³⁶ Srov. PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, Praha: Academia, 2003, str. 405.

obrovskou spoustu metod, vědomé i nevědomé, ke zmírnění strachu ze smrti. Některé fungují, jiné jsou chatrné a neúčinné.³⁷

Krásně smrt a strach ze smrti popsal Seneca ve svých listech. Je neuvěřitelné, jak tato slova jsou nesmrtelná. „*Smrt je osvobozením od všech bolestí, je mezí, kterou naše zla nepřekročí. Smrt nás znovu ukládá do onoho klidu, v němž jsme byli ponořeni, než jsme se narodili. Jestliže někdo lituje mrtvé, ať lituje i nenarozené. Smrt není dobro, ani zlo. Jen to může být dobrem i zlem, co je něčím, avšak to samo o sobě není ničím a všechno obrací v nic, nevystavuje nás žádnému osudu, neboť zla a dobra potřebují ke své existenci nějakou látku.*“³⁸

Zvláštním způsobem se také Seneca vyjádřil k prodlužování života. „*Ten, kdo příliš pomýšlí na prodlužování života a pokládá co nejdelší život za zvláštní dobro, nemůže prožít klidný život.*“ Je potřeba, abychom přemýšleli o opuštění života, na kterém mnozí lidé příliš lpí a drží se jako ten, „*kdo je unášen dravým proudem, chytá se i trnitých větví a drásajících kamenů.*“³⁹ Sám Seneca považoval sebezabití za vrcholně svobodný čin, svůj život ukončil pod nátlakem sebevraždou.

Nikdo z nás není tak věčný, aby si neuvědomoval svoji smrtelnost. V blízkosti smrti často pláčeme a máme strach. Nenáleží nám minulost, a proto ani budoucnost. Každému z nás byl vyměřen určitý čas. Všichni půjdeme nakonec tam, kam jde všechno. Je to cesta, na kterou se vydá každý z nás, postihla každého z našich předků a postihne všechny i po nás.⁴⁰ V dnešním světě mnoho lidí velmi prožívá strach ze smrti, proto bychom měli žít tak, abychom se tolik nestrachovali o svůj život, jedině tak můžeme žít naplno a opravdově.

Pohled na umírajícího dnes vyvolává pocit viny a ohrožuje náš pocit nesmrtelnosti. Ukazuje nám i naši zranitelnost a není nám nijak příjemný. Smrt žijící člověk vnímá jako určitou formu trestu a snaží se jí vyhýbat. Pohled na druhého ve fázi umírání nám připomíná možnost vlastní smrti a odporuje to naší touze po nesmrtelnosti a tím to v nás vyvolává nesmírnou úzkost. Schopnost vyrovnání se se smrtí roste zkušenostmi. Určitou roli hraje i celková psychická vyrovnanost a síla osobnosti. Někteří se s pohledem na umírajícího člověka vyrovnají snáze než druzí. Vlastní smrti vstříc se hledí mnohem složitěji a některá duchovní společenství se na toto snaží

---

³⁷ Srov. YALOM, Irvin, D., *Pohled do slunce*, Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, str. 86.

³⁸ SENECA, Ad. Marc. XIX. *O dobrodincích*, Praha, Svoboda-Libertas, 1992, str. 282.

³⁹ SENECA, Ep. 4. *Výbor z listů Luciliovi*, 1. Vyd., Praha, Svoboda, 1969, str.12.

⁴⁰ Srov. SENECA, Ep. 4. *Výbor z listů Luciliovi*, 1. Vyd., Praha, Svoboda, 1969, str.139.

připravovat po celý život. Pocit strachu a viny ze smrti je ukazován již i ve starých mýtech. Vývojem společnosti se v moderní epoše smrt stává tabuizovaným tématem a umírající jsou vykazováni do zákulisí sociálního života. Všechny léčebny dlouhodobě nemocných, domovy seniorů a další podobná zařízení nahrazují středověkou a novověkou péčí v rodinném kruhu. Navzdory zkvalitnění lékařského umění a možnostem, jak tišit bolesti, navzdory veškeré možné podpoře při umírání jsou dnes umírající obecně více na umírání sami.⁴¹

Různé projevy strachu se objevují také v románu. Stejně jako v životě i postavy z románu bojují se svým vlastním strachem. S tím co nám brání konat. Balabán si s každou příhodou pečlivě pohrál tak, že v ní můžeme nalézt hloubku a zamyšlení nad tím, jak to dělám já, jak to dělají lidé, je to tak správně? „*Emil skutečně nevěděl, jak se ujmout staré paní z vedlejšího domu, která jen celý den hledí z okna a stárne. A on za to nějak může, protože pro ni nic neudělal, jak je rok dlouhý. On je ten nikdo, který ji nenavštíví. Místo toho, aby za ní zašel s kouskem jablečného koláče a nějak, nevím jak, ji potěšil, radši si s mladší sestrou Kateřinou vymýšlí pejska, který přespává na staré dece pod schody do sklepa... A pak se spolu třásli strachem a vinou, když ta stará paní umřela a oni ji nenavštívili a místo toho plýtvali péčí o vymyšleného psa.*“⁴² Jako příklad strachu z běžného života nám může posloužit situace, kdy se bojíme navštívit naše blízké, kteří jsou nemocní nebo třeba i umírají. Jako bychom měli strach, že se nemoc přenese i na nás. Nevíme, jak se zachovat, co říkat. Vymýšlíme si různé důvody, proč tam nemůžeme jít, že musíme udělat to či ono atd. Pak se ale může stát, že na něco zkrátka už nebude čas. Na smíření, odpuštění, vyslechnutí, navštívení, potěšení, poplakaní zkrátka na nic. My si poté budeme vyčítat, že jsme měli být odvážnější a vzhopit se, ale to je už pozdě.

Člověk má odnepaměti strach z toho, co nezná, je to přirozené a zcela pochopitelné. Máme strach z bolesti, ze smrti a z toho, co přijde po ní. Jenže, kdo z nás ví a zná, co bude? Nevíme, proto musíme se svým strachem bojovat, dokud máme čas něco změnit, abychom nemuseli litovat toho, že již nejde nic vzít zpět.

---

⁴¹ Srov. ELIAS, N. *O osamělosti umírajících*. 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství France Kafky, 1998, str. 14-16.

⁴² BALABÁN, J. *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 406-407.

3.1.1. Překonávání strachu ze smrti

Strach. Jak tento pocit zahnat? Jak se jej zbavit? Strach často vyvolává úzkost. Úzkost ze smrti je velice významný pocit. Když si uvědomíme, že každá cesta jednou skončí, i ta naše, je to velký krok. Krok, který je nám nápomocný na cestu. Je to jakási hnací síla, která nás může dál a dál popohánět. Psychoterapeut Irvin Yalom, který se věnoval tématu smrti a strachu u lidí, kteří byli smrtelně nemocní a umírali, se taktéž se netajil ani svými pocity úzkosti, které ze smrti měl. Dokonce i kvůli tomu navštěvoval terapii u kolegy Rolla Maye. Zajímavé je, že ani May si nevěděl rady, jak Yalomovi pomoci. Tušil, že Yalom po něm při terapii něco chce, ale nevěděl co. Yalom časem zjistil, že mu stačila Mayoova přítomnost. Stačilo mu, že ve svém strachu nezůstal sám, mohl se s někým podělit o to, co prožívá, vypovídat se a sdělit všechny pocity, ze kterých ten strach má.⁴³ To, že se mohl o svůj strach, o své pocity podělit, to mu velmi pomohlo. Pomohlo mu uspořádat si své myšlenky a pocity, vypovídat se z nich a udělat si jasno.

Strach ze smrti samotné je složen ze tří druhů. Zaprvé se bojíme samotného umírání, zadruhé toho, co přijde po smrti. Za třetí se bojíme samotného „ukončení bytí“, nicoty. Úzkost ze smrti, kterou prožíváme, cítíme zpravidla již od svého dětství, tvoříme si proti ní obranné mechanismy, abychom ji vytlačili do nejhlubšího nevědomí. Takto potlačovaná úzkost však nezmizí, je v nás hluboce zakořeněna. Nemyslíme na ni, ale přesto skrytě útočí ve formě různých strachů a fobií. Poté stačí sebemenší zmínka například o stárnutí a smrti a problémy začínají vyplouvat na povrch. „*S blížící se smrtí si mnozí z nás uvědomí, že když zemřeme, zanikne rovněž náš jedinečný samostatný svět – svět pohledů a zvuků a zážitků, které nezná nikdo jiný, dokonce ani životní partneři.*“⁴⁴

Máme strach, jelikož nemáme například dobrou zkušenost s lidmi, kteří umírají a jsou se smrtí smířeni. Většinou máme jen tzv. špatné zkušenosti. Známe ve svém okolí několik lidí, kteří tím či oním způsobem umřeli. Někteří leželi dlouhou dobu v nemocnici, kde se jejich stav jen zhoršoval, někteří umřeli náhle atd. Můžeme mít také velmi otřesné zkušenosti, kdy se třeba u prarodiče zhorší jeho stav a on se stává osobou na někom plně závislou. Nebo můžeme znát někoho, kdo například ochrnul na celé tělo

---

⁴³ Srov. YALOM, Irvin., D., *Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta*, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018, str. 184-187.

⁴⁴ YALOM, Irvin., D., *Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta*, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018, str. 194.

a je odkázán na pomoc druhých. Myslím si, že neexistuje člověk, který by neměl strach, buď z toho, co bude před smrtí nebo co například přijde po ní. Každý máme svým způsobem strach a je na každém z nás, jak se s tímto strachem popereme. Zdali ho budeme v sobě potlačovat, až pak někde sám vyplave nebo mu budeme čelit a budeme chtít s ním bojovat.

Těm, co mají strach, a nevědí, jak s ním bojovat, by pomohlo setkání s umírajícími, například s nevléčitelně nemocnými lidmi. Je fascinující, jak tito lidé dokáží mluvit o životě, o smrti, o své nemoci. Yalom, aby mohl mluvit s lidmi o smrti a tím mohl pracovat na své existenciální terapii, založil terapeutické sezení právě s nevléčitelně nemocnými lidmi, kteří se již nebáli o smrti otevřeně mluvit, a i přímo vyhledávali takovéto rozhovory. Sám vyprávěl, jaká to byla ohromná zkušenost například pro středoškolské studenty, když jim tito lidé přednášeli o smrti. Jak dychtivě naslouchali, a také se nad vlastní smrtí a životem zamýšleli. Jaká zkušenost to také byla pro něj. Sám často používá onu větu jednoho ze svých pacientů: „*Taková škoda, že jsem musel čekat, dokud moje tělo nepožrala rakovina, abych se naučil žít.*“⁴⁵ Když člověk slyší tato slova z úst někoho, kdo je na sklonku svého života, zkrátka se musí nad těmito slovy zastavit. Zastavit a zapřemýšlet nad tím: Jak žiji? Žiji plnohodnotně? Myslím na své zdraví? Na své blízké? Uvažuji o tom, že bych tu třeba zítra nebyl? Takovéto i jiné myšlenky a otázky by nás bez výjimky měly napadat. Neježe by nás měly napadat, ale měli bychom si vzít tato slova k srdci. Pokud nežijeme dle představ, měli bychom s tím začít něco dělat, abychom nemuseli litovat, že jsme to pochopili až příliš pozdě.

Sama mám zkušenost ze setkání s člověkem, který se dostal na samé dno společnosti. Byl smrtelně nemocen. Z tohoto dna se doslova „zázrakem“ dokázal vyškrábat a nyní žije plnohodnotným životem. Mohl zemřít, ale uzdravil se. I když ve svém životě udělal mnoho špatných věcí, za které se styděl, přesto pochopil, že má cenu bojovat a začal znovu. Pochopil, že dokud žije, může všechny své činy a skutky napravit. Nemůže je vzít zpět, ale může je napravit. Jeho cesta dolů a pak zpětně nahoru nebyla vůbec snadná, ale důležité pro něho bylo, že chtěl začít jinak. Jeho víra v to, že když bude chtít, půjde vše, činila doslova další zázraky. Tento člověk nyní vypráví svůj příběh dalším a dalším lidem, ne proto, že by se chlubil tím, co se mu stalo a co

---

⁴⁵ YALOM, Irvin., D. *Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta*, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018, str. 182.

dokázal, nýbrž ale proto, aby ukázal těm, kteří ztratí naději, že pokud budou chtít a budou tomu věřit, dokáží to taky.

Každý z nás má jen jednu šanci na život, jen jednu. Nikdo z nás nedostane další život na to, aby se mohl poučit ze svých chyb, každý z nás jsme jedinečný a jsme tu jen jednou. Jak říká dále Yalom: „*Realita smrti nás sice může zničit, ale idea smrti nás může zachránit.*“⁴⁶ Je jen na nás, jestli se necháme zničit nebo zachránit, proto máme svobodnou vůli. Proto se můžeme rozhodnout, jakou cestou se dáme.

3.1.2. Čeho se vlastně bojíme?

Z čeho vlastně máme strach? Čeho se vlastně bojíme? Umíme pojmenovat náš strach? Bojíme se ono neznáma, které těžko pojmenováváme. Nejčastěji se bojíme toho, že naše umírání bude pro nás nedůstojné a že nás to bude bolet. Samotné bolesti se bojíme více nežli smrti. Děsí nás ona ztráta soběstačnosti a také to, že nás všichni opustí, jelikož jim budeme na obtíž. Bojíme se samoty toho, že se nebudeme mít s kým podělit o své pocity, že se nebudeme moci rozloučit, vzkázat něco svým blízkým a toho, že už nás zkrátka nikdo nevyslechne, že nikdo nezaznamená naše poslední chvíle a my budeme zapomenuti.

Muži trpí tím, že přidělávají starost rodině, o kterou by se oni sami měli starat a takto ji finančně vyčerpávají. Ženy sužuje spíše sociální zátěž, že se někdo o ně musí starat, že nejsou soběstačné atd. Z toho jasně vyplývá, že častěji těmi, kteří se starají například o umírající, jsou ženy, dcery, snachy. Muži tuto starost většinou přenechávají nějaké instituci, přetrvává tak tradice ženy pečovatelky. Lidé se také často bojí, že budou finančně zatěžovat rodinu, že jejich umírání ji finančně zatíží. Je tedy velice důležité, aby se s umírajícími hovořilo také například o tomto strachu.⁴⁷

Dnes již můžeme otevřeně mluvit s lékaři a zdravotníky. Lékaři a ošetřující personál je školen, jak vést podobné typy rozhovorů například s lidmi v terminálním stádiu. Lékaři se dnes snaží velice pečlivě diagnostikovat fyzické potíže pacienta, zda je bolest tupá či pichlavá atd. Často tedy hovoří s pacienty o této bolesti, aby s ní mohli

---

⁴⁶ YALOM, Irvin., D., *Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta*, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018. str. 182.

⁴⁷ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 75–79.

pracovat. Seznamují také příbuzné, aby i oni byli zahrnuti do léčby bolesti. S psychickou bolestí je to trochu horší. Tu by většinou měly řešit blízké osoby nebo třeba i duchovní. Ale tyto příbuzné nikdo na tuto činnost nepřipravil. Ne každý je schopen mluvit s druhým o jeho smrti. Mnoho pacientů se vnitřně stáhne se svou úzkostí a se svým strachem a už nechce komunikovat. Se samotnou zkušeností a s tím, že z tohoto světa odejdu, s tím se většinou pacienti musí nějak vnitřně poprat sami. Věřící lidé často vyhledávají například duchovní rozhovory tohoto typu s kněžími. Je pro ně snazší mluvit s knězi nežli se svými blízkými. Mají za to, že kněží jsou k takovýmto rozhovorům tak nějak předurčeni, jsou na ně připraveni. Existují také dobrovolné skupiny, které k takovým pacientům přicházejí, a věnují se těmto a podobným rozhovorům. Taktéž existují hospice, kde jsou proškolení pracovníci, kteří se s pacienty baví otevřeně o otázkách, které umírající při odchodu ze světa mají.⁴⁸

Sociální pracovník by měl být připraven na rozhovory o smrti, na rozhovory třeba i s umírajícími. Měl by být otevřený a umět naslouchat. Měl by vědět, jak pracovat se strachem svých klientů. Pokud neví, jak pomoci, měl by si vyhledat potřebné informace, nebo by se měl vzdělávat v této oblasti. Důležité je například i proškolení, aby se mohl vyvarovat chyb. Měl by si dát za úkol pojmenovat i svůj strach, svoje myšlenky a pocity, které má se strachem spojeny. Pokud bude mít srovnány své myšlenky a pocity ohledně strachu a bude umět svůj strach pojmenovat, může s ním pracovat tak, aby se z něho mohlo vyvinout přijetí, kdy strach již nebude překážkou. Potom je schopen nabízet pomoc klientům plnohodnotně a otevřeně.

Se strachem bojují i postavy z románu Jana Balabána. S těmito obavami by se mohl setkat každý z nás. Každý z nás nějakým způsobem se strachem bojuje. Tyto příklady nám mohou pomoci zamyslet se nad svým strachem a hledat cesty, jak s ním bojovat. „*Člověk vypadá podle toho, co čeká nebo co ho čeká...Hans si vzpomněl, jak uviděl tenkrát v nemocnici v otcových očích západní světlo. Nebylo to však světlo uléhání k odpočinku, bylo to hořké světlo strachu, o kterém si myslel, že ho v očích svého otce nikdo neuvidí... Když toho dne dorazil Hans do nemocničního pokoje, matka už tam byla. Seděla na pelesti otcovy postele a oba měli v očích tmu.*“⁴⁹

Možná máme strach z bolesti při umírání. Nad touto otázkou se zamýšlí také Jiřina Šiklová. I když dnes lékaři hovoří, že bolest jde zvládnout na přijatelný stupeň.

---

⁴⁸ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 75–79.

⁴⁹ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 477.

Co je ale neodstranitelné, je úzkost nebo také děs. Strach je strachem z něčeho, kdežto děs je strachem z ničeho. Je strachem z toho, že člověk sám sebe ztratí, že už nebude, stane se nicotou. Úzkost je strach, který se nedá rozumně pochopit. Nedá se proti ní bojovat. Snad se dá potlačit dočasně medikamenty, uklidňujícími prášky, poté ustupuje, alespoň na chvíli. Tato úzkost na nás útočí ze všech stran a je důležité o ní mluvit, proto by umírající měl mít možnost hovořit o své úzkosti.⁵⁰

Ano, člověk nemá jen tělo, ale také i duši. Proto bychom se měli u umírajících zaměřit také na jejich duši. Kéž dokážeme jednou třeba i my doprovázet umírající například tím, že budeme naslouchat. Naslouchat, bavit se a být s umírajícími, být pro ně oporou.

3.1.3. Je smrt tabu?

Je smrt pro nás tabu nebo se o smrti dnes už mluví? Myslím si, že obojí je pravda. Pro velkou část společnosti je otázka smrti opravdu ještě tabu. Tito lidé se opravdu nechtějí o smrti bavit, nechtějí o ní přemýšlet, vyhýbají se tématům, která jsou se smrtí spojeny. Znímám takových lidí opravdu hodně. Převážně jsou to lidé nevěřící. Podotýkám, že je to má zkušenost, nikoli fakt celospolečenský. Avšak zároveň se pohybuji mezi lidmi, kteří se o smrti dokáží bavit velice otevřeně. Je pravda, že mě téma smrti zajímalo již od mého mládí, tudíž jsem i vyhledávala různé informace, články, knihy, rozhovory spojené s tímto tématem. Pokud budeme hledat, najdeme je. Jako sociální pracovnice jsem se mnohokrát ve své práci setkala s tématem smrti. Pracovala jsem v Domově pro seniory i v pozici osobní asistentky pod neziskovou organizací. Tématům spojeným se smrtí jsem se taktéž věnovala i v Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, kde jsme s dětmi mluvili o podobných tématech. Vytvářeli jsme různé debaty, přednášky spojené s tímto tématem. Myslím si, že je velice důležité mluvit s dětmi o smrti, právě kvůli zmíněnému strachu, předsudkům, které mohou mít.

Zajímavý postoj k tématu děti a smrt spatřuje Martin Kupka v díle *Pohled do slunce* od I. Yaloma. Postoj se týká strachu ze smrti. Svě základní postoje ke smrti získáváme už ve své primární rodině. Rodiče bývají často vzorem. Díky postoji rodičů si dítě utváří vědomé i nevědomé přístupy. Nevědomě to může být například uschlé

---

⁵⁰ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 87.

spadané listí, mrtvé tělo zvířete, které vidí na cestě nebo třeba přítomnost na hřbitově. Rodiče se velmi často tématu smrti vyhýbají. Své emoční reakce však přenášejí na dítě. Postoje rodiče se odrážejí ve výchově. Dítě téma smrti zpracovává a chápe postupně, samozřejmě záleží i na vývojovém stupni. Pokud smrt vyvolá úzkost u rodičů, objeví se i u dětí. Mnoho teorií odborníků považuje již narození za zážitek, který by se dal přirovnat ke smrti. Už samotný porod může být život ohrožující situací jak pro matku, tak pro dítě, pro které znamená vysokou míru emočního a tělesného stresu.⁵¹

Dnes existuje mnoho aktivit různých lidí, kteří se snaží o to, aby se kult smrti znovu rozvinul v dnešní společnosti. Zmínila bych několik institucí, které se přímo věnují podpoře toho, aby smrt byla zase součástí života, myšlení, chápání většiny lidí v dnešní společnosti. Určitě bych chtěla zmínit všechny druhy hospicových zařízení, ať už církevní, státní či soukromé. Všechny tyto hospice, pobytové či ambulantní, mají kromě péče o umírající, doprovázející a pozůstalé také jednu nezastupitelnou roli. Ve společnosti informují o tom, že tato služba je lidem nabízena, využívána, že se na ni mohou spolehnout. Nabízí jim i určité řešení, které pomůže jak umírajícímu, tak i lidem, kteří ho doprovázejí. Každý si může najít informace spojené s tímto druhem zařízení, zeptat se na otázky, které ho zajímají atd.⁵²

Další organizací, kterou bych tu chtěla zmínit je Cesta domů. Tato nezisková organizace poskytuje registrované zdravotní a sociální služby. Pracují zde lékaři, zdravotníci, sociální pracovníci a další odborníci. Poskytují poradenské služby v oblasti péče o nevléčitelně nemocné a umírající. Pomáhá pozůstalým v době zármutku. Zároveň se stará o povědomí v oblasti paliativní péče. Díky velmi přehledným internetovým stránkám se zde dozvíme mnoho informací, které nám pomohou nalézt vhodné řešení v situaci, kdy nám někdo odchází.⁵³

Zajímavostí je, že organizace Cesta domů provozuje i poradenský a diskusní web s názvem Umírání, jehož smyslem je sdílet zkušenosti zdravotníků, sociálních pracovníků, psychoterapeutů, duchovních a dalších lidí, kteří se dostali do nelehké životní situace – jsou vážně nemocní nebo jim zemřel někdo blízký. Taktéž na tomto webu vybízejí k tomu, že by se o smrti mělo mluvit víc.⁵⁴

---

⁵¹ Srov. KUPKA, M., *Psychosociální aspekty paliativní péče*. Praha: Grada, 2014, Psyché, str. 42-43.

⁵² Příklad hospiců v Jihočeském kraji: Domácí hospic sv. Veroniky, Hospic sv. Jana Neumanna v Prachaticích, Hospic sv. Kleofáše v Třeboni, Domácí hospic Jordán v Táboře a další.

⁵³ Srov. viz internetové stránky: <https://www.cestadomu.cz>

⁵⁴ Srov. viz internetové stránky: <https://www.umirani.cz>

Díky projektu Cesty domů, vznikl web *Moje smrt*, který by měl otevřít téma tabuizace smrti a umírání. Umožňuje si urovnat myšlenky týkající se vlastní smrti i smrtelnosti našich blízkých a motivuje lidi přemýšlet včas o konci života a mluvit o svých přáních se svým okolím.⁵⁵

Iniciativ je mnoho, jen člověk musí opravdu hledat, musí se o dané téma zajímat. Zmíněné hospice a organizace mohou pomoci i sociálním pracovníkům v podání informací pro své klienty nebo v hledání odpovědí na své konkrétní otázky ze života. Myslím si, že díky těmto aktivitám se bude mluvit o smrti a umírání ve společnosti více. Tím že se znovu odkryje toto téma, tím se člověku může snadněji mluvit o smrti své i svých blízkých. Myslím si, že se budeme cítit svobodněji a otevřeněji, méně svázáni.

3.2. Vnímání smrti a umírání v minulosti a dnes

Ve středověku se o umírání mluvilo mnohem častěji. Všudypřítomná smrt byla k vidění od raného dětství. Zatímco dnes chráníme děti před pravdou o jejich nevyhnutelném konci do co nejpozdějšího věku života, dříve běžně byly přítomny umírání v rodinách, na popravištích.⁵⁶ Neobvyklé nebylo ani vystavování mrtvol. Prokletí a vyobcování lidé bývali pro výstavu ostatním pověšeni, nabodnuti na kůl či jinak zbaveni života a následně několik dní, týdnů i měsíců vystaveni na očích všem. Cesty k šibenicím lemovali mrtví. Tělo popravených bylo dáno napospas dravým ptákům. Takto neuctivá smrt a naložení s ostatky měly být výstrahou ostatním a posmrtným trestem popraveného. V těchto dobách sice měli odsouzení teoretické právo na pohřbení do vysvěcené půdy, protože svůj čin již společnosti splatili, ale prakticky se tak nedělo. Lidé nepovažovali, že by smrtí bylo spravedlnosti učiněno zadost.

Ve středověku lidé svým nepřátelům možnost pohřbu odpírali jako vyšší formu potrestání. Nepohřbený člověk nemohl dojít poklidu a posmrtnému životu.⁵⁷ Temnou stránkou středověku se pak stává útrpné právo. Prošlo mnoha vývojovými fázemi a v závislosti na době a místě se různě uplatňovalo. V podvědomí široké veřejnosti je

---

⁵⁵ Srov. viz internetové stránky: <https://www.mojesmrt.cz>

⁵⁶ Srov. ELIAS, N., *O osamělosti umírajících*. 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství France Kafky, 1998, str. 14-16.

⁵⁷ Srov. ARIÉS, P., *Dějiny smrti. Díl 1: Doba ležících*. 1. Vydání. Praha: ARGO, 2000, str. 63-65.

útrpné právo spojeno pouze s vynucováním si přiznání pomocí bolesti na obviněném. Bůh přece nevinného nenechá trpět, jsi-li nevinný, neucítíš žádnou bolest. V raném středověku však útrpné právo nemuselo nutně znamenat provinilcovu smrt a mnohé provinění bylo možné vykoupit malým obnosem platidel.⁵⁸

Dnešní člověk může z psychologického hlediska nahlížet na vykonavatele útrpného práva v nejpřísnější formě jako na duševně vyšinutého. Moc a síla dána do rukou inkvizitorů dovedla společnost do dramatických dob. Hnání motivací zamezit kacířům rozhněvat Boha, jenž by na zem seslal nějaké neštěstí a zároveň by přestal chránit lidi na zemi, jim dávala nejen podporu společnosti, ale činila je v podstatě neomezenými vládci, před kterými si nebyli jisti ani bohatí a vlivní, ani panovníci. Známý jsou případy, kdy právě majetek zapříčinil podezření z rouhačství, ze spolčení s ďáblem a obvinění z kacířského života. Podstatnou trhlinou celého systému útrpného práva se vedle zkoušky bolestí pak bylo propadnutí majetku uznaného vinou. Majetek propadl církvi a část pak samotnému inkvizitorovi. Rozmanitost, s jakou se nakládalo s obviněnými, byla téměř bezbřehá. V dnešní době těžko představitelné krutosti páchané na lidském těle byly dříve běžnou rutinou. Výčet trestů je velmi rozmanitý. Martin Monestier ve své knize *Historie trestu smrti* vypočítává více jak 30 hlavních způsobů, jak se dříve připravovalo o život. Každý z nich měl nespočet modifikací a vyvíjel se tak, jako i celé útrpné právo a společnost. Moderní způsoby popravky jsou považovány v rámci možností za humánnější – pokud lze na úmyslné zbavení vůbec pohlížet jako na humánní možnost. Navzdory pokusům tvůrců elektrických křesel, smrtících injekcí, plynových komor či gilotin je to stále úmyslné zbavení života u jiné lidské bytosti.⁵⁹

Dnešní společnost se posunula směrem k humánnější podobě, a tak by neměla tolerovat režimy, kde považují mučení za prostředek k získání přiznání. Z dostupných zpráv se tak sice děje stále, dokonce i u vyspělých společností, ale celospolečenský étos to není. I nedávná historie však ukázala krutosti, jakých jsou lidé ve jménu víry, rasy nebo jen v touze po moci schopni učinit.

Pro moderního člověka je samozřejmostí žít dlouho úspěšně a šťastně. Stejně samozřejmé je také spoléhání se na mocnou medicínu, která umí i zázraky. V takovém kontextu je však vrcholně nesamozřejmé a obtížné zemřít a neudivuje nás, že každá

---

⁵⁸ Srov. OHLER, N., *Umírání a smrt ve středověku*. 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství H&H, 2001, str. 241-251.

⁵⁹ Srov. MONESTIER, M., *Historie trestu smrti*. 2. Vydání. Praha: RYBKA Publishers, 1998.

individuální smrt se zdá být předčasná a nespravedlivá. Lékaři nelibě snášejí limity svých dovedností a rodiny umírajících jsou rozčarovány z faktu, že opravdu nelze kdekoli a kdykoli „poručit větru a dešti“. Na této situaci paradoxně nic nemění ani racionálně přijímaný fakt vlastní konečnosti. Každý dospělý člověk ví, že jednou musí zemřít. Domnívá se ale, že individuální smrt by měla nastat nejen na konci dlouhé a převážně úspěšné cesty životem, ale také optimálním způsobem, tj. rychle, bezbolestně a popřípadě s pomocí profesionálů.

Fenomén tabuizované smrti je v našem století v Čechách, zejména pak v době po druhé světové válce, obecným jevem, který má přímý vztah k samozřejmosti života. Bylo by chybou považovat tento jev za důsledek nedávné socialistické minulosti. Totalitní režim modifikoval formy tabuizace smrti, není však její příčinou.

Hledat viníky je zbytečné. V této době pokrokové medicíny je tento stav pochopitelný. Smrt je dnes pokládána za selhání techniky i jednotlivců, lékařů. Smrt je vnímána jako nutný, ale nepatřičný fenomén, který se vlastně nehodí do světa ovládaného vědou, technikou a médií, do světa, který je posedlý mládím, sexem, úspěchem a hromaděním hmotných statků. Smrt je skrývána, je vhodné o ní mlčet, a nahlas je žádoucí opakovaně ujišťovat sebe i druhé, že v blízké budoucnosti zvítězíme i nad příčinami dnešní smrti.⁶⁰

Tato taktika je jistě možná, ale pravidelně selhává tehdy, kdy smrt udeří někde blízko. Když vážně onemocní člen rodiny nebo někdo z přátel, když zdravotník opakovaně zažívá konfrontaci s umírajícími, tak už není možné účelně smrt zakrývat. Je tady a my se ní musíme vypořádat. Měli bychom zvládnout i roli doprovodu. Měli bychom se chovat jako smrtelníci, kteří vědí, že smrt je jediná jistota v jinak nejistém světě.⁶¹

---

⁶⁰ Srov. viz. kap. 3.1.3 Je smrt tabu?

⁶¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2. přepr. vyd. Praha: Galén, 2007, str. 22.

4. Umírání

Samotné smrti předchází umírání, které může mít různé podoby. Smrt může nastat náhle, tudíž proces umírání se tzv. přeskočí. Avšak proces umírání může trvat i velmi dlouhou dobu. Umírání stejně jako smrt patří k životu. Je to určitý druh cesty. Znímám několik lidí, kteří mi vyprávěli o doprovázení umírajícího, všichni se shodli na tom, že byli rádi za čas, který mohli společně strávit. Výpovědi umírajících, o kterých jsem se bavila s lidmi, kteří pracují v hospicových zařízeních, se v mnohém shodují. Umírající byli taktéž rádi, že mají ještě nějaký čas. Srovnat si věci ve svém životě, dokončit, uzavřít, rozloučit se. Tyto okamžiky jsou tak nesmírně cenné, mohou být brány jako dar. Dar času, který umírající ještě mají. Každý nemůže zažít tyto okamžiky, měli bychom si tedy těchto okamžiků vážit. Možnost s někým sdílet tuto cestu nás obohacuje, posiluje. Není to lehká cesta, ale nesmírně potřebná pro nás i pro umírajícího. I když jsou velké rozdíly ve stavu umírajícího, důležitý je proces sdílení. Sdílet s umírajícím poslední okamžiky, poslední čas, to může být pro doprovázející velké obohacení. Doprovázející by si měl uvědomit, že v posledních chvílích nechce být nikdo sám.

Smrtí a převážně tedy v umírání se loučíme. Loučíme se se světem s našimi blízkými. Pro naše „dobré umírání“ je důležité mnoho věcí. Převážně bych zmínila určitou důstojnost v umírání a ve smrti. Na 5. plenárním shromáždění Papežské akademie Pro vita v roce 1999, se velmi probíralo důstojné umírání. Diskutovaly se okolnosti spojené s koncem života ze všech hledisek. Byly zde zmíněny hlavně ty situace, které jsou spojeny s odchodem člověka. Umírající by nikdy neměl být sám, měl by jej někdo tzv. doprovázet. Umírající by měl být brán s láskou k člověku jako takovému, s respektem života, smysluplnosti života až do jeho konce, radosti a naděje na život věčný. Vše je založeno tzv. na křesťanské tradici.⁶²

Myslím si, že je to vše velmi individuální a záleží na situaci. Pokud je umírající v bolestech, v nějaké ne příliš důstojné situaci, možná ani jemu samotnému není přítomnost příbuzných a blízkých příliš příjemná. Pokud ji požaduje, má mu být plně poskytnuta. To, že je umírání o samotě v dnešní době tak časté, že léčebny dlouhodobě nemocných, domovy seniorů a další jsou jakýmsi „odkladištěm nepotřebných“, to je neuvěřitelně smutný fakt. Důvody, proč se u lidí vytrácí respekt k rodičům, příbuzným,

---

⁶² Srov. KUTNOHORSKÁ, J., *Etika v ošetrovatelství*, 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2007, str. 71.

dokonce k vlastním dětem, natož pak k někomu zdánlivě cizímu, je možné spatřovat v kombinaci několika faktorů. Svůj podíl na tom má mimo jiné modernost doby, devalvace osobního sociálního kontaktu výměnou za anonymní elektronický styk, struktura rodin, honba za ekonomickou prosperitou a další.

Technologický pokrok 20. a 21. století přinesl mnohá vylepšení, nové léky, přístroje zachraňující životy, mnohonásobně rychlejší informovanost, zdánlivou svobodu a demokracii. Přes všechny sociální sítě a internet jsou však lidé v konfrontaci s reálným prostředím náhle bez komunikačních schopností. Lidé se dnes jen tak „nezastaví na kus řeči“ s neznámou osobou v parku, u lékaře nebo při čekání na MHD. Rodiče jsou nuceni ekonomicko-sociálními podmínkami k neustálému tempu a najednou nezůstává takový prostor pro důslednou výchovu. I toto bude mít svůj podíl na tom, že se jednoho dne nepotřebný rodič ocitne bez svého majetku, odklizený a sám čekající na smrt. Osamělost umírajících jako současný fenomén je téma k hlubokému zamyšlení nás všech. To, jakým způsobem se dokážeme postarat o lidi potřebné, ukazuje na kvalitu naší morálky a náš charakter, zvláště pak, jde-li o naše blízké a příbuzné.

Určitý okamžik přijetí toho, že odcházíme se ukazuje i v románu. „*Mnohokrát za den vyzkoušené poznání, že ten nesnesitelný přítomný okamžik, z něhož je třeba jen a jen uniknout, je mým ložem, z něhož už neslezu.*“⁶³ Uvědomění toho, že okamžik odcházení už nadešel. „*Každá chvíle štěstí, nejen chemického, ale i toho skutečného, je vykoupena podstatně delší chvílí bolesti.*“⁶⁴ Otázku doprovázení řeší mnoho lidí každý den, i postavy v díle se setkávají se svými obavami, se svým strachem a s tím, jak přijmout odcházení svého otce. Kateřina by si velmi přála být u svého otce, být u jeho smrtelné postele. „*Nemůže snést pomýšlení, že otce nestihla. Nikdo jí to nevyčítá, ale ona sama si myslí, že u něj měla být, a ne Emil, který měl s otcem spory. Za to ty, Katko, ty jsi byla vždy jeho holčička.*“⁶⁵ „*Táta umřel. Víš to. Nikdo ti to nemusel volat. Víš to úplně jistě, protože jste vždycky byli a dosud jste spojeni tou nití, tím červeným útkem. Už od té doby, kdy jsi fibrovala v nemocnici a cítila jsi jen jeho přítomnost. Cítila jsi jeho ruku na své, jeho velkou ruku, jak obepíná tvoji malou pěstičku, jak spolu držíte ten*

---

⁶³ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 408.

⁶⁴ Tamtéž, str. 441.

⁶⁵ Tamtéž, str. 495.

*kousíček života, aby vám neutekl z dlaně.*⁶⁶ Kateřina tak nějak cítila, že by s otcem měla být, že mu to dluží. V době svého dětství, kdy byla téměř na prahu smrti s ní otec byl, chtěla mu prokázat stejnou službu. Kateřina zde plní roli toho, kdo svého blízkého už nezastihl. Takových lidí je ohromné množství, buď to nestihli nebo měli málo času, nebo návštěvu oddalovali. Příčin může být několik, důležité však je, zdali jsme mohli nebo nemohli umírajícího zastihnout. Chtěli nebo nechtěli? To je otázka, která nás může jednou velice tížit, pokud bychom nebyli schopni přijít za umírajícím.

Umírající jsou mezi námi a potřebují naši pomoc, a proto se ptejme, jak jim můžeme usnadnit odchod ze života, který milovali. Pocity osobní viny a prohry nejsou na místě, protože smrt patří do života stejně jako zrození. Proces umírání, který předchází zániku, může mít různou formu. O tu relativně příjemnou musíme usilovat, a to i v podmínkách vítězné medicíny. Ta se snaží do poslední chvíle odvrátit neodvratitelné. Kdyby s pokorou a kázní včas předala žezlo vlády paliativní péči, patrně by se snížil počet těch, kterým v dobrém úmyslu ubližuje tím, že je nenechá v klidu a důstojně zemřít. Problematické situace komplikují i úpěnlivé prosby celé řady příbuzných, kteří stejně jako lékaři nechtějí připustit, že se životní čas konkrétního člověka naplnil. Zadržaná smrt je pak nepříjemným, ale logickým důsledkem uplatňování postupů vítězné medicíny v situacích, kdy potřeby umírajícího vyžadují paliativní přístup.⁶⁷

4.1. Kde chceme zemřít?

Tato otázka nás může během života napadnout několikrát. Jak si na ni odpovíme? Dnešní společnost se shoduje na tom, že nejpříjemnějším místem je náš domov. Mnoho lidí by si přálo zemřít doma. Je to zcela pochopitelné. Doma se cítíme příjemně. Doma se neschováváme, když nás něco bolí. Doma se radujeme, pláčeme. Doma je zázemí, které unese náš smích i pláč.

Většinou neumíráme doma, obklopeni svou rodinou, ale v nemocničním nebo seniorském zařízení. V poslední době se sice tento trend mírně upravuje, avšak domovy pro seniory a léčebny dlouhodobě nemocných stále praskají ve švech. Proč tomu tak je?

---

⁶⁶ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 443-444.

⁶⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H., *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. 2. přepr. vyd. Praha: Galén, 2007, str. 23.

Proč jsme to takto dopustili? Odpovědí je několik. Především si myslím, že je to ze strachu. Strach v nás vyvolává pocit nejistoty, který ze smrti máme. Je to pocit z něčeho neznámého. Především to vypovídá o tom, že mnoho z nás se se smrtí nedokázalo smířit. Bojí se, nechtějí se o smrti bavit, nechtějí myslet na takové věci. Opět se ptám proč? Jak je to možné? Odpovídám si opět strachem z bolesti, kterou jim smrt přináší.

Lidé ve zdravotnictví říkají, že čtvrtina lidí, kteří umírají v nemocnici, by mohla umírat i doma, doma v péči svých blízkých. Možnost být nablízku umírajícím dává později člověku sílu vyrovnat se s tím, když nám naši blízcí odejdou. Pozůstalí mají pocit, že splnili svoji povinnost, že zkrátka udělali, co mohli. Když je to prospěšné pro umírající a také pro pozůstalé, proč to mnohdy neděláme? Odpovědí je několik. Může to být tím, že se bojíme. Bojíme se bolesti, jakou nám to přinese. Vidět odcházet naše blízké nás velmi úzce spojuje s naší smrtelností, s tím že mi také jednou odejdeme. Dále zkrátka nemůžeme často unést pohled na umírající. Tím, že smrt je tak tabuizovaná ve společnosti, v naší rodině, to nám zkrátka sílu nepřidá. Takže jedna věc je strach. Dalším důvodem mohou být naše povinnosti vůči rodině či jiné pracovní povinnosti. Často slyším tyto i jiné důvody, proč to či ono nejde. Nemám na to čas, prostředky, místo. Ano, do jisté míry to může být skutečně pravda, ale častěji to jsou jen umělé důvody, aby to nešlo. V současné době existuje celá řada organizací neziskových či dobrovolných, které nám s tímto problémem pomohou.⁶⁸

Existují hospice, kde lze za pomoci příbuzných a ošetřujících skloubit mnoho věcí. Jsou hospice pobytové, ale také s tzv. individuálním způsobem nastavitelné, kdy pracovník z hospice zajíždí přímo ke klientovi domů. Do pobytového hospice dnes můžeme docházet a pomáhat s péčí o naše blízké, můžeme zde i přespávat. Mnoho lidí nemá ani představu, že i takto bychom se mohli o své blízké postarat. Povědomí o hospicích ve společnosti je, ale málo lidí skutečně ví, co to vlastně hospic je a jaké možnosti skýtá. Člověk v terminálním stádiu může žít několik dnů, týdnů nebo třeba i měsíců. Během této doby je mu poskytována terminální péče, kdy je mírněna jeho bolest se zachováním jeho důstojnosti. Umírajícímu je poskytnuta paliativní léčba, která chápe umírání jako přirozený proces, poslední fázi života. Snaží se propojit tišení bolesti s psychologickými a spirituálními aspekty. Neléčí, ale snaží se podporovat kvalitu života, který zaniká.⁶⁹

---

⁶⁸ Srov. viz kapitola 3.1.3.

⁶⁹ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 66–70.

Někdy si odporují i sami umírající. Chtějí umírat doma, ale z obavy, že by rodinu zatěžovali, raději tvrdí, že chtějí například do nějaké instituce. Bojí se třeba i zklamání, že by je příbuzní odmítli atd.⁷⁰

Další situace může nastat z nevědomí. Příbuzní si velmi často neuvědomují nebo nechtějí vidět blížící se konec a ve snaze umírajícímu pomoci se snaží zajistit lékařskou pomoc v nemocnici. Tím nechtěně vytvoří podmínky, kdy umírající zemře o samotě a v cizím prostředí. Umírající je tak ochuzen o domácí prostředí a doprovázení svých blízkých. Je to složitá situace, která závisí na mnoha faktorech. Doprovázející vědí nebo si uvědomují, že může nastat smrt. V tom případě zaleží na nich, jak se k oné situaci postaví. Měli by se zamyslet nad otázkou, zdali jsou schopni se o umírajícího postarat doma. Přání umírajícího by se mělo stavit vždy na první místo. Avšak doprovázející často velmi soucítí s umírajícími, jsou konfrontováni s vlastní smrtelností se všemi nejistotami a strachy, které jsou s tím spojené. Členové rodiny si tak uvědomují, jak se mění smysl života a vzájemné vztahy, když se umírající dostává do terminální fáze svého onemocnění. Ne každý se s touto situací dokáže tak snadno vyrovnat.

Nejvíce lidí zemře v nemocnicích nebo také na oddělení následné péče. Vysloužily si pověst “čekárny na smrt“ a pro zdravotníky mají cejch neprestížního pracoviště. Léčebny dlouhodobě nemocných nicméně slouží klientům, kteří jsou překládáni z akutních lůžek k doléčení po akutním stavu. Na oddělení jsou většinou po dobu maximálně tří měsíců, poté jsou následně propuštěni. Avšak kromě nich jsou přijímáni i klienti v terminálním stádiu. Umírajícím je poskytována ošetrovatelská péče, která je zaměřena na paliativní péči. Otázka kvality jejich poslední části života a péče o ně a jejich nejbližší je různá, tak jako jsou různá nemocniční zařízení.⁷¹

Je potřeba o těchto problémech mluvit, naslouchat umírajícím a informovat se o různých možnostech, jak správně doprovázet. Komunikace je důležitá v mnoha rovinách s umírajícími, jejich příbuznými s lékaři a ostatními doprovázejícími, abychom neumírali tam, kde si nepřejeme.

---

⁷⁰ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 66–70.

⁷¹ Srov. ŠPATENKOVÁ, N., et al. *O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie*. Praha: Galén, 2014.

4.2. Lidská důstojnost

V souvislosti se smrtí a samotným umíráním se velmi často užívá sousloví lidská důstojnost. Co si však pod tímto pojmem lze představit? Jak jej vnímáme? Důstojnost, latinsky „*dignus*“, znamená v pravém slova smyslu cena nebo hodnota. Důstojností projevujeme dotyčnému úctu a dáváme mu najevo, jak si ho vážíme. V Ústavě ČR jejíž součástí je také Listina základních práv a svobod je hned v prvním článku zmínka o lidské důstojnosti. „*Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a podoby jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“⁷² V hlavě druhé v článku šest je dále napsáno: „*Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.*“⁷³ Na jiném místě v hlavě deset je napsáno: „*Každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno.*“⁷⁴

Lidská důstojnost spočívá v nedotknutelném právu člověka na život. Důstojnost každého člověka je v jeho existenci, v jeho životě. Nejvíce bývá ohrožena právě tehdy, kdy je nejkřehčí, kdy se nemá možnost bránit. Především je to u nevyhlášeně nemocných a umírajících. S důstojností samotnou je těsně spjat pojem úcta k člověku. „*U ošetřujícího personálu je úcta k sobě samému a úcta k jiným lidem. Úctou k sobě ukazujeme, nakolik si ceníme sebe, a úctou k ostatním zase vyjadřujeme, jakou hodnotu vidíme v nich. To, jak člověk vnímá sám sebe, jaké má sebehodnocení a sebeúctu se odráží v zacházení s jinými lidmi. Každý člověk si zaslouží úctu, to znamená, že máme na zřeteli jeho cíle, kterých chce dosáhnout, a ty bychom mu také měli pomoci naplnit.*“⁷⁵

4.3. Lidská důstojnost v křesťanském pohledu na člověka

Křesťanská tradice přejímá ideu lidské důstojnosti ze stoicismu a naplňuje ji biblickým obsahem. Člověku přísluší důstojnost, protože je stvořen k Božímu obrazu a skrze Ježíše Krista je vykoupen a povolán k spoluúčasti na Božím životě. Na tomto základě je

---

⁷² Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 1. [online], [citováno 2019-02-7]. Dostupné na: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

⁷³ Tamtéž, v hlavě 2, čl.6.

⁷⁴ Tamtéž, hlava 10, čl.10.

⁷⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Důstojné umírání II*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str.79.

zdůvodňována i rovnost všech lidí.⁷⁶ Jedním z hlavních pojetí člověka je, že všichni lidé jsou si rovni, jelikož jsou všichni Božími dětmi. Tím že si člověka vážíme, tím mu projevujeme důstojnost a prokazujeme mu tím milosrdenství. Křesťanským pojetím je také to, že osoba a její jednání nejsou totožné věci. Jsme více nežli naše konání. Můžeme být uznávaní za mnohem více než jen to, co jsme vykonali. Člověk znamená více než činy, jež jsou předmětem odpuštění. Tento pohled je důležitý pro bezpodmínečnou důstojnost člověka.⁷⁷

Pokud se zamyslíme nad těmito slovy, můžeme vidět člověka od jeho narození, celým životem, až po umírání a smrt jako bytost, která je hodná důstojnosti. Můžeme jej vidět bez posuzování za skutky, které za svůj život vykonal. Už tím, že jsme člověkem, již máme svou důstojnost.

Svou důstojnost nemůžeme ztratit ani dlouhodobou nemocí. Ani se na dlouhodobě nemocné či nevyлéčitelně nemocné nemůžeme dívat jako na lidi, pro které už život nemá žádnou hodnotu. Došli bychom k velkému zúžení motivace ošetřujícího personálu. Právě naopak, sestry i lékaři pečují o tyto nemocné na základě etického principu, solidarity s nejbližšími ve společnosti.⁷⁸

Základy lidské důstojnosti můžeme nalézt v Bibli. Již podobenství o milosrdném Samaritánu, které je uvedeno v evangeliu podle svatého Lukáše. Ježíš dostává otázku, kdo je můj bližní? Vzápětí následuje příběh, kdy oloupený a zraněný chudák leží na cestě a nikdo mu nenabízí pomoc, až jde okolo Samaritán a ten mu pomůže. Ujme se ho, protože chce pomoci člověku, nezkoumá jeho postavení, nečeká vděk nebo odplatu. Pomáhá z jediného důvodu, že je to potřeba (Lk 10,29-37).⁷⁹

Pokusím se zde vyložit mou vlastní zkušenost, která se týká úcty k člověku. Je to exemplární zkušenost, která se týká mého pohledu na věc. Úcta k člověku pro mne byla vždy něčím posvátným. Mám v sobě toto zakořeněno ne z výchovy, nýbrž ze svého poznání, z poznání víry. Díky tomu, jaká jsem, se mé chování a jednání vždy odráželo i v mé práci. Za svůj život jsem si prošla mnohými povoláními, každé z nich mi darovalo mnoho zkušeností do života. S důstojností u umírajících jsem se setkala v Domově pro seniory, kde jsem pracovala jako pracovnice v sociálních službách.

---

⁷⁶ Srov. BRUCH, R., *Person und Menschenwürde, Ethik im lehrsgeschichtlichen Rückblick*, Studien der Moralthologie Band 3., Münster 1998, str. 9-29.

⁷⁷ Srov. HENRISEN, J. O., VETLESEN, A.J., *Blízke a vzdálené*, Boskovice: Nakl. Albert, 2000, str. 103.

⁷⁸ Srov. KOŘENEK, J., *Lékařská etika*, Vydání 2., přepracované a doplněné. Praha: Triton, 2004, str.111.

⁷⁹ Srov. Lk 10,29-37.

V tuto dobu jsem již studovala obor Sociální a charitativní práce při Teologické fakultě v Českých Budějovicích. V zařízení jsem vykonávala pomocnou práci, která měla splňovat mnohé činnosti jako hygienu, ošetrovatelství, poskytování jídla a službu druhým. V náplni naší práce bylo i postarat se o umírající a zemřelé obyvatele domova. Zažila jsem několik úmrtí, která ve mně zanechala hlubokou stopu. Smířená s odchodem lidí jsem byla vždy. Ano, bylo mi líto, že někteří museli odejít, ale brala jsem to jako součást života. Každý z nás na svět přišel, žil a musí i odejít. Otázkou však zůstává jak? Zažila jsem úmrtí člověka ve spánku, v udušení, při pomalém loučení se se světem, s blízkými a následným úmrtím. Nechci se zmiňovat o tom za jakých podmínek, v jakém prostředí lidé v domově pro seniory odcházejí. Spíše se chci podělit o zkušenost, která ve mně zanechala hlubokou stopu.

Byla jsem několikrát přítomna ohledání mrtvého samotným lékařem, kterého jsme museli vždy po úmrtí zavolat, aby stanovil, že skutečně došlo k úmrtí. Způsob, jakým lékař zacházel se zesnulým, byl pro mě opravdu velmi neprofesionální, neetický, nehodný člověka samotného. Lékař se bavil o zesnulém s pohrdáním, v podstatě s nezájmem a s určitou rutinou. Lékař, který kdysi složil Hippokratovu přísahu, který by měl vědět, jak se chovat, jak jednat profesionálně a eticky, se choval opravdu velmi špatně. Ano, může to být zakořeněno v člověku samotném, netvrdím, že se tak chovají všichni, ale proč to vlastně dělal? Kdo mu dal moc plivat po lidské bytosti, která se již nemůže bránit? Copak předává svým dětem, svým podřízeným, spolupracovníkům? Podle mě nelze takové chování ospravedlnit tím, že práce tohoto lékaře jej už nenaplňuje, nebo má problémy v práci, v životě atd. Ničím se to nedá omluvit.

I takto se mohou lidé chovat k umírajícím a zemřelým. Jako by si ani neuvědomovali, že smrt se jich také týká, že je jejich součástí. Ano, je součástí každého z nás a všichni bychom chtěli, aby se o nás po naší smrti chovali s důstojností a úctou, kterou si zasloužíme. Všichni si ji zasloužíme tím, že jsme lidské bytosti, že máme společné bytí.

4.4. Proces socializace dle Elizabeth Kübler-Rossové

Proces Elizabeth Kübler-Rossové v knize „*O umírání a smrti*“ je určitým modelem, kterým prochází jak umírající, tak i osoby jemu blízké. Model popisuje pět fází v rámci procesu, při kterém se lidé vyrovnávají se smutkem a tragédií, zejména však v případě

diagnózy smrtelného onemocnění nebo v případě ztráty blízké osoby. Mohou sem spadat i významné životní události jako je smrt blízkého, rozvod, drogová závislost, vypuknutí nemoci a jiné události. Proces se i přes svou kritiku objevuje v celém díle. Dle práce George Bonanna nemá model fází smutku žádný vědecký základ.⁸⁰ V roce 2000 až 2003 probíhala studie pozůstalých osob vedená Yale University, v jejímž rámci se podařilo získat nálezy, které byly v souladu s pětistupňovou teorií, ale i nálezy, které byly s touto teorií v rozporu. Bylo též publikováno několik odborných článků kritizujících výzkum fází smutku a argumentujících proti této teorii.⁸¹

Tento model, původně vyvinutý na základě životních zkušeností a práce s umírajícími pacienty, naznačuje, že člověk, který je vystaven náročné životní situaci prochází pěti emočními fázemi: popírání, vztek, smlouvání, truchlení a přijetí. Tyto fáze se mohou projevit s různou intenzitou a zároveň Elizabeth Kübler-Rossová poznamenala, že tyto fáze se nemusí vyskytovat v tomto specifickém pořadí.⁸²

Péče o psychické, sociální a spirituální potřeby nemocného je stejně tak důležitá, jako péče o jeho tělesné pohodlí. Proces umírání vyvolává totiž výraznou odezvu v celé psychice nemocného. Odezvu na proces umírání můžeme u umírajícího pozorovat v oblasti myšlení (o čem přemýšlí), v oblasti emocí (jaké city se objevují a jak intenzivně), v oblasti motivace (o co mu jde) a v oblasti chování.

Těžce nemocní lidé procházejí různými stádii vyrovnávání se se svou životní situací. Podobnými stádii jako umírající procházejí též jejich blízcí, jejich rytmus vyrovnávání se s nemocí ale nebývá obvykle stejný. I proto může být někdy vzájemná komunikace obtížná.

Přestože jsou fáze seřazeny tak, jak obvykle přicházejí, nemusí vždy nutně zachovávat tento sled. Naopak, často se stává, že se některé fáze vracejí, různě se prolínají a střídají, třeba i tři v jednom dni. Některé mohou zase úplně chybět.⁸³

---

⁸⁰ Srov. STIX, Gary. The Neuroscience of True Grit [online]. Scientific American, 2011-02-15 [cit. 2019-02-07]. Dostupné online. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-neuroscience-of-true-grit>

⁸¹ Srov. MACIEJEWSKI, Paul K., ZHANG, Baohui, BLOCK, Susan D., PRIGERSON, Holly G. An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief. The Journal of the American Medical Association. 2007, roč. 297, čís. 7. [cit. 2019-02-07]. Dostupné online: <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/205661>

⁸² Srov. KÜBLER-ROSS, E. *On death & dying*. 2. vyd. New York: Simon & Schuster, 2014, str. 37.

⁸³ Srov. <https://www.umirani.cz/rady-a-informace/faze-vyrovnavani-se-s-tezkou-nemoci-a-ztratou>

4.4.1. První stádium – Popírání a izolace

Prvotní odmítání dané informace o tom, že je člověk nemocen. Pacienti, kterým byl sdělen jejich zdravotní stav i lidé, kteří se o své nemoci dozvědí později, obě tyto skupiny lidí mají jedno společné. Prvotní odmítání toho, že je člověk vlastně nemocen. Popírají, že se jich nemoc týká, dle nich muselo dojít nějakému omylu či záměně.⁸⁴ K úplnému či částečnému popírání se uchylují téměř všichni pacienti. Myšlenkou na vlastní smrt se mohou vážně nemocní pacienti zabývat nějaký čas, vždy však musí svoje uvažování zanechat, aby dali prostor a místo k životu, který ještě mají.⁸⁵ Takový postup se považuje za zdravý, jak se vyrovnávat s nelehkou, obtížnou a bolestnou situací, v níž musejí žít pacienti poměrně dlouhou dobu. Odmítání nebo popírání reality funguje jako jakýsi nárazník, jenž tlumí účinky nenadálé a šokující zprávy, dovoluje pacientovi trochu se sebrat a postupem času také zmobilizovat v sobě jiné, méně radikální obranné strategie.⁸⁶

Rozhovor daného pacienta o smrti může přijít až tehdy, kdy je schopen pacient toto téma unést. Jsou jedinci, kteří tuto fázi zvládají lépe a taci, kterým trvá delší dobu, nežli tuto skutečnost přijmou za svou.⁸⁷ Odmítání, negace, obvykle bývá jen dočasnou, obrannou strategií a je záhy vystřídána částečným přijetím skutečnosti. Naše podvědomí nám často nepřipouští smrtelnost a konečnost. Určitá potřeba negovat realitu se dříve či později objeví skoro u všech pacientů.⁸⁸

Pokud se zaměříme na dílo samotné, tato fáze se tam objevuje několikrát. Zajímavé je, že v postavě Jana Nedomy tato fáze jako by nebyla, alespoň o ní není zmínka. Jan Nedoma zjišťuje, že je nemocen a v podstatě to bere jako fakt. „*Víš hochu, já potřebuji do nemocnice, ale ne jako doktor, ale jako pacient.*“⁸⁹ To, že je nemocen, přijal s klidem. Spíše se u něj objevují velice zřetelně jiné fáze. Fáze popření se však objevuje u všech členů rodiny. Velice intenzivně prožívají onu skutečnost, že jejich otec onemocněl. Otce vždy brali jako autoritu, silného, rozhodného, plného energie, vůdce rodiny. Ten, ke kterému vzhlíželi, nyní leží v nemocnici. Museli se smířit s tímto faktem a přijmout ho. „*A přitom ví, že už je toho jen málo, co pro tátu mohou udělat. Je*

---

⁸⁴ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 35-36.

⁸⁵ Srov. tamtéž, str. 36.

⁸⁶ Srov. tamtéž, str. 36.

⁸⁷ Srov. KASANOVÁ, A., *Až za hranice života: Súvislosti medzi životom a smrťou*. 1. vyd. ŠEVT Bratislava, 2009, str. 75.

⁸⁸ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 38.

⁸⁹ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 432.

to tak nevýslovně trapné, traplivé, že tady, v tom veřejném prostoru, musíme prožívat své poslední dny, že tu musíme šeptat ta možná nejdůležitější slova, že tu musíme potlačovat slzy a pláč a odbíhat za tím účelem někam na záchod a tam se pak omývat vodou nad umyvadlem a dávat se dohromady, tlačit se násilím do formy normálního člověka v situaci, která je všechno jiné, jen ne normální.“⁹⁰

Pokud nám naši blízcí odcházejí, tak nejtěžší na tom je přijmout ten samotný fakt, že vlastně umírají, že již nadešel jejich čas. Může se nám to zdát nespravedlivé, nechceme, aby se tak stalo, ale je to skutečnost, se kterou se musíme smířit.

4.4.2. Druhé stádium – zlost

Když už se nedá pokračovat v prvotním popírání a odmítání skutečnosti, nastoupí pocity zlosti a vzteku. Pacient bývá agresivní vůči své osobě a vůči druhým lidem. Hlavní příčinou zlosti bývá frustrace.⁹¹ Lidé se potýkají s otázkou: „Proč zrovna já?“ Zatímco první stádium, stádium popírání, jsou lidé v okolí nemocného schopni přijímat a tolerovat v podstatě bez problémů, pro stádium zlosti nachází zdravotnický personál a rodina porozumění obtížněji. Pacienti si vybíjejí svůj hněv na všem a na všech ve svém okolí. Toto stádium se netýká jen pacientů samotných, ale také jejich rodiny. Pacienti bývají často neodbytní. Vyžadují zvýšenou pozornost, dožadují se personálu, nechtějí být o samotě, apod. U rodiny se to projevuje tím, že mají například vyčítavé dotazy na stranu lékařů a personálu: Dělalí maximum pro jejich blízké? Jsou jim na blízku, když je potřebují? Starají se o ně dobře? Tyto i jiné otázky je napadají. Pro člověka v této fázi může být všechno pro zlost, rádio, televize, příbuzní atd. Je důležité věnovat pacientovi svůj čas a naslouchat mu, i když je nepřijemný a zlobí se. Často si takové chování může personál či rodina vzít osobně. Když rodina nebo zdravotnický personál reaguje vztahovačně a se vzrůstající zlostí ze své strany, jenom tím přispívají k nepřátelskému chování nemocného. Často se pacientům poté vyhýbají, nechodí na návštěvy nebo se pouští do argumentací na obranu vlastní osoby.

Je důležité snažit se v tomto stádiu pacientovi naslouchat a být s ním. Dát mu najevo, že tu je, že má možnost rozhodovat nad svým životem, že má možnost říci, že

---

⁹⁰ BALABÁN, J., Dílo II.: *Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 433.

⁹¹ Srov. KASANOVÁ, A., *Až za hranice života: Súvislosti medzi životom a smrťou*. 1. vyd. ŠEVT Bratislava, 2009, str. 75.

něco chce tak a něco zase jinak. Je pro něho velice důležité připadat si stále jako osoba, kterou ostatní vnímají a naslouchají jí.⁹²

V románu je to nastíněno následovně. Všichni sourozenci mají zlost. Mají zlost na to, že jejich otec odchází. Kateřina má zlost sama na sebe, že je od otce velmi daleko a že s ním nemůže v těchto těžkých chvílích být. Sice se vrátí, avšak pozdě, otec je již mrtev. Zhroutil se jim celý svět a oni se ptali. Proč právě on? Proč teď? Nikdy nevíme, kdy přijde ta hodina, kdy naši blízcí odejdou. Budeme na to připraveni? Dá se vůbec na něco takového připravit? V podstatě si myslím, že se dá připravit alespoň tím, že jednou to přijít musí, to je fakt, se kterým nemůžeme nic dělat. Je důležité být přítomen, být tu pro své blízké, aby nebyli sami. Pomoci jim, vyslechnout je a snažit se je v těchto chvílích přijmout. Čím dříve přijmeme onu skutečnost, že lidé odcházejí, tím dříve se s ní můžeme smířit. Nejde to bez bolesti, ale půjde to. Musí jít. Věci jsou a zanikají, tak jako náš život jsme tu a zase odcházíme. Celý život je takové odcházení. Měli bychom se připravit na tento odchod. Čím lépe budeme připraveni na odchod, tím snadnější ten odchod bude, ať už náš nebo našich blízkých.

4.4.3. Třetí stádium – Smlouvání

Třetí stádium, stádium smlouvání, je sice méně známé, ale pro pacienty stejně důležité jako stádia předešlá, byť trvá pouze krátký čas. Jestliže jsme zprvu nedokázali čelit skličujícím faktům a později v druhé fázi jsme byli rozezleni na lidi a na Boha, třeba se nám podaří docílit jakési dohody, jež by onu nevyhnutelnou událost pomohla alespoň oddálit. „*Jestliže se Bůh rozhodl vzít nás z této země, a jestli nereagoval na naše zlostné výpady, snad bude přístupnější, požádáme-li ho hezky a po dobrém.*“⁹³ Toto chování je známé od chování dětí. Děti se dožadují toho či onoho. Pokud to nedostanou, vztekají se, pláčou a přemýšlí, jak by dosáhli svého. Takto se chovají i vážně nemocní lidé. Chopí se určité naděje, která (jak je známo) neumírá. Přání mohou být různá, prodloužit život, dožít se toho či onoho, netrpět v bolestech. Pacienti smlouvají často s Bohem, kde ho prosí o to, či ono. Jenže tyto smlouvy se opakují. Když se dovrší jedna pacient žádá další atd. Je to takový smlouvavý pohled na věc.⁹⁴

---

⁹² Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 45-47.

⁹³ KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 74.

⁹⁴ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 75-76.

Jak lidé smlouvají ve svých životech, ukazuje krásně i sama kniha *Zeptej se táty*. Marta, vdova po Janu Nedomovy, si neumí představit život bez svého manžela. Jak budu žít? Tuto otázku si položila před smrtí a pokládá si ji stále i po smrti. Stále se nemůže vzpamatovat. Mluví o manželovi, jako by byl s ní, vnímá ho ve své posteli, v obývacím pokoji, a přesto si nedokáže vybavit ani jeho tvář. Nemůže se smířit s tímto odchodem, zdá se jí, že vše je jen sen a až se probudí, Jan bude zpět. Jakési nezakotvení pociťuje také syn Hans, který se bez otce cítí jako bez pevné půdy pod nohama. Najednou mu chybí ten bod, který tu jako mávnutím proutku zmizel. Už necítí tu ruku, která ho jako dítě vedla, najednou má stát sám a jít, cítí se ztracen a nejraději by vše zaspal nebo se opil, udělal cokoli, aby na to nemusel myslet. Takto podobně smlouvají všechny postavy. Rozmlouvají se svým svědomím, vyjednávají sami se sebou.

Smlouváme, myslím si, že každý z nás alespoň jednou v životě smlouval. Kéž bych měl to či ono, dočkal se toho či onoho. Kéž by se to vůbec nestalo, chtěl bych se dožít vnoučat, dokončit toto či ono. Takto smlouvají lidé, kteří již vědí, že mají málo času. I lidé doprovázející nebo již pozůstalí smlouvají. Nechceme ztratit naše blízké, proto se pokoušíme smlouvat. Ještě ne, Bože, ještě ne! Snažíme se vyprosit čas navíc. Najednou je času málu. Jak ten čas uchopit a naplnit smysluplně? Také můžeme být jednou v okamžiku smlouvání, proto se snažme žít tak, abychom smlouvat příliš nemuseli.

Najdou se i tací, kteří jsou spokojeni s tím, že se třeba dočkali nějaké důležité události a jsou spokojeni a nedychtí po další „smlouvě“. Tito lidé již většinou prošli všemi stádii umírání a jsou se svým stavem smíření.

4.4.4. Čtvrté stádium – Deprese

Čtvrté stádium je označováno jako stádium deprese a zoufalství. Jedná se o fázi určitého psychického utrpení. Pacient ztrácí fyzické síly a musí postupovat stále náročnější lékařské zákroky.⁹⁵ Jeho zaraženost nebo stoicismus, jeho zlost a hněv brzy vystřídá pocit velké ztráty.⁹⁶ Ztráta důstojnosti osoby, ztráta sebe sama. Pacienti mohou přijít o majetek vlivem rozsáhlého léčení, kdy přibývají finanční náklady. Může tím trpět celá

---

⁹⁵ Srov. KASANOVÁ, A., *Až za hranice života: Súvislosti medzi životom a smrťou*. 1. vyd. ŠEVT Bratislava, 2009, str. 75-76.

⁹⁶ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 77.

rodina. Pacient má deprese z mnoha důvodů. Má například strach z toho, co bude po jeho smrti, kdo se postará o rodinu, o děti, s tímto jsou často spojeny finanční problémy, které mohou nastat. Často může pomoci například obnova pacientovy sebeúcty. Žena po operaci rakoviny prsu získá implantát a její sebevědomí se zvýší. Nebo pacient vidí, že o jeho blízké je postaráno rodinou či jinými osobami. Často je snaha o to, tyto lidi rozveselit, pomoci jim, aby se neřvali na situaci tak beznadějně. Pomoci jim, aby si všimli světlých stránek života, pestrých věcí kolem sebe. Může to být ale výrazem našich potřeb, že my tuto situaci s nemocným nezvládáme. Pro pacienta může být deprese prostředkem k vyrovnání se se ztrátou všech milovaných osob. Je-li cestou pro snazší dosažení konečného smíření, pak nějaké povzbuzování a ujišťování nejsou tak docela namístě. Neměli bychom je nutit pohlížet na světlé stránky věcí. Pokud umírajícího podpoříme ve vyjádření svého smutku, žalu, rychleji tak může dospět ke smíření než oním zmíněným povzbuzováním. S dotyčným nemusím vést sáhodlouhé dialogy a hovory, někdy postačí obejmout jej nebo i jen držet za ruku.

Je velmi důležité si uvědomit, co v této fázi pacient skutečně potřebuje. Vnímat ho a naslouchat mu. Pacient se již může chystat na smrt a přijmout ji a rodina na něj stále naléhá, ať zkusí to či ono. V případě, že se pacient neseťká s pochopením, může to naopak prohloubit jeho depresi. Má-li dosáhnout určitého smíření, je toto stádium velice prospěšné a nezbytné.⁹⁷

Deprese může být úzce spojena se strachem. Umírající potřebují pomoci vyrovnat se se svým strachem, vyrovnat se s depresemi. V románu se se strachem bojuje následovně. „*Já nic nepotřebuji, jenom teda... Já bych potřeboval, aby mi někdo otevřel dveře do koupelny. Raději bych tam viděl.*“⁹⁸ , *Otec si dveře otevřel..., druhý den byl jiný. Měl skutečně jiný pohled. Strach byl pryč.*⁹⁹ Zde je velmi patrný náznak na přijetí smrti. Na přijetí a ukončení strachu z toho, že odejdu, že již se naplnil ten můj život. Pak se spokojeně mohu rozloučit. Říci, co bych si přál. Jako Jan Nedoma. S klidem vylíčil manželce, že by chtěl být pohřben do země, co mají udělat s domem atd. Chtěl si zařídit takové to poslední pořízení. Pro člověka, který umírá, je velice důležité, aby mu takto rodina naslouchala a aby vůbec vnímala jeho přání.

---

⁹⁷ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 79-80.

⁹⁸ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 428.

⁹⁹ Tamtéž, str. 555.

Každý z nás si prožil někdy nějakou depresi nebo určitou formu zoufalství. Důležité je nebýt na tyto stavy sám. Potřebujeme i jakýsi nadhled nad určitou situací, někoho, kdo se podívá jinak a ukáže nám, že i tam je cesta, i když je jiná. Nebo nám pomůže přijmout onu skutečnost, protože se na ni podívá z jiného úhlu, jak se říká „jinýma očima“.

4.4.5. Páté stádium – Akceptace

Posledním stádiem je stádium akceptace neboli smíření. Pacient zde dosáhne stavu, kdy není ani deprimován, ani necítí zlost na svůj osud. K tomuto stádiu vede cesta přes všechna ostatní stádia. Už nebude truchlit, zlobit se, bude na svůj konec pohlížet v jakémisi tichém očekávání. Bude unaven a zesláblý, častěji se bude ponořovat do krátkého spánku. Zvolna u něj poroste potřeba prodlužovat čas vyhrazený spánku, do kterého bude často upadat. Není to potřeba spánku z důvodu deprese, před níž chce utéci. Je to jakási ztráta vědomí. Je to, jako když bolest odejde, boj je dobojován a přijde čas na „poslední odpočinek před dlouhou cestou“. V této fázi potřebuje více povzbudit pacientova rodina, kterou on opouští.

Umírající stále častěji hledá klid a osamění. Návštěvy jsou u něho kratší a většinou jsou to jen členové rodiny. Komunikuje převážně neverbálně. Letmé doteky, hlazení, objetí. Někteří pacienti bojují a zápasí a neustále v sobě živí naději, tudíž je pro ně nemožné dosáhnout stádia akceptace. Čím více bude vzdorovat, tím hůře může dosáhnout stádia akceptace, smíření. Pomoc takovému pacientovi můžeme tím, že se ho snažíme odpoutat od jeho vztahů v životě, bude se mu odcházet mnohem snadněji, smrt pro něj bude velkou úlevou.¹⁰⁰

Jednotlivé fáze se mohou v průběhu nemoci prolínat, měnit a znovu vracet. Fáze taktéž mohou trvat různou dobu a závisí na individualitě dané osoby a jejího charakteru. Dobrým pomocníkem mohou být doprovázející, tuto roli může zaujmout někdo z blízkých, lékař, kaplan, kněz apod. Nejdůležitější je získat důvěru pacienta nebo rodiny, kterou doprovázející provází.¹⁰¹

To, jak komunikuje umírající s rodinou neverbálně, můžeme také spatřit v románové ukázce, jakési „poslední večeři“. „*Potom přišla sestra a donesla mu*

¹⁰⁰ Srov. KÜBLER-ROSS, E., *O smrti a umírání*. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, str. 100-101.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, str. 101.

svačinu. On už několik dní nejedl, ale oni mu to tam nosili. Marta vzala talíř na klín a maže tenké krajíčky bílé večky taveným sýrem. Krájí je na menší kousky a podává Janovi. Vidí ho, jak se na ni dívá pohledem, ve kterém nestojí žádný zákal strachu, jež by činil duši neviditelnou“... „Vyzval je, aby si také vzali, aby nejedl sám. Tak tam kolem postele jedli ty malé kousky večky se sýrem. Bylo to naše poslední společné jídlo a bylo nám spolu dobře. Byl to ten okamžik, který by neměl skončit, víš? Vím, a taky vím, že neskončil. Jak by mohl nekončit? Je to jako mžiknutí oka a už to není. Kdepak. Okamžiky nekončí. Okamžiky pořád trvají. To jenom my v nich nemůžeme pořád žít.“¹⁰²

To jsou ty okamžiky, které se nám vybaví při vzpomínce na naše blízké. To, že jsme byli s nimi v jejich posledních okamžicích. Tiše jsme jim naslouchali, nebo je jen drželi za ruku. Mlčeli a pochopili, že každá situace slova nepotřebuje. Stačí pohledy očí a my víme. Všichni jsme smířeni. Tyto okamžiky jsou vzácné a je dar, pokud je prožijeme společně. Většinou je prožijeme sami, nějakou dobu poté, co naši blízcí odejdou. Myslíme na ně, na naše společné okamžiky, v tu chvíli jsme s nimi a usmíváme se. V tu chvíli jsou právě tyto okamžiky věčné a my smířeni.

Rozloučit se se svými blízkými je opravu dar. Dar, který já jsem zatím nikdy nedostala. Pokaždé, když mi někdo odešel, jsem někde byla a jeho odchod nestihla. Jsem jako Kateřina, která si může vyčítat, že nestihla to či ono. Přála bych si, aby to bylo jinak, ale velmi dobře vím, že to nemohu já sama ovlivnit, takovou moc nemám. Můžu mít jen přání.

V rámci práce sociálního pracovníka se můžeme setkávat s klienty, kteří více či méně prožívají podobný proces, nebo některou z těchto fází. Skutečnost je taková, že každý sociální pracovník se někdy setká s depresivním člověkem, nebo se smlouvavým, zlostným či agresivním, odevzdaným. V sociální práci se těmito lidem nevyhneme. Měli bychom ale vědět, jak se v oné situaci zachovat, umět vyslechnout, co dělat, jak pomoci, kam třeba dotyčného odkázat apod. Zkušenosti nabýváme studiem, četbou odborné literatury, někdy třeba i beletrie, zkušenostmi z vlastního života nebo života našich blízkých. Umět pracovat s informacemi však ale nestačí, informace v nás musí pracovat a musíme si je utříbit. Musíme si, jak už bylo řečeno, vyjasnit náš postoj ke smrti a umírání, vyjasnit si náš strach a obavy, abychom působili jako profesionálové a ne jako „ustrašení zajíci“.

---

¹⁰² BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011, str. 555–557.

5. Román Zeptej se táty

Jak již bylo řečeno v úvodu. Tento román, který jsem si vybrala jako hlavní knižní pomůcku pro zpracování diplomové práce, byl zvolen právě pro téma smrti, kterou nejen popisuje, reflektuje, ale určitým způsobem i vstřebává sám autor a zároveň s ním i čtenář. Smrt je také ústředním motivem mé diplomové práce. Vybrala jsem si právě tento román, jelikož není pouhým vyprávěním o smrti blízkého člověka. Je v něm mnoho dalších věcí. Vybízí k zamyšlení, přehodnocení života. Jsou zde pečlivě vybrané různé metafory, přirovnání, která úzce souvisí s odchodem člověka samotného. Román je o smrti a o tom, jak s ní žít. Je to vyprávění o skutečném příběhu rodiny, která se vyrovnává se smrtí otce. Smrt je zde líčena z pohledu několika lidí, z jejich osudů, myšlenek, povah. Objevují se zde existencionální témata: Jaký má život smysl? Jaký mu dát správný obsah? Proč jsme tady? Učíme se odcházet ze světa? Proč marníme svůj život? Proč nám protéká život mezi prsty? Co nás přinutí se změnit, zastavit? Tyto a další otázky se vynořují v díle samotném a je často i na čtenáři, aby si na ně našel on sám odpověď. Ve svých životech se setkáváme s podobnými otázkami, proto je román součástí diplomové práce, protože ukazuje realistický pohled.

Zeptej se táty je dílo, které Jan Balabán dokončil na sklonku svého života. Nevěděl, že se toto dílo stane jeho posledním, taktéž nemohl vědět, že za něj opět získá cenu Magnesia Litera. Vydání této knihy se nedočkal, jelikož zemřel náhle v dubnu 2010.

V tomto románu se autor snaží vyrovnat se smrtí svého otce. Řeší zde otázku strachu ze smrti a umírání a snaží se nalézt odpovědi na otázky, které vyvěrají na povrch. Řeší otázky, které si pokládáme i my, když ztrácíme své blízké a když se vyrovnáváme s jejich odchodem.

Petr Hruška, napsal do knihy *Zeptej se táty* ediční poznámku, ve které zmínil autora Johna Donna, kterého měl Balabán v oblibě: „*Žádný člověk není ostrov sám pro sebe. Každý je kus nějakého kontinentu, část nějaké pevniny: spláchne-li moře hroudu, je Evropa menší, jako by to byl nějaký mys, jako by to byl statek tvých přátel nebo tvůj. Smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsem část lidstva. A proto se nikdy neptej,*

komu zvoní hrana. Zvoní tobě. ¹⁰³ Tento citát plně vystihuje náladu celého románu. To, že někdo z našeho světa odejde, nás ovlivňuje. To, „*co bylo skryté, se stává zjevným*“.¹⁰⁴

Autor obohacuje text také o své autobiografické pocity, myšlenky, které reflektuje na příkladu příhod z dětství. Zmiňuje třeba i nespravedlnost, která se mu stala v dětství a která ho nějakým způsobem zasáhla a prolínala celý jeho život. Bratr Emila, Hans, si zde dělá z malého Emila legraci, že jej domů přinesli z porodnice v tašce od vysavače a že vůbec vlastně není jejich, což v Emilovi vyvolávalo po celý život pocity nesounáležitosti s jeho rodinou. Často při různých situacích mu toto bylo opakováno. V tomto ohledu se jej rodiče nikdy nezastali. Emil, svým způsobem, začal tomuto tvrzení věřit. Začal věřit a žít v tom, že je vykořeněný a že nemá pevnou oporu pro život. Vysvětloval si tento pocit i tím, že je o pět let mladší nežli jeho bratr, tudíž rodiče si již dříve zvykli na to, že jsou jen tři a příchod nového člena rodiny narušil určitou dynamiku.

Hlavní postavy, které tvoří tři sourozenci, se zde vyrovnávají se smrtí svého otce, Jana Nedomy, každý z nich svým osobitým způsobem. Setkávají se zde s myšlenkou toho, že svého otce možná ani pořádně neznali. Jelikož se setkávají s nařčením, že jejich otec nebyl tak férový, jak si ho oni pamatují. Řeší nařčení otce ze spolupráce s minulým režimem a také to, že jako lékař interního oddělení upřednostňoval některé pacienty nad druhé. Řeší otázku počestnosti svého otce, křesťana, vedoucího lékaře v zodpovědné funkci.

Již název „Zeptej se táty“ je míněn jako rada nebo otázka, aby mohli zjistit pravdu o svém otci. „*Vždycky se totiž po úmrtí blízkého člověka vynořují otázky, které měly být položeny, ale které už položeny být nemohou.*“¹⁰⁵ Sestra obou bratrů zde v románu taktéž pokládá určitou obavu a povzdech: „*Škoda, že už se ho nemůžu na nic zeptat.*“¹⁰⁶ Blízký přítel jejího tatínka jí odpovídá: „*Ale můžete, můžete se ho zeptat na všechno. Máte ho v sobě víc, než myslíte.*“¹⁰⁷ Po smrti svých blízkých máme často mnoho otázek, snažíme se na ně odpovědět, snažíme se přijít na to, jak by to oni řekli. Jakým způsobem by nám odpověděli. Opravdovost tohoto románu z něj činí dobrým

---

¹⁰³ BALABÁN, Jan. *Zeptej se táty*. 1. vyd. Brno: Host, 2010. str.188.

¹⁰⁴ KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*. 1.vyd.Olomouc: Civipolis o.p.s., 2013, str. 125.

¹⁰⁵ HORÁK, Ondřej. *Jan Balabán v posledním románu Zeptej se táty píše o otcově smrti*[online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <http://art.ihned.cz/c1-44714380-jan-balaban-v-poslednim-romanu-zeptej-se-taty-pise-o-otcove-smrti>.

¹⁰⁶ BALABÁN, Jan. *Zeptej se táty*. 1. vyd. Brno: Host, 2010, str. 95.

¹⁰⁷ Tamtéž. str. 95.

dílem. Popis postav, situací, prolínající se dějová linie vtáhne čtenáře do podobných myšlenek, pocitů a otázek. Otázek, které sami cítí, na které sami chtějí znát odpověď v kontextu svých situací, které prožíváme.

Zajímavým počinem, který se zde objevuje je i tzv. *dialog*, dialog sama se sebou. Kolikrát my vedeme se sebou takový dialog? Při čtení tohoto díla máme neustále na zřeteli určité napětí toho, co se stane. Tak jako v životě v našich denních situacích. Vedeme dialog a ptáme se sebe sama na různé otázky, při řešení nejrůznějších situací. Po smrti blízkého člověka vedeme taktéž dialog. Chtěl/a bych se ho/ji zeptat na to či ono. Proč to bylo tak a ne tak? Na mnoho otázek zkrátka odpověď nedostaneme a je jen na nás, jak se s tím vyrovnáme. Musíme se vyrovnávat se smrtí samotnou, s odchodem a také s tím, že více se už od něj/ní nedozvíme. S touto otázkou se potýkaly také hlavní postavy v románu. Všichni dostávali dopisy, které odkazovaly na život a činy jejich otce. Obviňovali jej z toho, že spolupracoval s režimem a že upřednostňoval některé pacienty nad jiné. Věta, která se v dopisech objevovala: „*Za kým zapadnou brány kriminálu a za kým brány pekla.*“¹⁰⁸ Tato věta tkvěla v mysli každé postavy, která ji četla. Měli ji v mysli, jelikož svého otce se nyní již nemohli zeptat. Proto si jen mohli myslet nebo domýšlet, jak to vlastně bylo. Kým jejich otec byl? Co dělal? Proč to dělal? Jaký měl úmysl? Podobné otázky je napadaly a odpověď? Tu nikdo z nich nedostal, mohli se jen domnívat, přisuzovat, zvážit to či ono, snažit se vcítit do otce.

Přesně to děláme i my, když se snažíme přijít na kloub otázkám po našich zemřelých. Napadne nás jich spousta. A odpovědi? Můžeme získat informace, fakta, můžeme se ptát, ale odpovědět si musíme my sami. Musíme to učinit tak, abychom byli uspokojeni výsledkem, poté můžeme ukončit tuto pasáž.

---

¹⁰⁸ Srov. KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*. 1.vyd.Olomouc: Civipolis o.p.s., 2013, str. 127.

5.1. Spisovatel Jan Balabán

Pokusím se zde představit spisovatele Jana Balabána.¹⁰⁹ Zaměřím se na náhled do jeho života, díla. Jaký byl Jan Balabán vlastně člověk? Čím byl ovlivněn? To vše je důležité pro pochopení myšlení a vnímání autora samotného. Balabánovi měli vždy evangelické kořeny, jejich vztah k víře formoval i je samotné. Jan v Boha věřil a mnoho věcí si vysvětloval prostřednictvím víry. Měl ale už v mládí pochybnosti o církvi samotné. Víru měl, avšak dodržovat určitý církevní řád se mu nechtělo, neviděl v tom pro sebe smysl. Rodina MUDr. Daniela Balabána pocházela z Nového města na Moravě a přestěhovala se do Ostravy. Ostrava byla pro Jana novým prostředím, zcela odlišným od toho, jaké znal. Dělnické kolonie, tmavé město plné dělníků, Romů a přistěhovalců, kteří zde bydleli především kvůli své práci. Nikdy si nestěžoval a netoužil se přestěhovat. Říkával, že i tady žijí lidé. Chodí snad Boží veřejnost jinými cestami?¹¹⁰

Vyrůstal se svým starším bratrem Danielem. Oba dva vždy usilovali o otcovu přízeň a o slova uznání. Také jejich tvorba byla snahou o uznání protkána. Onen slavný rod Balabánů, ve kterém pro Jana kolovala touha o prosazení sebe sama. Takže Balabán vždy bojoval s touto touhou prosadit se. Byl mistrem povídky, avšak celý život chtěl napsat román. Několik snah měl, nakonec se mu to podařilo alespoň posledním dílem *Zeptej se táty*, i když kritici i k ní měli pochyby, co se týče románu/nerománu. Balabán bojoval s mnoha věcmi s touhou prosadit se, s alkoholem, se strachem, s pochybami o víře, s rozpadem manželství, s neporozuměním. S tím vším Balabán bojoval a toto vše

---

¹⁰⁹ Srov. MALÁ, Zuzana. *Jan Balabán*. Slovník české literatury.cz[online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1639>.

Jan Balabán byl velmi uznávaný český publicista, prozaik a překladatel. Narodil se dne 21. 1. 1961 v Šumperku a zemřel předčasně 23. 4. 2010 v Ostravě. Vystudoval gymnázium (1980) pokračoval poté ve studiu na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci (1985), zde vystudoval obor anglický jazyk – český jazyk. Po skončení studia pracoval převážně jako překladatel v ostravských průmyslových závodech. Díky svému studiu navštívil několik anglofonních zemí, z nichž za zmínku stojí dvouměsíční stáž na Kings College ve Skotsku. Autorovou prvotinou byl soubor *Středověk* (1995), dále *Boží lano* (1998), sbírky povídek *Prázdniny* (1998), *Možná že odcházíme* (2004), *Jsme tady* (2006) a romány *Černý beran* (2000) a *Kudy šel anděl* (2003). Na sklonku svého života vytvořil román, *Zeptej se táty*, ve kterém se zabývá smrtí svého otce, vyrovnává se s jeho odchodem, mění svůj pohled a pohled jeho sourozenců na otce samotného. Vypráví životní příběh ze své rodiny, své pocity a myšlenky. Svě povídky publikoval v různých novinách *Literární noviny*, *Revolver revue* *Host*, *Tvar*, *Landek* a další. Psal recenze do *MF Dnes* a články do *Respektu*. Za knihu *Možná že odcházíme*, získal cenu *Magnesia Litera* v kategorii prozaických děl. Román *Zeptej se táty*, obdržel v roce 2010 cenu *Lidových novin* (*Knihy roku*) a taktéž cenu *Magnesia Litera*.

¹¹⁰ Srov. Kolektiv autorů. *Almanach, Honzo, ahoj!* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/1-2011/honzo-ahoj>

se také odráželo v jeho tvorbě, která byla vždy vážná a hloubavá. Vzbuzovala v lidech zamyšlení, hledání, pochyby, a především bych zmínila i samotné nastínění cesty. Každý čtenář si mohl vybrat, jakou cestou půjde, kam bude směřovat atd. Měl v sobě jakousi touhu kazatele. Ukazovat cestu lidem, tak o něm hovořil jeho přítel Jaroslav Žíla.¹¹¹

Na jedné straně zde vnímáme spisovatele, který vytvořil nespočet povídek, článků, překladů atd. Na druhé straně ale vidíme člověka, který nastiňuje svůj život, city, pochyby, radosti, bolesti, strach, hledání do své tvorby. Opravdovost jeho díla činí tudíž i danou hloubku skutečnosti. Při čtení se můžeme ztotožnit s některou z daných postav, s jejich pochybami, city a starostmi. Může nám to pomoci v osobním životě, pomáhá to k zamyšlení, zastavení, přehodnocení toho, co vlastně chci, kam jdu a jak.

5.2. Postavy

Ústřední postavou je otec **Jan Nedoma**, který je autoritou pro své okolí i pro svou rodinu. Lékař, odborník, a především hlava rodiny, umírá a zanechává zde své tři děti a manželku. Postava zde není uvedena přímo, je zde líčena z vyprávění, vzpomínek, které reprodukuje ostatní postavy. Jan Nedoma, který umírá na rakovinu a na postupné selhání ledvin. On doktor se teď dostává na druhý pól, na druhou stranu, na stranu svých pacientů. Nyní je sám v pokoji, jen se svou nemocí a se svými myšlenkami. On sám ví, že je nemocen a čím trpí. Prošel dveřmi jako doktor a stal se z něho pacient. *Pan doktor Nedoma začal věcně pracovat na pacientovi, kterým byl on sám.* Ví, že léčba je už zbytečná a sám si ordinuje, aby byl odpojen od přístrojů a od umělé ledviny. Jako by dobrovolně kráčel vstříc svojí smrti. Ona Nedomova smrt tvoří ústřední jádro románu. Kolem této události se točí jednotlivé postavy a jejich osudy. Myšlenky otce na smrtelné posteli se nejlépe odrážejí v jeho posledních větách, vzpomínkách na dobu, kdy byl neskutečně šťasten. „*To je moje místo, Bože, Hospodine, šéfe, mistře, tam mě dej, až překonáme tu bolest, tam mě pak uklid', do toho vlaku, do té uniformy, do toho okamžiku, kdy jedu za synem a za ženou. Až bude ta moje králičí síla vypřažena ze všech pluhů, v té chvíli klepnutí, rozpojení obratlů, přerušení míchy. Už nepotřebuji míchu,*

---

¹¹¹ Srov. Kolektiv autorů. *Almanach, Honzo, ahoj!* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/1-2011/honzo-ahoj>

*nepotřebuji obrátle. Ty nejsou moje, ty zůstaly s tím pluhem natvrdo zaraženým v jílovité půdě, kterou už nevzdělám. Já už teď potřebuji jenom se těšit, jenom narážet spánkem do skla okna, za kterým na nízkém obzoru červené slunce běží u pat hubených stromů a brzy bude tma a brzy budeme doma.*¹¹²

Je zde líčen jako charakterní věřící člověk, zodpovědný a milující otec a manžel. Setkáváme se však i s domnělou negativní stránkou jeho osobnosti, o které mluví jedna z postav, Petr Wolf.

Petr Wolf jeden z bývalých přátel Jana Nedomy. Vystupuje zde v hanobících dopisech, kde osočuje Jana z úplatkářství, líčí jej jako kariéristu a taktéž jako vraha nevinných pacientů. Zajímavé je, že tato postava, je zde líčena velmi negativně a popisována i nelibým zjevem. „*Za kým zapadnou brány kriminálu a za kým brány pekla.*“¹¹³ „*Korupce, Emile, neznamená jen podvádět a uplácet, v původním významu to znamená zničit. A takto je zničeno vše, oč jsme s tvým otcem celý život usilovali. Nikdy nevyslovím hloubku zklamání z člověka, kterého ty snad ještě miluješ povinnou synovskou láskou. Kdyby to po mně nechtěl Pán, nikdy bych to nevyslovil. Ale není snad v Písmu psáno, že pro Krista musíme opustit i otce, matku, i bratra, i sestru, i přítele... Nemoc je jen částí trestu, který si celý odpykáš na věčnosti, který snad smyje krev z jeho rukou apod.*“¹¹⁴ Příjmení této postavy Wolf (vlk), jako by v sobě skrývalo něco tajemného, podlého, něco, z čeho má jít strach a na co by si člověk měl dávat rozhodně velký pozor. Vlastně nic kladného se o postavě nedovídáme spíše jen, že působí zmateně, našťvaně. Dcera Janka, měla dítě za svobodna a Wolf ji zapudil a proklel.¹¹⁵ O povaze tohoto člověka se mnohé dozvídáme z dopisů, které psal celé rodině a také ze snu o soudu, který měl Emil o svém otci.

V románu také vystupuje několikrát manželka Jana Nedomy, **Marta**. Cítí odchod manžela jako velkou ztrátu, se kterou se jen těžko může vyrovnat. Stále nemůže zaplnit ono prázdné místo, které ji samotnou pohlcuje. Jen těžko se smiřuje s tím, že my jsme měli plány, my jsme chtěli, mysleli, dělali. Nyní po tolika letech si má opět zvykat na slovo já. Marta často vzpomíná na společné chvíle s manželem a rodinou. V jejich vzpomínkách líčí, jaký byl manžel, co společně prožívali jako rodina. Marta ze všech postav nejvíce vzpomíná, pomáhá jí to smířit se s oním faktem, odchodem svého muže.

---

¹¹² BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 435.

¹¹³ Tamtéž, str. 423.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 423.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 551.

Zvláštním způsobem také vnímá ony dopisy od Petra Wolfa, které i když jsou hanlivé, v níž evokují další vzpomínky a také jí napomáhají, aby si dokázala vybavit svého muže. „*Krutá obvinění Petra Wolfa ji zvláštním způsobem vzrušila. Vykresloval tu člověka, kterého neznala. S takovým člověkem jsem, drahý Petře, nežila, říkala si v duchu. Jan byl přece... Aniž si to uvědomovala, začala si v polemice s nactiutrhačným dopisem znovu vybavovat svého muže. Tvář ještě ne. Ale jako by viděla z dálky někoho přicházet.*“¹¹⁶ Ona ani jednou nepřemýšlela nad tím, že by její manžel byl takový, jak ho líčil Petr Wolf. Ona věřila, že svého manžela znala dobře.

Velmi malou úlohu, zde má i postava Emilovy ženy Jeny. **Jeny (Jenovéfa)** je v románu nazývána „*malou ženou s velkým srdcem.*“ Jeny řeší problém své sestry, narkomanky, Johany. Cítí se bezmocně a slabě. Malá žena s velkou úlohou v románu. To ona má rozhodnout, jak vše dopadne, na ní leží břemeno rozhodnutí. Jako by žena měla velkou úlohu v životě muže, ano žena, matka. Žena, ano, žena činí z domova domov. Říká se, že žena je srdcem rodiny, pokud žena doma nefunguje, rodina dostane infarkt. Něco na tom bude. Zde má také Jeny tuto úlohu, činit teplo rodinného krbu. I když jí není nejlépe, i tak například vyrábí adventní věnec. Ne pro dekoraci, ale pro připomenutí doby, která přichází – advent. Přišlo jí to malicherné, klidně si něco vyrábí a někdo jiný bojuje o každý nový den. Takto to ale nelze brát, musíme žít i pro druhé, pro své děti, manžela atd. Advent je doba radostného očekávání, je to doba přípravy na něco nového. Člověk by se měl více ponořit sám do sebe a pracovat na sobě. To se vlastně týká nepřímo všech postav. Všichni se nějakým způsobem hledají, a tak by se měli zaměřit sami na sebe. „*Sobota odpoledne, pustina zbytečného volna, tím pustší, že Jeny věděla, že by právě teď měla být úplně někde jinde a dělat něco jiného než si tu cosi zdobit. Nemít tak lidi! Nemít je ráda, to nejde. Vůbec je nemít. Kolikrát Jeny takto klesala, když cítila, jak ji pouto k dceři, matce, sestře... bolí kdesi uvnitř jako zaseknutá harpuna. Bolest, před níž neunikneš do hloubky ani do dálky. Je možné zmizet? Dovedla si sebe samu představit, jak mizí v tomhle šeru a splyne s ním a není s nikým a pro nikoho, je sama, nemá, protože nemusí ani nemá s kým mluvit. Takto narkoticky prožít život, dá se to? Člověk by musel buďto vědět, že jsou všichni v pořádku, což je nemožné, nebo by musel být sám. Ne osamocený, osamělý, ale sám, jediný na kom záleží. A na to Jeny – na to není dost velká. Jen to srdce, které ji tísní v jejich malých poměrech.*“¹¹⁷

---

¹¹⁶ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 470.

¹¹⁷ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 454.

Cítila onu zodpovědnost, že jako starší sestra by se měla postarat o svou mladší sestru. Postarat se o rodinu a děti. Že i tím, jak se postará o svou sestru, dává příklad svým dětem. Johana má sny, kde se k ní její děti chovají s pohrdáním. Myslím si, že je to strach. Jeny má strach, jestli dobře vychovala své děti, jestli se o ní třeba jednou postarají nebo ne. Bojí se toho, zdali jim předala, vše, co měla, dobrý základ do života. Podobný strach můžeme mít během svého života i my. Jednou se budeme zamýšlet nad tím, zda žijeme dobře a zda předáváme správně.

Malá postava narkomanky **Johany**, která je zároveň sestra Emilovy ženy. Vstupuje do románu z několika stran. Z několika vzpomínek, epizod. Díky závislosti na drogách si zničila ledviny a tím se vlastně stala i pacientkou Jana Nedomy. V románu ji pozoruje Hans na nástupišti, neví, o koho jde, jen se zamýšlí nad jejím osudem a nad tím, proč se dostala tam, kde je. Tato postava pomalu a jistě odchází, selhávají jí ledviny a ona umírá. Její naděje na život je malá. Všechny ostatní postavy se mohou někam dostat, avšak tato postava, kam se posune? Nikam, je to ukázka životního poklesu, ztroskotání člověka. Jak už jsem jednou zmínila ona vlastně dlouhou dobu nežije ani v životě. Tím, že si ubližuje a nestará se o své tělo, tím zažívá smrt zaživa. Je zde ukázka milosrdenství, kdy Johaně pomáhá její sestra Jeny. Pomáhá jí vlastně tím, že ji doprovází. Pomáhá Johaně, aby našla sama sebe a mohla se připravit na odchod. Johana díky víře pochopila cenu života. Lituje toho, co promarnila a čeho si dříve nevážila. Její nabitá víra a upřímná lítost, kterou cítí, ji svým způsobem obohacuje a obdarovává, činí ji tak svobodnou a vyrovnanou.

Další postavou je Emilův starší bratr **Hans**, který je malířem. Emil si svého bratra již od mládí idealizuje. Hans není oním „svatým“, jeho život má spoustu problémů, syn mu fetuje a okrádá ho, má dluhy a je to tak trochu snílek. Bohém, který se schovává za své obrazy, vidí svět skrze ně, krásný, idylický. Hans je jakoby pohlcen sám sebou, svými myšlenkami a pocity, občas žije v přítomnosti, když se jedná o jeho syna nebo když mluví s manželkou Evou. Knize dává výtvarný ráz, viděný očima umělce. Hledá něco, co jej přesahuje. Víra to není, tu sdílí se svým otcem. Hans si připadá po smrti otce velice sám, vykořeněný a hledá pevnou půdu pod nohama. Zápasí se sebou samým. *„V Janově evangeliu, i když já náboženství беру jen eticky, se praví: V něm byl život a život byl světlo lidí. A mě se to teď obrací. V něm byla smrt a smrt byla tma lidí. V tobě, táto, byla smrt. To, co jsem tam viděl, to byla nepřítomnost života.*

Ale ty už jsi tam nebyl. Takže to, co jsem tam viděl, nebyla tvoje tma, protože ty jsi byl dávno pryč. To byla moje tma. To byla moje smrt, která mě čeká. ¹¹⁸

Sestra Emila **Kateřina**, která jako zázrakem v dětství přežije svou smrt. Dozvídáme se, že Kateřina v dětství byla velmi nemocná. Musela podstoupit transplantaci ledviny, tehdy její stav otec nesl velmi těžce a snažil se jí pomoci. Kateřina nemůže být v posledních dnech Jana Nedomy s ním. Je na cestě a nestihne se včas vrátit zpět. Musí se vyrovnat s odchodem svého otce a také s tím, co se o něm dozvídá. Myslím si, že tato postava mimo jiné působí jako obraz lidí, kteří nemohou být se svými blízkými v hodině jejich smrti, což trápí mnoho lidí. Dále si lze povšimnout, že Kateřina, která se v podstatě znovu narodila, bere svůj život jako dar, který opět dostala, umí si ho vážit a tvrdě za něj bojuje. Z jejího života se po uzdravení z nemoci stalo cosi jiného, co má jinou, vyšší hodnotu ve své plnosti a právě kvalitě bytí.

Ústřední postavou je **Emil** Nedoma. V této postavě se nejvíce odráží autor Jan Balabán. Autobiografické rysy jsou velmi patrné. Jeho vztah k otci je autobiografický, stejně je také pravdivá ona vzpomínka na dědu, který byl evangelický farář. Emil měl vždy k otci nejdále. Vždy se cítil vykořeněn z rodinného krbu. Cítil se méněcenný, ukrytý ve stínu svého staršího bratra Hanse. Narodil se pět let po Hansovi, tudíž Hans byl dlouho vnímán jako jedináček. Když se pak narodila nejmladší Kateřina, převzala díky své nemoci veškerou pozornost, Emil byl zase sám. Emil těžce nese vtipkování staršího bratra o tom, že je adoptovaný. Stále se mu vrací ona situace s taškou od vysavače. „*Hans v dětství Emila trápil povídkou, že ho otec přinesl z práce jako pohozené novorozeně v tašce od vysavače.*“ ¹¹⁹ S tímto faktem méněcennosti se celý život potýká, i s tím, že nepatří do rodiny. Jeho pocit odcizení se prohloubil s příchodem jeho sestry Kateřiny. Takže prvorozený syn, na něhož se otec těší a vidí se v něm, nemocná dcera Kateřina, a kde je Emil? Emil je někde uprostřed toho všeho. Snaží se získat pozornost svého otce, snaží se být milován a prosadit se v jeho očích. V posledních dnech života je Emil otci nablízku. Podporuje ho a je s ním. Emil je také konfrontován s nenávisťnými dopisy, které dostává celá jeho rodina. Najednou je na pochybách, jeho otec, ke kterému vždy vzhlížel, jeho idol, že by byl schopen takové korupce. Nejsilnější vrchol pochyb přichází v onom snu o soudu jeho otce. On má být tím, který mluví za svého otce. Sám má převzít odpovědnost, uvědomuje si, že to nelze.

---

¹¹⁸ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 482.

¹¹⁹ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 495.

Nelze, žít život někoho jiného, nelze za něj myslet, cítit. Otce se již zeptat také nemůže. Odpovědi na otázky hledá Emil u Petra Wolfa, který posílá ony dopisy. Nachází však nešťastného osamělého člověka. Místo zloby, kterou by mohl Emil k Wolfovi cítit, přichází soucit. Emil nachází vytoužený klid, přijímá otce takového, jaký byl. Získává jistotu. „*Je to náš otec. Je? A pořád bude. Ty víš, co si o něm myslím. Vím, a měl byste tu zášť opustit. Odpustit? Bůh mu odpustit může, ale já ne. Ten, může odpustit nám všem.*“¹²⁰

V jednotlivých postavách můžeme spatřit sami sebe, své myšlenky a pocity. Každý z nás si jednou může připadat jako Jan Nedoma, Kateřina, Jeny, Johana, Emil, Hans, Marta dokonce také i jako Petr Wolf. Často se během svého života stylizujeme do mnoha rolí. Jsme dětmi, mladistvími, rodiči, jsme hledající, zoufající.

Díky ukázkám opět můžeme vidět opravdovost díla samotného. Vždyť tyto pocity, situace zažíváme v každodenním životě. Kolik známe Kateřin, Hansů i Emilů, kolik Mart, kolik lidí, kterým odešel jejich blízký. Často nechceme nést tíhu svého kříže, svého života, tak, jak o tom vypráví jedno podobenství, které můžeme používat i v práci sociálního pracovníka „*V jednom městě žil muž. Byl chudý a jeho myšlení bylo jednoduché. Večer se vracel po těžké dřině z práce unavený a se špatnou náladou. Z nenávisti pozoroval lidi, kteří seděli v autech nebo seděli na stoličkách v barech. „Ti si žijou,“ bručel si, když jel namačkaný jako sardinka v tramvaji. „Ti vůbec nevědí, co je to nějaké trápení. Všechna smetana je jen pro ně. Kdyby tak museli nést můj kříž!“ Pán velmi trpělivě naslouchal jeho nářkům. A jednou večer na něho čekal u dveří jeho domu. „Á, to jsi ty, Pane?“ podivil se muž, když ho uviděl. „Nepokoušej se mě usmířit. Víš moc dobře, jak je těžký kříž, který si mi naložil.“ Pán se usmál a řekl: „Pojď se mnou, dám ti možnost, aby sis vybral jiný.“*

Muž se náhle ocitl v modré jeskyni. Vypadala božsky. Byla plná křížů: malých velkých, vykládaných drahokamy, hladkých, kroucených. „To jsou kříže lidí,“ pravil pán. Tak si z nich jeden vyber.“ Muž neohrabaně odložil svůj kříž do rohu a začal s výběrem. Vyzkoušel si jeden kříž, byl lehoučký, ale strašně dlouhý a překážel při chůzi. Naložil si na záda kříž pana biskupa, ale ten ho neuvěřitelně tížil, protože na něm leželo mnoho zodpovědnosti a mnoho obětí. Jiný byl hladký a zdál se velmi lehký, ale když si ho muž naložil na záda, začal strašně píchat, jako by byl plný hřebíků. Vzal tedy do ruky

---

¹²⁰ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 553.

stříbrný kříž, který na dálku zářil, ale zalil ho tak strašný pocit samoty a opuštěnosti, že ho hned vrátil. Zkoušel a zase zkoušel, ale každý kříž měl nějakou vadu.

Nakonec v tmavém koutě objevil malý kříž, byl už trochu opotřebovaný. Nebyl ani příliš těžký, ani nepřekážel. Vypadalo to, že je jako šitý na míru právě jemu. Muž si ho vítězoslavně hodil na ramena. "Tento si vezmu!" prohlásil. A vyšel z jeskyně.

*Pán se na něj zahleděl chápavým pohledem. A v tu chvíli si muž všiml, že si vybral právě svůj starý kříž, ten, který v jeskyni odložil do kouta. Ten, který nosil celý život.*¹²¹

V tomto příběhu můžeme vidět sami sebe. Kolikrát za život bychom chtěli přehodit své trápení na druhé. Myslíme si, že právě oni to mají lehčí. Jak to můžeme vědět? Říká se, že člověk má naloženo na svých bedrech právě tolik, kolik je schopen unést. Bylo by tedy dobré přestat naříkat a hrdě se chopit svého kříže!

---

¹²¹ FERRERO B., *Příběhy pro potěchu duše*, Portál, Praha 2008, str. 114.

6. Motivy díla Jana Balabána

V této kapitole se budu věnovat motivům. Pro lepší pochopení smyslu a důvodu uvedených motivů uvedu stručnou charakteristiku motivu a motivace.

Slovo *motivace* pochází z latinského slova „*motus*,“ které znamená pohyb. Motivace je tedy jakási hybná síla chování. Můžeme ji také popsat jako proces zahájení a následné regulace činnosti, jejíž účelem je dosažení relevantního cíle, kýženého stavu, doprovázeného pocitem spokojenosti, rovnováhy. *Motiv* je pohnutka zaměřená na uspokojování určitých potřeb. Je to psychologická tendence narovnat určitý stav, který pramení z *nedostatku*, lásky, pocitů, informací anebo *přetlaku*, kdy máme potřebu se z něčeho vydat, ze vzteku, stresu, úzkosti.¹²²

Každý potřebujeme ke svým činům určitý impuls, pohnutku. Motiv, který pomůže vyrovnat se s těžkou situací, nemocí. Díky motivům můžeme nalézt smysl našeho jednání. Každý z nás se několikrát ve svém životě táže po smyslu, smyslu života, našeho jednání, naší profese.

Co se týká literatury, tak motiv je tematická jednotka díla. Je to jednotka, která celistvě podává věcnou informaci o situaci a určuje směřování díla. Motiv je v textu vyjádřen zpravidla slovem, větou či vícevětým úsekem takovým způsobem, který naznačuje jeho vnitřní souvislost s příběhem a smyslem díla. Toho se docílí například jeho opakováním nebo umístěním v jádru díla.¹²³

Právě v různých skrytých motivech je velká hloubka díla samotného. Balabán si v každém svém díle pečlivě pohrává s motivy. Navozuje tak v čtenáři myšlenky na svůj konkrétní život, na hodnoty a na smysl jednání. Díky jednotlivým motivům, můžeme i my sami přemýšlet například o smrti samotné. Čím pro nás je, čím jsou pro nás naši blízcí. Jsou zde uvedeny příklady z díla, které se přímo týkají jak díla, tak života samotného.

Již v prvních řádcích této knihy jsou použity přirovnání a metafory. Například zmíněné prostředí může vyvolat určitý typ nálady. Člověk může zahlédnout i obraz světa, takového, jaký jej vnímají postavy v díle ba i sám čtenář. Metafory jsou doslova zašifrované například v tomto prvotním textu. „*Lidé cestující rychlým vlakem si toho psince vůbec nevšimnou. Křik vysílených tvorů bez domova je pohlcen rachotem kol na*

---

¹²² Srov. ŘÍČAN, P., *Psychologie osobnosti, obor v pohybu*. Praha: Grada, 2010, str. 92.

¹²³ Srov. HODROVÁ, D., a kol. *...na okraji chaosu...: Poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001, str. 175.

výhybce, která soupravu odklání pryč z tohoto kraje, který ještě dále klesá. V podzemí zavírají prázdné kapsy, z nichž horníci vyrabovali uhlí. V temnotách dosedají stropy na podlahy. Krajinový profil se prohýbá a provozovatelé dráhy musí stále zvyšovat násypy pod kolejemi, aby udrželi rychlíkovou trať jakžtakž přímou pro rychlou jízdu. A tak si lidé cestující rychlým vlakem toho místa nemusí ani všimnout. Tohle místo pro ně neexistuje. Existuje jen pro toho, kdo je k němu připoután jako k chudácké posteli, o níž vůbec nestojí, a přesto zůstává jeho.“¹²⁴ Tvorové bez domova v tomto případě znázorňující psi, mohou být také lidé. Postavy tohoto díla již nemají domov, domov byl utvářen otcem a matkou. Po odchodu otce již není domov tím, čím býval. Postavy nenalézají zakořenění, klid. Proto se taky ústřední postava, o které je toto dílo jmenuje Jan Nedoma (není doma). Téměř vždy jsou na cestě a ne doma. Vyprávění rámuje obraz ztracených, zavržených a týraných tvorů v psím útulku. Nakonec jim není dopřán ani ten útulek a oni marně ze všech sil hledají cestu k lidem. To je dle mého názoru obraz lidí, kteří taktéž ztratili svůj domov, své jistoty. Teď hledají a tápou, hledají a nenalézají. Kde jsou jejich jistoty? Co mají teď dělat?

Podobně jsme na tom my po ztrátě někoho, kdo nám byl velmi blízký. Můžeme cítit smutek, beznaděj, ale i radost a štěstí. Každý cítí něco jiného, záleží převážně na tom, jak jsme s daným odchodem smířeni.

„Křik pohlcený rachotem kol vlaků, který projíždí kolem.“¹²⁵ V mezilidské prázdnotě zaniká i náš život. Osudy ostatních nás míjejí jako rychlíky. Člověk je osamělý cestující unášený vlastním životem a nestihá ony ostatní rychlíky dalších cestujících. „Prázdné kapsy, z nichž rolníci vyrabovali uhlí, stopy, které dosedají na podlahy.“¹²⁶ Znázornění onoho prázdného světa, který nám již nemá co nabídnout. Člověku v něm nezbyvá žádný prostor, ve kterém se začátek dotýká konce. Život neustále směřuje ke konci, ke smrti. „Tohle místo (psinec) existuje jen pro toho, kdo je k němu připoután jako k chudácké posteli, o níž vůbec nestojí, ale přesto zůstává jeho.“¹²⁷ Člověk se svého kousku světa nemůže zbavit, ačkoli je nehostinný a přináší mu strast a chudobu, nikdo tuto nehostinnost nevidí.

Někdy je těžké umět se zastavit a vnímat, uvědomit si, že lidé kolem nás také umírají. Uvědomit si, že smrt je stále všude okolo nás. Každý den, každou minutu se

---

¹²⁴ BALABÁN, J. *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011. str. 405.

¹²⁵ Tamtéž, str. 405.

¹²⁶ Tamtéž, str. 405.

¹²⁷ Tamtéž, str. 405.

někdo narodí, ale úplně stejně každý den, každou minutu někdo odchází. Jak lehce se nám myslí na příchod nějakého nového človíčka. A odchod? To je trochu těžší skutečnost. Kdo z nás jde navštívit kamarádovu umírající matku, babičku, otce? Pokud nemáme s nimi blízký vztah, tak se většinou ani taková návštěva nepředpokládá. Ano, nepředpokládá, ale proč? Dříve se se zesnulým přišla třeba rozloučit celá vesnice, i když dotyčného znali jen zběžně, stejně přišli a popřáli rodině upřímnou soustrast. Myslím si, že se vytratila ona sounáležitost, ono vědomí, že tu smrt je všude kolem nás. Tak jsme ji vypudili a nechceme si připustit, že tu s námi je.

Kdo z nás jde potěšit například své přátele, když utrpěli nějakou ztrátu? Samozřejmě že záleží na tom, v jaké společnosti a v jakém okruhu lidí se pohybujeme, ale i tak to dnes každý nedokáže. Mnoho lidí si najde výmluvu, proč nejít na pohřeb, někoho navštívit, potěšit, vyslechnout. Zkrátka neumíme v těchto situacích jednat. Již v našich rodinách dostáváme základ pro to, jak určité věci vnímat nebo přehlížet. Měli bychom se nad tímto faktem zamyslet, abychom naše obavy a strachy nepřenášeli také na naše děti a tím nezničili i jejich myšlení. Abychom společně nemuseli hledat a třeba pak i těžce nalézat.

Takto těžce pesimisticky a obnaženě začíná román. Ona neradostná vize světa, vyvolávající beznaděj až odpor. Není zde nic, co by dávalo životu určitý přesah, onen smysl. Takto chce autor pojmut onu bolest, chce se z ní vypsát a díky tomu ji pochopit a smířit se s ní. Autor pohrdá tímto světem, který přináší onu bolest. Je zde velmi ostře naznačena hloubka ve smyslu, že to, co je nahoře, je krásné, čisté, božské, dokonalé a věčné, a to co je dole je nízké, nečisté, zkažené a pomíjivé.¹²⁸

Smrt je všude. Dříve s ní lidé žili, žili v těsném kontaktu se smrtí, možná právě i o to se autor pokusil. Pokusil se o to, aby smrt byla součástí celého tohoto díla a prostupovala jím. Teprve dvacáté století vytěsnilo smrt z psychologického horizontu, izolovalo umírajícího do nemocničních prostor, proměnilo hřbitovy v místa ticha a ze smrti udělalo téma, o kterém se nehovoří.¹²⁹

A co my hovoříme o smrti ve svých rodinách? Rodin, kde se o smrti otevřeně mluví, znám opravdu velice málo. V naší rodině se o smrti vůbec nemluvílo. Pokud

---

¹²⁸ Srov. PALÁN, A., *Smrt člověka a zrod literární legendy, Studie Pavla Janouška o Janu Balabánovi a ohlasu jeho úmrtí v literární kritice* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/10-2011/smrt-cloveka-a-zrod-literarni-legendy>

¹²⁹ Srov. ARIÉS, P., *Dějiny smrti*. Díl 1: Doba ležících. 1. Vydání. Praha: ARGO, 2000.

někdo zemřel, bylo to takové tabu, že bylo těžké se na cokoli zeptat. Takto jsem to vnímala jako dítě.

Pocházím z malé vsi, kde se ještě držel kdysi takový zvyk. Pokud někdo z vesnice zemřel, celá ves šla na jeho pohřeb. Všichni, i když se s ním třeba ani nebavili nebo jej neznali. Šli opravdu všichni, pokud nebyli třeba nemocní. Postupem času se tento zvyk vytratil. Již když mi bylo sedmnáct, už se tento zvyk ve vesnici nedržel. Kam se ztratil? Podobné otázky mě napadali. Najednou se to lidem nehodilo přijít, co by tomu ostatní řekli, tyto a jiné odpovědi jsem slýchávala. To jsem uvedla jen pro příklad vytěsnění skutečnosti, že tu s námi smrt je, a že jsme její součástí.

V knize se prolíná mnoho motivů, kterými je protkána. V díle se objevuje **motiv nemoci**. Dcera Kateřina nese otcovu nemoc těžce, jelikož je tou dobou ve Skotsku. Má ale zlou předtuchu toho, že se její otec již z nemocnice nevrátí. *„Otec je v nemocnici. Tak rychle to postupuje, Jako ten příliv, před nímž ji varovala paní bytná. Až se moře stáhne v odlivu zpěv do šelfu, zůstane po něm na písku zas jeden mrtvý. Když ho obrátím a podívám se mu do tváře? Zbytečně předbíháš, Kateřino, okřikla se.“*¹³⁰ Na jiném místě se objevuje motiv nemoci, která přijde v podobě malé slabosti tak, jak to bývá velice často v obyčejném životě kohokoli z nás. Ve chvíli takové slabosti, si uvědomuje Jan Nedoma, že jeho role se obrací. Stává se z něj pacient, z člověka pomáhajícího se stává osoba, která nyní potřebuje pomoci. Rozdíl je v tom, že on si stanovuje diagnózu sám, jelikož dle příznaků ví, co by mu mohlo být. *„Táto, co se děje? Já jsem se ti, chlapče (Hans), nějak zamotal. Já jsem vlastně chtěl jít domů, nebo na neurologii, nebo, já nevím, a teď tu nějak bloudím. Asi jsem měl malý výpadek. Nějakou malou mrtvici. To se pak lidé takhle motají... Musím jít do nemocnice. Vždyť máš po službě. Víš hochu, já teď nepotřebuji do nemocnice jako doktor, ale jako pacient.... Pan doktor Nedoma začal věcně pracovat na pacientovi, kterým byl on sám. A podpírán synem prošel jako pacient dveřmi, z nichž před chvílí vyšel jako lékař naposledy.“*¹³¹

Situace, kterou následně uvedu, taktéž přímo odkazuje na motiv nemoci, která náhle přijde a my se s ní musíme vyrovnat. Při četbě těchto řádků vidím tisíce lidí, kteří se takto chovají, kteří jsou součástí toho, jak jejich blízcí pomalu a jistě odcházejí. Sama jsem měla velmi podobný zážitek v rodině. Potlačovali jsme zármutek, vztek, bezmoc.

---

¹³⁰ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011. str. 427.

¹³¹ Tamtéž, str. 432.

Byli jsme v nemocnici, kde se některé emoce projevují dost špatně, je to neosobní prostředí, kde se člověk těžko uvolní. Právě opravdovost tohoto díla činí dílo tak uchopitelným pro každého, kdo jej čte. Každý se tu může nalézt v pocitech, v situacích, proto je také toto dílo vhodné pro psaní této práce. „*Emil je vždycky tak zadýchaný a pokorný. Jako by se měl všem omluvit za to, že tu leží jeho na smrt nemocný otec. Tak ponížený před sestrami a před lékaři. A přitom ví, že už je toho jen málo, co pro tátu mohou udělat. Je to tak nevýslovně trapné, traplivé, že tady, v tom veřejném prostoru, musíme prožívat své poslední dny, že tu musíme šeptat ta možná nejdůležitější slova, že tu musíme potlačovat slzy a pláč a odbíhat za tím účelem někam na záchod a tam se pak omývat vodou nad umyvadlem a dávat se dohromady, tlačít se násilím do formy normálního člověka v situaci, která je všechno jiné, jen ne normální.*“¹³²

Motiv světla se prolíná celou autorovou tvorbou. V románu má světlo velmi výraznou roli. Je součástí každé důležité situace. Je líčeno v mnoha podobách. Blanka Kostřicová se zaobírala převážně motivem světla v románu *Zeptej se táty*. Světlo poledního slunce způsobí zázrak v řecké kapliče, k níž Emil vystoupá se svou ženou Jeny na vrchol hory. Zázrak trvá chvilku, než slunce překryje mrak.¹³³ Pak už se stávají ikony „*zas jen lidovými malbami napodobujícím slavné vzory...*“¹³⁴ Paprsek zapůsobil na Emila na hřbitově: když ozářil otcův hrob, zasvítí nápis na něm a Emil ve chvíli vytržení prožije pocit hlubokého smíření: „*a to je konečně chvíle klidu. Chvíle, kdy odpouštíš i to, co ti neudělali, kdy je ti odpuštěno i to, co jsi nezavinil.*“¹³⁵ Velice podobný prožitek má i starší bratr Hans, ve světle náhlého nočního blesku, který ho vytrhne z jeho zoufalých myšlenek a v jehož světle „*uviděl celý kraj, celý svět a celý život v jediném elektrickém výboji. Kraje, kterými jsem prošel a kterými procházet budu.*“¹³⁶ Za ideálním světlem se v přesnou dobu vydává malíř Hans, který uvažuje o světle svítání, o rozdílu mezi ranním a večerním světlem „*v hodině mezi psem a vlkem*“, a také o světle, které vychází z tváří a rukou knih a kancionálů“ *při evangelických bohoslužbách „zářících a ozářených vlastně jen svou vzácností, jen vírou. Jestli je vůbec něco takového tady, v tom světle, vůbec možné.*“¹³⁷ Hanzovi se také často nedaří zachytit světlo ve svých obrazech. Jeho sestra Kateřina mu namítá, že to světlo vlastně

---

¹³² Tamtéž str. 433.

¹³³ Srov. KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*, Civipolis o.p.s., Olomouc 2013. str. 128.

¹³⁴ BALABÁN, J. *Zeptej se táty*. Brno, Host 2010, str. 84.

¹³⁵ Tamtéž, str. 59.

¹³⁶ Tamtéž, str. 99.

¹³⁷ Tamtéž, str. 88.

vůbec neviděl. On jí odpovídá, že přeci někdy viděl, a že to bylo světlo v otcově očích několik dní před smrtí. Od chvíle, kdy se otec přestal bát.¹³⁸ „*Neviděl, neviděl, ale možná jsem ho přeci jen zahlédl. A zase to bylo v očích a zase v otcových. Několik dnů před smrtí se jeho výraz změnil. Začal se na nás dokonce usmívat, měl starost o matku, aby jí každodenní chození do nemocnice nezmohlo. Jeho pohled byl najednou jiný. Možná stejný jako předtím, ale po té hrůze, která v něm několik dní stála, vypadal jasnější. Jako by se mezitím něco důležitého stalo, Kateřino. Taky že stalo. A co? Přestal se bát.*¹³⁹ Velmi zvláštní je, že znám několik lidí, kteří před smrtí vnímali světlo úplně jinak. Za všechny dávám jeden příklad opět ze své rodiny. Rodinná příbuzná byla již měsíc v nemocnici, kde probíhala různá vyšetření. Na víkend mohla jezdit domů. Dvě hodiny před smrtí odjížděla se svým synem ze společného víkendu opět zpět do nemocnice. Vypravoval, jak popisovala světla, která viděla cestou do nemocnice. Byla uvolněná a doslova zasněná. Líčila, jak světla zářila jako hvězdy, a byla neskutečně krásná a jasná, vyzařovalo z nich teplo. Neskutečně jasné a zářivé jí také připadaly hvězdy na nebi. Možná před smrtí vnímáme světlo jako něco, kam budeme vstupovat. Lidé, kteří zažili kóma nebo byli mimo své vědomí, také popisují, jakou významnou roli v jejich zážitku světlo mělo. Viděli tunel a na konci oslnivé světlo, které je přitahovalo svou krásou. Po příjezdu do nemocnice příbuzná do hodiny zemřela. Tudíž její zvláštní vnímání světla bylo několik minut před smrtí.

Všechna významná světla v románu trvají jen okamžik, záblesk světla. Různými podobami světla je protkán celý román jakoby i autor vnímal nyní světlo tak trochu jinak. Balabán se často zmiňoval o tom, jak je pro něho těžké tento román psát. Doslova řekl, že ho to jednou zabije. Je zvláštní, že právě to se mu po dopsání díla stalo. Zemřel těsně před posledními úpravami.¹⁴⁰

Zvláštní hrou v díle je také hra s okamžiky. Kateřina v díle tvrdí, že okamžiky nekončí, jen my v nich nedokážeme trvale žít. Právě v oněch okamžicích, **záblescích**, může vzniknout něco podstatného, cosi, čemu není možné zcela porozumět, ale co jediné může skrývat naději, anebo alespoň chvíli úlevy. Kateřina se ztotožňuje

---

¹³⁸ Srov. KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*, Civipolis o.p.s., Olomouc 2013. str. 129.

¹³⁹ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011. str. 478–479.

¹⁴⁰ Srov. PALÁN, A., *Smrt člověka a zrod literární legendy, Studie Pavla Janouška o Janu Balabánovi a ohlasu jeho úmrtí v literární kritice* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/10-2011/smrt-cloveka-a-zrod-literarni-legendy>

s **motivem naděje**. Naději, kterou právě můžeme spatřit v osvětleném okamžiku, zde naděje trvá a neztrácí se, ale my v ní setrvat nedokážeme.¹⁴¹

Další postavou je manželka Marta, u ní zřejmě zapůsobil **motiv předtuchy**, něčeho, co se zřejmě stane. Jan Nedoma zavolal Martě z práce, že se tam na chvíli zdrží. Na noční službě se mu totiž udělalo nevolno a rozhodl se, že půjde na vyšetření. Marta za ním poslala syna Hanse, jelikož měla zlé tušení. Hans našel otce před nemocnicí. Nedoma zde musel *projít dveřmi ven*, kde mu bylo zle, kde byl bezmocný. Zde se objevuje motiv dveří, kterými Jan Nedoma vyšel naposledy z nemocnice jako lékař.

Stejný **motiv dveří** se objevuje tehdy, když leží Jan Nedoma v nemocnici. Chce, aby mu někdo otevřel dveře do koupelny. Dveře by mohly symbolizovat odchod na onen svět. Kateřina se po telefonu otce ptá, co potřebuje. *„Tak co potřebuješ? Já bych potřeboval, aby mi někdo otevřel dveře do koupelny. Ty se potřebuješ umýt? Ne to ne. Oni je zavřeli a já tam nevidím. A tam se něco děje. Já tam něco slyším. Radši bych tam viděl. A co tam slyšíš? Takové hlasy, jako by tam někoho trápili. Někdo tam nařiká. Možná jsou to halucinace, občas se trochu dusím, ale kdyby tam někdo otevřel a rozsvítil, tak bych mohl i spát. Ale takhle to musím pořád slyšet ...“*¹⁴² Pan Nedoma i přes napojení na různé přístroje vstal a dveře si otevřel. I když sestry nadávaly. Jemu otevření dveří přineslo neskutečnou úlevu. *„Druhý den byl jiný. Měl skutečně jiný pohled. Strach byl pryč.“*¹⁴³ Dveře zde symbolizují určitou cestu do neznáma, po jejich otevření přichází úleva, která symbolizuje přijetí této cesty, smíření se s osudem. **Motiv dveří se objevuje i ve snu**, který má Emil o posledním soudu nad svým otcem. *„Musím se připravit na všechny otázky, než se dveře otevřou a pozvou mě dovnitř.“*¹⁴⁴ Jako by za dveřmi bylo ono rozdělení, kdo půjde do nebe a kdo do pekla. Za dveřmi, tam, kde se rozhoduje.

Autor se zde prostřednictvím postavy syna Emila dotkne i otázky **Eutanazie**. Emil má myšlenky na to, že by velice rád svému otci ulehčil od bolesti. *„Tak jsem se dokodrcal domů z nemocnice, kde můj otec už nemohl vstát, natož vzít své lože. Spadl jsem tváří do peřiny, brečel jsem a blekotal něco o injekci, která ukončí to trápení, tedy*

---

¹⁴¹ Srov. KOSTŘICOVÁ, B., *Sestupy a naděje Jana Balabána*. Civipolis o.p.s., Olomouc 2013. str. 129.

¹⁴² BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno, Host, 2011. str. 428.

¹⁴³ Tamtéž, str. 556.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 533.

jeho život. ¹⁴⁵ Prolínají se zde i jiné motivy, motivy beznaděje a úzkosti, především na ně zde poukazuje vypravěč. Emil při jedné vzpomínce přemýšlí, jak otci ulevit. Komu ale chtěl ulevit? Především sobě, protože cítil bezmocnost, bolest nad tím, že jej otec pomalu a jistě opouští a on s tím nemůže nic dělat. Nemohl snést ten pohled na bezmocného otce. Řeší zde otázku eutanázie, ale řeší ji on, ne jeho otec. Kéž bychom měli tu sílu v těchto podobných situacích myslet více na blízké, kteří odcházejí, a ne na sebe a své pocity a myšlenky.

Eva Klíčová, která psala recenzi na knihu *Zeptej se táty*, se domnívá, že autor **motivem smrti** otevírá otázky směřující k vlastnímu sebeuvědomění a pochopení sebe sama jako součást osudu ostatních.¹⁴⁶ O smrti jako takové se v románu dozvídáme v útržcích monologů nebo myšlenek jednotlivých postav. „*Kdybych věděl všechno nejlíp. Tak bych si na všechno pěkně odpověděl a usnul bych a nehleděl do tmy, do té nepřítomnosti světla. V Janově evangeliu, i když já náboženství беру vlastně jen eticky se praví: V něm byl život a život byl světlo lidí. A mě se to teď vrací. V něm byla smrt a smrt byla tma lidí. V tobě, táto, byla smrt. To, co jsem tam viděl, byla nepřítomnost života. Ale ty už jsi tam nebyl. Takže to, co jsem tam viděl, nemohla být tvoje tma, protože ty jsi byl dávno pryč. To byla moje tma. To byla moje smrt, která mě čeká.*“¹⁴⁷ Zajímavý pohled na smrt trochu z jiné perspektivy nabízí pohled na postavu Jeny, ženy, která několik let brala drogy. V jejím případě se také mluví o smrti, ale ne o smrti fyzické ale duševní. Jeny měla sen, ve kterém se jí zdálo, že ji kamenovali jako Máří Magdalénu, za všechno, co činila, za krádeže, za braní drog za podvody. „*Probudila jsem se a pořád jsem to opakovala, pořád dokola, šlo to s dechem: Pomož mi, pomoz mi, pomoz mi, pomoz! Až se rozednilo. A pomohl? Asi jo, když jsem neumřela. To byla smrt. Smrt? Co je smrt? Mrtvý člověk, Jeny, smrt je mrtvý člověk. Musíš se zachránit před mrtvým člověkem!*“¹⁴⁸ Mnoho lidí dnes tzv. „umírá zaživa“, ničí své zdraví, jen tak „přežívají“, ale nežijí. I tito lidé často potřebují pomocnou ruku. Potřebují stejně tak jako umírající, nebýt sami a mít pevnou půdu pod nohama, aby se mohli od ní odrazit.

Otcovo úmrtí je líčeno v myšlenkách syna Hanse, který cestuje do práce „*Bolí ho to jako vzpomínka na starý návyk. Vzpomínka na člověka, který umřel, na tátu, jehož*

---

¹⁴⁵ BALABÁN, J. *Zeptej se táty*. Brno, Host 2010. str. 408.

¹⁴⁶ Srov. KLÍČOVÁ, Eva., *Zeptat se nitra. Nad posledním románem Jana Balabána*. [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/8-2010/zeptat-se-nitra>

¹⁴⁷ BALABÁN, Jan., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011. str. 487.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 547–548.

hrob se ještě ani nepropadl. ¹⁴⁹ Jan Nedoma byl lékař, který si byl velmi dobře vědom toho, jaký je jeho zdravotní stav. Sám se rozhodl, že chce být odpojen od přístrojů, které ho udržovaly při životě. Velmi dobře věděl, že se jeho zdravotní stav nezlepší. Pocit **prázdnoty ze smrti** má převážně jeho manželka Marta. *„Přitiskla se ještě více ke své straně, ke své pelesti, aby nezabírala místo. Komu? Už mnoho měsíců vedle ní nespala. Mnoho měsíců spával, či spíše přečkával v nemocnici a teď už je nepřečkává ani tam. Na společné posteli po něm zůstala prázdná polovina. Marta tam zpočátku nechávala peřinu a polštáře, pak je dala pryč, ale pocit, jako by spala vedle mrtvého, jí stejně zůstal. Ba co víc, ten pocit stále rostl. Stále víc si uvědomovala jeho nepřítomnost. Cítila ono nic, které tu po něm zbylo.* ¹⁵⁰ Její pocit prázdnoty přerůstá v úzkost a strach z budoucnosti, kde jí nezbude nic. *„Ale tady na tom Záhořově loži poloprázdné manželské postele, jako by naopak jsoucí Marta ustupovala nejsoucímu Janovi. Jeho prázdná polovina se šířila do její. Neodešel jen on, ale do nicoty postupně odcházelo vše, co spolu měli.* ¹⁵¹ Pocit prázdnoty a vykořeněnosti má také dcera Kateřina. *„Svět jako prázdné břicho. A kolik je kolem krás! Kateřina Nedomová šla po lesní silnici s nevýslovným smutkem v srdci. Jsem marná jako zbloudilá jalová kráva, říkala si.* ¹⁵² Otec pro ni byl velkou oporou převážně v dětství, kdy ona sama byla na pokraji smrti. Kateřina trpí výčitkami, jelikož v době odchodu svého otce, nemohla být s ním. Vzpomíná na rozmluvu s ním v době její nemoci. *„Katko, to zvládneme, řekla si nahlas a snažila se co nejvíce napodobit hlas svého otce. Oživit větu, kterou ji navracel k životu v době, kdy život už nebyl nic než jen tenká zedraná nit bolesti. Nic než útěk, který uteče z ruky, a smrt bude jen to prázdno, které ti po něm v dlani zbude. Tak si to představovala ve chvílích, kdy umřít bývalo jednodušší než žít.* ¹⁵³ Kateřina často vzpomíná na svého otce, čímž stále prožívá stesk a bolest z jeho ztráty. Myslím si, že postava Kateřiny znázorňuje všechny lidi, kteří nemohou být se svými blízkými v době jejich smrti. Nemohou být, nechtějí být nebo nedokážou být. Každý z nás si může vybrat, co se ho týká. Najít své pocity, myšlenky, svou zbabělost. Není lehké, být po boku umírajícího, ale je to ta největší služba pro naše blízké, kterou jim můžeme prokázat. Kateřina trpí tím, že nemůže být po boku otce. Po jeho smrti se vrací domů,

---

¹⁴⁹ BALABÁN, Jan., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011. str. 411.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 413.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 414.

¹⁵² Tamtéž, str. 442.

¹⁵³ Tamtéž, str. 442.

kde si stále vyčítá, že tu pro něj nebyla. Tíží ji to ještě o to víc, když ví, že v době, kdy ona byla téměř na smrtelném loži, její otec byl při ní. Prožíval její nemoc opravdu velmi intenzivně a ona mu to nemohla vrátit.

Jan Balabán použil tento motiv smrti k neustálému přemýšlení o tom, když nám někdo odejde, již není a my se s tím faktem musíme smířit. Nevyřčené otázky již nebudou zodpovězeny. Již se nerozloučíme, nezeptáme. Už to nejde. Díky smrti přemýšlíme spíše nad tím, čím pro nás dotyčný byl, co nám dal.

Silným motivem díla je také **motiv pochybnosti**. Všichni členové rodiny mají pochybnosti. Zpochybňují život a odkaz jejich otce Jana Nedomy tím, že přijímají pocit nejistoty. Z jasně jistoty před smrtí se stává pocit nejistoty po smrti. Nejistotu vyvolávají dopisy od postavy Jana Wolfa, který v nich obviňuje Jana Nedomu z úplatkářství. Najednou začínají všichni pochybovat o tom, jestli svého otce skutečně znali. Uvažují, zdali by byl právě on schopen těchto činů. Zeptat se ho již nemohou, a tudíž se u nich vyskytují velké pochyby, se kterými bojují. Převážně se s tímto motivem pochybnosti setkáváme u syna Emila, který byl otci v posledních dnech nejbliže. Zdá se mu sen, kde se řeší otcova vina či nevinna. Je zde na samotném Emilovi, aby rozhodnul. On se zkusí podívat na svého otce s otázkou. „*Tati, Emil se obrátil ke spícímu otci, na tohle musíš odpovědět sám. Tati, probud' se. Emil nemohl na tuto otázku za svého otce odpovědět. Mohl se jen domnívat nebo věřit.*“¹⁵⁴ Sen, který je o soudním procesu s jeho otcem, nutí Emila přemýšlet. Přemýšlí o svém otci, rád by se ho zeptal na pravdu, ale to nelze. Ve snu je Emil nucen hájit svého otce a odpovídat za něj, dostává se k problému, odpovědi na dané otázky nezná a nikdy je znát nebude. Soudní líčení je v tomto snu ukončeno s verdiktem: „*Pro nedostatek důkazů a pro zmatečnost svědka (Wolf) se případ Lid versus Jan Nedoma odkládá na věčnost! Když odcházela ze dveří, ohlédla se a řekla: Rozhodně se ještě uvidíme, tím si buďte jisti. A blýskla po nich brýlemi tak, že oba oslepli a padli na podlahu soudní síně.*“¹⁵⁵ Zde se prolíná i další motiv tohoto díla, a to je **motiv snu**. Několik epizod se zde líčí pomocí snu, z nichž nejsilněji působí právě onen sen o soudním procesu. Dle mého názoru se právě zde objevuje opět motiv **posledního soudu**, kdy se v předzvěsti oba setkají ještě jednou se soudkyní, kterou zastupuje buď smrt v podobě ženy nebo samotný Bůh, jenž bude soudit po smrti

---

¹⁵⁴ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 542.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 542.

každého z nás. Je zde patrná otázka: Kdo nás onoho dne bude vlastně soudit? Odpověď zde není.

Motivem díla je také **strach**, který se v zde objevuje. Je to strach z prázdnoty, umírající Nedoma má strach a neví, co ho po smrti čeká. Neví, kam se jeho cesta bude ubírat a rovněž neví, co je za těmi tajemnými dveřmi, které se v díle několikrát objevují. Prostřednictvím telefonátu se svou dcerou, kde říká, že jedině, co by potřeboval, je otevřít dveře do koupelny. Zdá se mu, že za nimi někdo nařiká a on nemůže spát, neví, co za nimi je. Prostřednictvím těchto dveří se symbolizuje strach ze smrti. Z toho, že neví, co ho čeká. Již zde není zodpovězeno, jak se vyrovnal se samotným strachem, tato otázka zůstává na čtenáři.

Zajímavý pocit strachu zažívá také syn Hans, když jako malé dítě prožívá nemoc své sestry, o které se neví, zda ji přežije, „*A musíme tam jít? V Hanzových očích byl strach i dětské sobectví, to zvířátko v člověku, které mu velí pryč z místa bolesti, nechodit na místo trápení, radši zůstat v čekárně a pošťuchovat se s bratrem než být nahoře v bílém pokoji u horečnatých očí sestry, která si už nechce hrát, která se už nemůže pošťuchovat... Ach to nedomovské obcování se smrtí. Tahání dětí k umírajícím, tahání dětí k otevřeným rakvím.*“¹⁵⁶ Kam jsme se dostali? Proč by děti nemohly vidět umírajícího nebo zemřelého? Dříve tato zkušenost pro dítě byla zcela běžná. Děti se chodily rozloučit například s babičkou, která již ležela na smrtelném loži, pohladily ji a vyslechly třeba nějaká poslední slova nebo rozloučení. A dnes? Jen ať to nevidí děti! My dáváme dětem příklad toho, jak se chovat. Pokud my máme strach být s umírajícími, tak ten strach také přenášíme na své děti. Pokud bychom to brali tak, že je pěkné být s umírajícími, starat se o ně s úctou a láskou, tak by i naše děti měly dobrý příklad a rozhodně by se nebály. Vždy si vzpomenu na svého známého, který žil jako dítě na Ukrajině, je potomkem Volyňských Čechů jejichž předci kdysi odešli z Čech na Ukrajinu, kde dostali pozemky, aby se zde mohli usadit. Vypravoval o zvycích, které tam společně s rodinou dodržovali. Také mluvil o tom, že bylo normální, aby umírající leželi doma. Po smrti ležel nebožtík doma a ostatní se s ním chodili rozloučit, děti také. Děti si hrály ve vedlejší místnosti, kde mrtvý ležel, nebraly to jako něco hrozného, špatného, ale jako součást života, ano bolestnou součást, ale i ta k životu patří. Naopak

---

¹⁵⁶ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 415.

se děti učily tomu, že člověk tu je a také odchází a pak už tu není. Mnohem lépe se tak s tím poté dokázaly vyrovnat.

Zvláštní podoba **strachu ze smrti** samotné se objevuje i v této vzpomínkové části na odchod otce. Emil a Kateřina se baví o tom, že otcův strach ze smrti se těsně na sklonku života změnil. „*Prý měl před tím v očích strach a potom.... Strach ze smrti. A potom už ne? Všiml sis toho? Podívej Katko, já jsem si toho jako Hans také všiml. Toho si nešlo nevšimnout. Ale nerad bych to teď nějak převaloval řečma o tom, že překonal strach ze smrti. Já nevím, jestli se strach ze smrti překonat dá. A taky nevím, jestli si všichni zoufale nepřejeme, aby zrovna náš táta ten strach překonal. A když si to přejeme, tak to taky vidíme a Hans už o tom bude pomalu kázat jako o důkazu boží existence nebo co? A třeba to byla jen nějaká úleva nebo v té únavě a bolesti na ten strach na chvíli zapomněl. Ale nevypadalo to tak. Vypadal docela, jak to říct, šťastně?*“¹⁵⁷

Strach má i syn Hans. Ztrácí pocit jistoty. „*Celá odvaha spočívá v překonání projekce strachu. Strach bez projekce není. Bojíme se strachu ne světa. Ale tohle vědět vůbec nepomáhá. Když stojím u zdi a doufám, že za mnou stojí můj otec, chtěl bych dát ruku za záda, aby se mě dotkl, aby mi do ní vložil to, co potřebuji. Ale neudělám to, protože mám strach, že tam nikdo není. Je to tak jednoduché k vysvětlení, a přece k nepřežití.*“¹⁵⁸ Zde je zřejmý strach dítěte. Dítě vždy uklidní pocit bezpečí, který mu rodiče dávají. V tomto případě je to postava otce, který synovi pomáhá a drží ho. Najednou zde otec není a synovská obava je zde na místě. Toho se často bojíme, co bude potom, až tady naši blízcí nebudou, otec, matka, manžel, manželka, děti. Nedokážeme si představit život bez nich. Tak málo se ptáme na to, jak si to představují například ti, co odcházejí. Pokud se máme možnost zeptat, ptejme se! Také postava Marty, manželka po Janu Nedomovy, má strach ze života bez manžela. Obklopuje ji prázdnota a nicota. Neví, jakým směrem se bude její život dále ubírat, kam bude směřovat, tak trochu se může cítit jako její manžel, který nevěděl kam půjde. Zde se může ještě objevovat **motiv cesty**, který se ukazuje i v jiných dílech Jana Balabána. Jan Nedoma se vydává na cestu, jeho manželka musí najít novou cestu životem bez svého manžela, další postavy v díle taktéž půjdou nějakou cestou. Tou cestou si vždy pozůstalí nesou otázky, pocity, přání. Každý z nás po odchodu svých blízkých nachází jinou

---

¹⁵⁷ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 554.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 487.

cestu, cestu bez nich. Začít jinak, vždy musíme začít jinak. Naučit se žít se ztrátou. Každý z nás tu ztrátu někdy pocítí, dříve či později a je na nás, jak se s ní naučíme žít.

U pozůstalých zůstává často i samota. Zde se **motiv samoty** také objevuje. Emil je sám na své nezodpovězené otázky. Hans ztratil pevnou oporu ve svém životě. Kateřina byla sama, když se dozvěděla o smrti svého otce a manželka Marta je sama, jelikož vedle sebe nemá osobu, která ji byla tak blízko.

U Balabánových povídek se velmi často objevuje také **motiv víry**. Zde tomu není jinak. Víra byla součástí života autora, a proto se také objevuje v jeho dílech. Je vírou protkána. „Zaved' mě k doktoru Skálovi do druhého patra. Znáš ho, Petr Skála. On se jmenuje jménem i příjmením stejně. Jak to? No přece: Petře, ty jsi skála. Tak mě to napadlo z Bible, víš? Jistěže vím. Tak mě k němu zaved' a on mě vyšetří. A pak to půjde postupně, až na to přijdeme. Nejdřív musíme vyloučit...“¹⁵⁹ Zde se objevuje nepřímo zmínka o tom, že Petr jako následník Kristův dostal klíče od nebeské brány. On tedy může rozhodnout, kdo smí vstoupit a kdo ne, proto se asi zmíněný doktor jmenuje Petr a k tomu ještě Skála, aby to opravdu bylo potvrzené, co je tím myšleno.

Důležitým motivem v díle je otázka **viny či nevin**. Otázka, na kterou se postavy již nemohou nikoho zeptat, jelikož otec je již mrtev. Román je protkáán aporiemi, je plný oněch rozporů, zdali to bylo tak nebo jinak. Petr Wolf, který odsuzuje Jana Nedomu do pekel, na druhé straně zapuzuje vlastní dceru, jelikož měla dítě za svobodna, tak tento člověk žije jako vlk v noře, v odporném nepořádku. Žije sám a jeho život připomíná spíše přežívání. Převážně se otázka viny a nevin řeší ve snu, který má Emil. Emil je zde vybízen k tomu, aby mluvil za svého otce, jako by měl přijmout nyní onu zodpovědnost i za to, jak jeho otec žil. Ujímá se této role, avšak když je vybízen, aby se vyjádřil k tomu, z čeho byl jeho otec obviněn, obrací se zpět na svého otce, za něj opravdu nemůže odpovídat, nežil jeho život, není toho hoden.

Jan Nedoma jako lékař spouštěl rozhodnutí o tom, komu bude či nebude poskytnuta léčba pomocí umělé ledviny, toto nevnímá jako záležitost čistě pragmatickou, ale vypjatě morální. Okolnosti, za jakých to dělal, socialismem způsobený nedostatek přístrojů, mu tak umožňují takové jednání ospravedlnit, proto ve scéně posledního soudu, není rozhodnuto. Rozhodnutí se odkládá na věčnost. My nemáme právo jej soudit, to má jen Bůh. Dilema mezi dostupnou standardní a málo

---

¹⁵⁹ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 432.

dostupnou nadstandardní léčbu řeší lékaři prakticky v každé době. Dnes díky nesčetným novým objevům možná více než kdy předtím. Teď a tady, takto se musí lékaři rozhodovat každý den. Každý si musí udělat názor sám, na vlastní život, na vlastní vyrovnání se s tím, že jsme pomíjivý.

6.1. Etická dilemata plynoucí z díla

V životě každého člověka se objevují dilemata, kdy se musíme rozhodnou, které volbě dáme přednost. V povolání sociálního pracovníka mohou být tato dilemata častou problematikou se kterou se setkávají, tudíž se s nimi musí naučit profesionálně a eticky pracovat. Velmi záleží na osobnosti sociálního pracovníka, na jeho zkušenostech, cítění a vědomostech. Považuji tedy za důležité popsat, co dilema je. Poté uvedu několik dilemat, která jsou uvedena v románu, pro příklad toho, jak se tato dilemata mnohdy v životě řeší.

Etické dilema je určitá situace, kdy pracovník stojí před nevyhnutelným rozhodnutím s více možnostmi, které mají srovnatelně nepříjemné nebo nepříznivé varianty řešení. Přijatelné řešení v podstatě neexistuje, pracovník musí vybrat cestu „*menšího zla*“. Tomuto rozhodnutí se nemůže vyhnout ani jej přesunout na někoho jiného. Díky svým zkušenostem ví, že optimální řešení neexistuje.¹⁶⁰ Hartl a Hartlová definují dilema jako: „*volbu mezi dvěma stejně přijatelnými možnostmi.*“¹⁶¹ Jednotná definice pro etické dilema neexistuje. Sociální pracovníci se mnohdy setkávají se situacemi, ve kterých se musí rozhodnout mezi dvěma, popřípadě i několika možnými řešeními. „*Sociální pracovnice nebo pracovník se mohou ocitnout v nezáviděníhodné situaci, když mají dělat rozhodnutí v dilematických situacích své profesní činnosti.*“¹⁶²

---

¹⁶⁰ Srov. SÝKOROVÁ, K., *Základy sociologie, filosofie a etiky pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, str. 80.

¹⁶¹ HARTL, P., & HARTLOVÁ, H., *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, str. 114.

¹⁶² MÁTEL, A., et al. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010, str. 110.

6.2. Dilemata

6.2.1. Ulehčit či neulehčit?

Komu chceme pomoci, když vidíme umírajícího člověka? Často chceme ulevit hlavně sami sobě. Nemůžeme snést ten pohled. Vidět, jak naši blízcí „trpí.“ Trpí ale opravdu nebo je to naše mylná domněnka? Připadáme si bezmocní, a tak bychom rádi sáhli po některé z možností, jak zkrátit utrpení našich blízkých. To by bylo snadnější, už by vše skončilo a my bychom nic neviděli. Opravdu by to bylo tak snadné? Podobný příklad je líčen i v románu, kdy příbuzní by nejraději sáhli po *té* injekci, a umírajícímu pomohli po svém. „*Emil si vzpomněl, jak vynášeli tělo zatrpklé staré paní přikryté plachtou. Zakrýt plachtou! Tuhle klec, celý útulek, celou tuhle krajinu zakrýt plachtou a přenést někam na místo milosrdné smrti. Oddělme je zeleným plátnem jako na áru, ať na ně nevidíme, když už nemůžeme na nic jiného myslet než myslet na morfiu. Tak jsem se dokodrcal domů z nemocnice, kde můj otec už nemohl vstát, natož vzít své lože. Spadl jsem tváří do peřiny, brečel jsem a blekotal jsem něco o injekci, která ukončí to trápení tedy jeho život.*“¹⁶³

Aktivní eutanázie je chápána jako usmrcení člověka jiným člověkem za pomoci lékařů a vždy na žádost pacienta. Ano takto jsou v některých státech ukončovány lidské životy, injekcí. Myslím si, že jak pro pacienty, tak pro jejich blízké je to určitá forma úniku. Určitá forma úniku od strachu. Schováváme se za bolest, která je tak nesnesitelná, že už tu raději nechceme zůstat a trpět. Chceme, aby už byl klid, aby už byl konec. Pro každého člověka je přirozené, že nechce pro sebe zlo, nechce trpět. Jenže je to pravda, opravdu bychom trpěli bolestí, když v dnešní době lze utišit takřka každou bolest? Jen možná tu psychickou, s tou není snadné se vypořádat. Jak tu utišit? Mohli by nám pomoci naši blízcí, potom bychom třeba nechtěli sáhnout po *té* injekci. Naším blízkým by pomohlo, kdyby našli odvalu k tomu, jít s námi po poslední cestě a doprovázet nás. Bylo by dobré, kdyby nás nechtěli zakrývat „zelenou plachtou,“ ale byli schopni čelit s námi našim obavám. Nemuseli by poté přemýšlet o *té* paní, kterou nikdy nenavštívili, protože se báli promluvit s osamělým člověkem.¹⁶⁴ To vše by měli být schopni učinit pro nás i pro sebe.

---

¹⁶³ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 407-408.

¹⁶⁴ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str.68–69.

V románu se rozhodli pro tzv. pasivní formu eutanázie. Což je přerušení dalších, pro pacienta náročných, léčebných postupů, které by nemocného neúměrně zatěžovaly a které vzhledem k jasné diagnóze vlastně už nemají smysl.¹⁶⁵ „Jan Nedoma se vymanil polovědomí způsobeném nedostatkem kyslíku, podíval se na přístroje kolem sebe očima lékaře internisty, kterým nikdy nepřestal být a s autoritou, kterou náhle opět nabyt, přivolal k sobě ošetřující personál. Po různých vyjevených tvářích konejšivých žen a dívek se nad ním konečně sklonila staniční sestra, žena skutečná, žena, která ví, jak terapie někdy končí. A té ženě Jan Nedoma řekl, aby ho odpojili od umělé ledviny i od všech dalších monitorů a odvezli ho zpátky do jeho pokoje. Chtěl být sám a sám si naordinoval tuhle konzervativní léčbu. Ještě se nad ním zjevila bílá nezřetelná tvář lékaře, který se jen ujišťoval, zda je to skutečně jeho přání. A potom Jana odvezli tam, kde nejsou žádné přístroje k udržování života.“¹⁶⁶ Jan Nedoma si sám vybral tuto formu eutanázie. Neudržovat uměle pacienta při životě, jelikož to po něj již není léčení, ale umělé udržování jeho života. Sám se pro tuto možnost rozhodl, jelikož právě tuto diagnózu použil mnohokrát při léčbě svých pacientů. Nyní se stal tímto pacientem on sám.

6.2.2. Vina či nevina

Kdo může za smrt pacientů? Tato otázka je velice těžká a v románu se vlastně nedozvíme, zdali je Jan Nedoma vinen či nevinen. Kdo je vinen a kdo není, přísluší nám vůbec někoho vinit? „Nesudíte, abyste nebyly souzeni.“¹⁶⁷ Nemáme na to právo, a přesto to děláme. V románu se řeší, zda otcova vina či nevina byla nebo nebyla, zda ji můžeme potvrdit či vyvrátit. Řeší se i na soudním procesu, o kterém se zdá Emilovi. Šéf justice, Bůh, není přítomen, i když je řečeno, že je vždy přítomen. Emil je vyzván odpovídat za svého otce. To je jako by měl mluvit, myslet, žít život někoho jiného. To nelze. Ano Jan Nedoma byl nucen rozhodovat, rozhodovat o tom, pro koho má léčba smysl a pro koho ne. Komu bude poskytnuta léčba umělou ledvinou a komu nebude. Vytvářel odborné posudky, dle kterých se později vytvářely pořadníky pacientů. Jan Nedoma je nařčen, že díky korupci dával do popředí stranické příslušníky. Emil nemůže

---

¹⁶⁵ Srov. ŠIKLOVÁ, J., *Vyhoštěná smrt*, Kalich s.r.o., Praha 2013, str. 69.

¹⁶⁶ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 436-437.

¹⁶⁷ Srov. Mt 7, 1-2.

odpovědět, zdali jeho otec dával některým lidem přednost a záměrně manipuloval s poradníky. Vyzývá tedy otce, aby odpověděl. Mlčí. „*Nemohu odpovědět, mohu se pouze domnívat nebo věřit.*“¹⁶⁸ V soudním líčení není rozhodnuto. „*Pro nedostatek důkazů a pro zmatečnost svědka se případ odkládá na věčnost.*“¹⁶⁹

Tam na věčnosti, budeme souzeni za vše, co jsme udělali nebo neudělali. To je můj osobní postoj, s nímž se ztotožňuji. Zatímco Wolf obviňuje Nedomu, a také ho v podstatě odsuzuje za to, co údajně udělal, nikdo z rodiny toto nečiní. Nikdo z rodiny nakonec nesoudí. Zamýšlejí se nad obviněními, ale to je vše, věří ve svého otce a také v to, jakým člověkem byl, co jim předal a co je naučil. Vzpomínají na dětství a na to, že vždy měli své jistoty. Jistotu domova a zázemí. Přišli o svou jistotu, když ztratili svého otce a nyní hledají to, co jim vlastně život dává. Snaží se upnout na jiné, nové věci a vztahy. Musejí se vyrovnat s otcovou minulostí, což je vede k tomu, vypořádat se také se svými vlastními životy.

V našich životech je to podobné. Stává se, že soudíme činy někoho jiného, „*hledáme třísku v oku druhého a trám ve vlastním oku nevidíme.*“¹⁷⁰ Měli bychom se zaměřit sami na sebe, abychom byli schopni utříbit si své myšlenky a postoje, které ke smrti máme. Rozvoj sebe sama je celoživotní úkol, který bychom měli vnímat zodpovědně a smysluplně, abychom poté odcházeli ze světa smíření sami se sebou.

6.2.3. Mít či nemít strach

V románu i v životě se mnoho věcí řeší kolem strachu. Máme strach z různých věcí. Ohledně smrti máme především strach z bolesti, která je s umíráním pro nás spojená. Hlavně nemít bolesti. To je odpověď mnohých z nás. Bolest máme spojenou s nepříjemnými pocity, proto se jí snažíme vyhnout. Jenže i ona bolest patří k životu. Není na světě člověk, který by alespoň jednou nezakusil, co bolest je. Avšak i s bolestí se dá žít, když ji začneme vnímat jinak. Bolest může být určitým druhem utrpení. Zajímavým a výstižným způsobem hovoří o utrpení Jan Pavel II. Utrpení, které se v našem lidském světě nachází v tolika různých formách, má sloužit také k tomu, aby v lidech probouzelo lásku jako nezištný dar sebe sama druhým, trpícím lidem. Svět lidské

---

¹⁶⁸ BALABÁN, J., *Dílo II.: Romány a novely*. Brno: Host, 2011, str. 542.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 542.

¹⁷⁰ Mt 7, 1-5.

bolesti potřebuje neustále jiný svět, svět lidské lásky. Díky utrpení může být člověk podnícen láskou a tehdy nehledí na svůj užitek. Díky lásce k bližnímu se nemůže člověk utrpení druhého vyhnout. S dotyčným musí soucítit a jednat s ním jako Samaritán v podobenství evangelia.¹⁷¹

Jak nemít strach? To bylo řešeno již ve třetí kapitole. Strach je velmi závažná situace a dá se přirovnat ke krizi. Člověk jej vnímá jako formu úniku od toho, co je mu nepříjemné. Je to normální a přirozená reakce. Každý už zažil, co to strach je. Nejlépe je se smířit s tím, že mít strach je zcela normální. Důležité je se tomuto strachu postavit a čelit mu.

Dle psycholožky Laury Janáčkové pomoc v boji se strachem nespočívá v jeho bagatelizování, naopak je třeba se naučit se svým strachem komunikovat. Přijmout ho jako přirozenou součást. „*Onkologickým pacientům často pomáhá, když před svými strach přestanou utíkat, zmapují své pocity a označí to, co je trápí. Když svému strachu dají jméno, vysloví své obavy nahlas, přichází úleva.*“¹⁷² Je pro ně důležité si uvědomit s čím bojují. Pak přichází na řadu komunikace, vysvětlování ozřejmování a spoutávání svého strachu pod vlastní kontrolu. Zde se hledají vhodné cesty ke spolužití. Na této cestě zdolávání strachu potřebuje člověk jiného člověka, který mu nabídne své porozumění, blízkost a lásku. Nemocnému nezbyvá nic jiného než se se strachem naučit žít. Nejdůležitější je komunikace, jelikož prostřednictvím slov mohou ovlivňovat intenzitu strachu. V boji se strachem nám tedy pomáhá naše zázemí, lidé, kteří jsou okolo nás. Jejich láska a empatie nám pomáhají žít, bojovat s nemocí a se strachem.¹⁷³

6.2.4. Sdělit bližící se konec x nesdělit

Toto dilema je jedno s nejtěžších v životě doprovázejících osob. Lékaři se s touto problematikou setkávají velice často, a i pro ně je toto dilema velmi obtížné. Záleží opravdu na mnoha faktorech.

---

¹⁷¹ Srov. JAN PAVEL II., *Salvifici doloris: Apoštolský list Jana Pavla II: o křesťanském smyslu lidského utrpení z 11. února 1984.*, čl. 29.

¹⁷² JANÁČKOVÁ, Laura. in článek od ZUNOVÁ, Andrea. *Jak žít se strachem ze smrti.* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/zdravi/328002-jak-zit-se-strachem-ze-smrti.html>

¹⁷³ Srov. JANÁČKOVÁ, Laura. in článek od ZUNOVÁ, Andrea. *Jak žít se strachem ze smrti.* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/zdravi/328002-jak-zit-se-strachem-ze-smrti.html>

V praktické medicíně je třeba zvažovat nikoliv zda říct či neříct pravdu, ale *komu, kdy, kde, co a jak říkat*. Vždy je třeba mít na zřeteli osud konkrétního člověka, tedy jeho individuální situaci. Stejně tak je třeba vždy respektovat etické zásady a vše sdělovat srozumitelně a taktně. Nepochybně by měl existovat i prostor pro milosrdné oklamání je-li pro to důvod.¹⁷⁴

V roce 2001 ratifikoval parlament České republiky mimořádně významnou mezinárodní smlouvu, která se jmenuje: Konvence o ochraně lidských práv a důstojnosti člověka s ohledem na aplikaci biologie a medicíny. Stručně se jí říká Konvence o biomedicíně. Dokument je v této chvíli nejvyšším zdravotnickým zákonem země a jeho jednotlivá ustanovení ovlivňují každého českého lékaře i každého českého pacienta. V dokumentu najdeme také ustanovení týkající se pravdy na nemocničním lůžku. V kapitole III. v článku 10 se praví:

„1. Každý má právo na to, aby v oblasti informací o jeho zdraví byl respektován jeho soukromý život.

2. Každý je oprávněn znát všechny informace o svém zdraví. Pokud si však někdo nepřeje být informován o svém zdraví, je třeba to respektovat.

3. Ve výjimečných případech mohou být práva uvedená v odstavci 2 omezena zákonem, je-li to v zájmu pacienta.“¹⁷⁵

Těžkým úkolem pro samotného doprovázejícího je nepodlehnout pokušení rozhodovat za nemocného. I když chceme dotyčného ochránit před pravdivou informací o jeho nemoci, nedělejme to za každou cenu. Pokud chce dotyčný znát pravdu a snaží se nám to říct, měli bychom mu naslouchat a nic bychom před ním neměli skrývat. Na otázky bychom měli odpovídat pravdivě bez vyhýbavých odpovědí. Člověk, který je na konci života, většinou tuší blížící se konec a to, že mu budeme lhát, jak je zdrav, mu opravdu nepomůže. Nakonec na vyrovnání se se svou smrtí zbude úplně sám, a to bychom určitě nechtěli. Naším úkolem by mělo být, doprovázet dotyčného na jeho cestě, naslouchat mu a podpírat jej. Mnohem důležitější je vzájemné souznění, prožití posledních chvil než lživé vyhýbání se pravdě.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ H., *Lékařská etika*, 3. rozšířené vydání, Praha, Galén 2002. str.129–149.

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, str.129–149.

¹⁷⁶ Srov. HÁLKOVÁ, P. *Bojím se jejich otázek, jak na ně mám reagovat*. [online]. [cit.2019-2-7]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/poradna/pravda-0>

Pokud si tedy nemocný přeje dozvědět se diagnózu, měl by ji znát, ale s přihlédnutím k jeho rozpoložení a zdravotnímu stavu tak, jak o tom hovoří zákon. Z osobní zkušenosti mohu říct, že se s příbuznými lékař baví o tom, zda diagnózu sdělit či nesdělit. Záleží tedy na mnoha faktorech a odpověď nemůže být jednoznačná, zda ano či ne.

V románu se potýkáme již s konkrétním faktem, nemusí se řešit dilema, zda sdělit či nesdělit, Jan Nedoma svou diagnózu zná. Jelikož se věnoval celý život medicíně, dokáže odhadnout svůj zdravotní stav. Řeší tedy spíše otázku: Jak se vyrovnat s tím, že umírá? S tímto faktem se postupně vyrovnávaly i jednotlivé postavy v díle, kdy vzpomínali na poslední okamžiky se svým otcem. Připomínali si své pocity a myšlenky, svůj žal.

6.2.5. Otázka přístupu k etickým dilematům

Jak řešit etická dilemata? Žádné univerzální řešení neexistuje. Klíč leží zejména v samotné osobě sociálního pracovníka nebo pracovnice, v jejich osobnosti, zkušenostech, zručnosti a vědomostech.¹⁷⁷ Řešení dilemat nemusí být okamžité, protože lidé se mohou problému vyhnout a když se již řešení nedá odkládat, přijde na řadu snaha o nalezení přijatelného odůvodnění.¹⁷⁸ Existuje několik možných etických přístupů k dilematům, dle jednotlivých etických teorií, například teorie utilitaristického nebo deontologického typu. Těchto teorií a jejich přístupů k řešení etických otázek je velice mnoho. V této práci se jimi zabývat nebudeme, nalezneme je například u A. Azenbachera,¹⁷⁹ M. Thomsona.¹⁸⁰

Bylo by možné řešit ještě více etických dilemat, za zmínku stojí tyto: Postarat se x nepostarat se o umírajícího, domácí prostředí x hospicové, nemocniční zařízení, co je lepší pro umírajícího a další dilemata. Vzhledem k rozsáhlému typu tohoto tématu jsem v práci uvedla jen několik stěžejních dilemat. Řešení těchto a dalších dilemat by bylo na samostatnou práci.

---

¹⁷⁷ Srov. tamtéž, str.113.

¹⁷⁸ Srov. MUSIL, L., *"Ráda bych Vám pomohla, ale": Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004, str. 36.

¹⁷⁹ AZENBACHER, A., *Úvod do etiky*, Zvon, Praha 1994.

¹⁸⁰ THOMSON, M., *Přehled etiky*, Portál, Praha 2004.

7. Závěr

Pokusím se shrnout obsah této práce. Cílem diplomové práce bylo zamyslet se a posoudit, zda může být vybrané beletristické dílo přínosem pro sociálního pracovníka setkávajícího se s otázkami týkajícími se smrti a umírání. Zda je možné pomocí analýzy textu díla Jana Balabána *Zeptej se táty* nalézt přínos pro život a práci sociálního pracovníka. Dále jsem se snažila nastínit, jak se vyrovnáváme se smrtí svých blízkých, jak smrt ovlivňuje náš život a jaké motivy nás usměřují, to bylo dalším dílčím cílem této práce. Snahou také bylo prokázat, že sociologicky zaměřená beletrie může předat víc, než by běžný čtenář očekával.

Je velmi důležité, aby člověk četl, to je myslím všeobecně známo. Otázkou však zůstává, co čteme a jakým způsobem. Mou snahou bylo vyjádřit nosnou myšlenku toho, že čtení může být přínosem pro rozvoj našich myšlenek, názorů a empatických dovedností. Díky tomu, že porozumíme textu odborné, vědecké či beletristické literatury se můžeme někam posunout. Literatura nám může poskytnout možnosti k zamyšlení, k utvoření myšlenek a přehodnocení názorů. Knihy v nás vyvolávají různé emoce, strach, smutek, radost. S těmito emocemi se dokážeme ztotožnit, to v nás vyvolává dojem pravdivosti a zajímavosti, vytváří i úzké propojení s dílem samotným. Ona schopnost empatického vcítění má velký význam v oblasti psychologie. Známý psycholog C. R. Rogers ve svém přístupu, který je zaměřený na rozvoj osobnosti klienta, vyjádřil předpoklad empatického porozumění, akceptace klienta bez podmínek a opravdovost v jeho jednání. Pokud tedy budeme jako sociální pracovníci emočně zdatní, můžeme díky této schopnosti vést smysluplně dialog s klientem, ve kterém komunikace povede k vyřešení problému. Pro úspěch tohoto dialogu je dobré dát klientovi najevo, že s ním empaticky cítíme. Určitá identifikace s protagonisty děje na divadle, ve filmu nebo třeba v beletrii, nám může napomoci k rozvoji těchto empatických schopností.

Při čtení vnímáme slova a také vnímáme jejich význam. Ztotožňujeme se s postavami a zamýšlíme se nad situacemi, které mohou být podobné i našim zkušenostem. Román *Zeptej se táty* je právě takovým druhem beletrie, která nenabízí jen příběh a vyprávění postav. Vybízí k zamyšlení nad svým životem, nad jeho smyslem, nad tím, jakou úlohu v našich životech smrt má a kam nás zkušenost s doprovázením našich blízkých může posunout.

V práci jsem shrnula pojednání o smrti z různých úhlů pohledu. Vysvětlila jsem význam toho, co smrt je, a jak se s ní ve svém životě identifikujeme. Každý člověk je jedinečný a odpověď si musí nalézt sám. Utříbit si myšlenky o své smrti, umět ji zařadit do svého života, to je jeden z úkolů, které v životě máme proto, abychom vnitřně vyzráli a posunuli se dál. Ona identifikace a smíření se s otázkou konečnosti našeho života nám pomůže pochopit, kdo jsme, a jaký zde máme úkol.

Zmínila jsem důležitost rozvoje schopností sociálního pracovníka v oblasti smrti a umírání. Zde jsem nastínila možný přínos četby beletrie pro práci sociálního pracovníka, pro vytvoření jeho hodnot a získání dovedností a rozvoj jeho schopností.

Dále jsem rozebírala problematiku strachu ze smrti a vylíčila jeho možné důsledky. Na strach je nahlíženo pohledem umírajících i osob, které jej doprovází. Řeším zde otázku, jak se strachem bojovat a zbavit se ho. Důležité je se zmíněným strachem bojovat, postavit se mu čelem. Naučit se pojmout strach jako součást svého života, pojmenovat a konkretizovat jednotlivé strachy je v tomto procesu zásadní úkol. Po vyslovení svého strachu se dostaví úleva. Každý z nás je jedinečný a bojuje různými způsoby. Pro umírající je velmi důležité nebýt sám, podělit se o své obavy s blízkým člověkem a mluvit s ním zcela otevřeně, to je pro ně velmi povzbuzující. Další pomocnou rukou mohou být různé terapeutické skupiny, kde se scházejí lidé, u nichž byla diagnostikována nevléčitelná nemoc. Možnost sdílení svého osudu s lidmi, kteří prožívají stejné pocity, je velmi obohacující a dodává člověku pocit síly. Člověk si nepřipadá tak sám. Dalším druhem pomoci mohou být hospicová zařízení, kde se umírající mohou dozvědět odpovědi na jejich případné otázky spojené s umíráním.

Doprovázející řeší úplně jiné podoby svého strachu. Díky tomu, že jim odchází blízká osoba, jsou konfrontováni se svou konečností, více si ji uvědomují a prožívají ji. Mají jiné podoby strachu. Nemají strach z fyzické bolesti, spíše se bojí té psychické bolesti, která bude spojena se ztrátou. Mají strach z toho, že nezvládnou okamžiky, které budou předcházet odchodu jejich blízkých. Také se bojí toho, co přijde po smrti, kam jejich život bude směřovat, kam se posune, jak to všechno zvládnou. Pro doprovázející je také možnost využít hospicová zařízení, kde naleznou pomocnou ruku. Mohou se dozvědět přínosné informace, které jsou s umíráním jejich blízkých spojeny. V hospicových zařízeních jsou pracovníci školeni na rozhovory s umírajícími a doprovázejícími osobami. Jsou připraveni na jejich otázky. Snahou hospiců je postarat se o obě tyto strany. Hospice nabízejí kvalitní paliativní péči, která je zaměřena na

úlevu od bolesti. Existuje několik variant hospiců: jednak existují lůžkové hospice, kdy pacient v hospici zůstává, další formou jsou stacionáře, kdy pacient dochází do zařízení denně a domácí hospice, kdy pacient je v rodinném prostředí a pracovníci pravidelně docházejí do rodiny a pomáhají pečovat o umírající.

Se smrtí samotnou úzce souvisí umírání, proto byl do obsahu práce zahrnut proces socializace definovaný Elizabeth Kübler – Ross, v němž jsou líčeny určité milníky, kterými umírající a doprovázející osoby procházejí. V okamžiku prožitku těchto procesů se s nimi setkává i sociální pracovník, který by měl znát jejich obsah a měl by umět s nimi pracovat. Pro konkrétní příklady byly také vybrány pasáže z díla, které s těmito milníky úzce souvisí.

Jednotlivá témata jsem propojila s dílem od Jana Balabána *Zptej se táty*. Nastiňuji možnosti propojení díla s běžným životem. Díky analýze díla jsem vyjádřila určité myšlenky, příklady, pocity a motivy, a propojila je se zkušenostmi z našeho života. V díle se postavy ztotožňují s určitými motivy svého jednání. My ve svých životech také využíváme motivy, jsou propojeny s našimi zkušenostmi a prožitky, které s nimi máme spojeny. Motiv umírání máme spojen se zkušeností odchodu našich nejbližších. Díky této zkušenosti si vzpomeneme, co jsme prožívali, co jsme cítili a co nám tato zkušenost dala i vzala. Díky motivu nemoci si můžeme vybavit právě ty okamžiky, kdy jsme docházeli za svými blízkými do nemocnice. Vzpomeneme si, jak na nás působilo nemocniční prostředí, situace, lékaři a osobní setkání s umírajícím. S dalším motivem strachu se dokážeme ztotožnit vždy, když některý ze strachů opět prožijeme, znovu se nám vrací myšlenky a pocity, které máme úzce spojené s konkrétními zážitky. Každý z nás někdy zažil pochybnosti, prázdnotu, vinu, dokážeme si vzpomenout na konkrétní situace, kdy jsme zažívali tyto pocity, a to co nás usměřovalo a vedlo dál, to nás posunulo a změnilo. Zmínila bych zde i motiv víry, který může být v životě člověka velmi silným motivem. Dává lidem sílu, určuje jejich životní směr a cíl. Mnoho lidí se na sklonku smrti zabývá duchovními otázkami, se kterými víra úzce souvisí. Na tyto otázky by měli být připraveni doprovázející, sociální pracovníci a ostatní, kteří se o umírajícího starají. I člověk nevěřící by se měl informovat o tom, na koho se obrátit, aby dokázal nemocnému odpovědět nebo mu například zprostředkovat duchovní rozhovor.

Z motivů vyplývají určitá dilemata, kterým se v práci taktéž věnuji. Dilemata ve svých životech řešíme velmi často, jsou nelehkými zkouškami na našich životních

cestách. Díky nim získáváme zkušenosti, prožíváme situace, které pro nás nejsou lehké. Předložila jsem několik dilemat, které vyplývají z díla. Pokud bych se chtěla ubírat cestou rozborů dilemat, musela by být práce mnohem rozsáhlejší a směřovala by jiným směrem.

V práci jsem chtěla zmínit určité možnosti v sebevzdělávání sociálních pracovníků. Nastínila jsem trochu jiný pohled na beletrii. Nešla jsem pohledem oddychového čtení, ale zcela odlišným sociologickým pohledem. Díky podrobné analýze díla *Zeptej se táty*, jsem vystihla stěžejní myšlenky a otázky spojené s tématem smrti a umírání. Velmi zajímavá by byla analýza celého Balabánova díla, kde by se propojily určité pocity, motivy, myšlenky a zkušenosti, toto téma by však vyšlo na další samostatnou práci. Vzhledem k rozsáhlosti daného tématu jsem upustila i od původního zadání, srovnání díla Jana Balabána s jiným autorem, kterým měl být Jiří Dědeček.

Diplomová práce je záměrně proložena otázkami, které se přímo týkají smyslu života a toho, kam směřujeme, čeho chceme dosáhnout a jaké jsou podoby našeho strachu z umírání a ze smrti. Práce se zaměřuje jen na některé otázky, které dále prohlubuje a analyzuje. Ostatní otázky jsou pro zamyšlení, pro utříbení toho, jak to ve svých životech máme, co bychom chtěli změnit, kam se chceme posunout. Práce je realizována mým vlastním pohledem, proto nemůže být objektivní, jelikož vychází z mého poznání, z mých zkušeností, z mých otázek a z úvah.

To, co si o smrti myslíme, jak ji vnímáme, na to si odpovídáme různými způsoby. Vliv na naše myšlení má především život, který vedeme, zda v něco věříme a jaké máme zkušenosti a hodnoty. Smrt přijde dříve či později, kdy to bude, to opravdu nikdo z nás neví. Jde převážně o to, jak ji budeme ve svém životě vnímat a prožívat a jak se s ní vyrovnáme.

8. Literatura

PRIMÁRNÍ LITERATURA

- BALABÁN, J. Zeptej se táty. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-379-1.
- BALABÁN, J. Dílo II.: Romány a novely. Brno: Host, 2011. 584 s. ISBN 78-807294-477-4.
- BALABÁN, J. Zeptej se táty [zvukový záznam na CD]. Upravila Blanka Kostřicová, čte Norbert Lichý, Praha: Radioservis 2012. katalogové číslo CR0849-2.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

- ARIÉS, P., Dějiny smrti Díl 1: Doba ležících. 1. Vydání. Praha: ARGO, 2000. s. 357. ISBN 80-7203-286-0.
- BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.
- BRUCH, R., Person und Menschenwürde, Ethik im lehrgeschichtlichen Rückblick, Studien der Moraltheologie Band 3., Münster 1998.
- BYOCK, I., Dobré umírání: možnosti pokojného konce života. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005, 325 s. Cesty (Vyšehrad), ISBN 80-702-1797-9.
- ELIAS, N. O., osamělosti umírajících. 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství France Kafky, 1998. s. 66. ISBN 80-85844-39-7.
- ELICHOVÁ, M., Sociální práce: aktuální otázky. Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.
- FERRERO B., Příběhy pro potěchu duše, Portál, Praha 2008, str.114. ISBN 978-80-7367-484-7.
- FRANKL, V. E., Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2011.
- FRANKL, V. E., Člověk hledá smysl, Úvod do logoterapie, Vyd. 1. Překlad Z. Trtík. Praha: Triton, 1994. ISBN 80-901601-4-X.
- HAŠKOVCOVÁ, H., Lékařská etika, 3. rozšířené vydání, Praha, Galén 2002. ISBN 978-80-7492-204-6.
- HAŠKOVCOVÁ, H., Rub života – líc smrti. Praha: Orbis. 1975. ISBN 11-107-75.

- HAŠKOVCOVÁ, H., Thanatologie: nauka o umírání a smrti. 2. přepr. vyd. Praha: Galén, 2007, 244 s. ISBN 978-807-2624-713.
- HARTL, P., HARTLOVÁ Z., Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HEGYI, L., Vybrané kapitoly zo sociálnej gerontológie a geriatric. 1. vyd. Bratislava: IVZ, 1996, 73 s. ISBN 80-7163-005-5.
- HENRISEN, J.-O., VETLESEN, A. J. Blízke a vzdálené. Boskovice: Nakladatelství Albert, 2000. ISBN 80-85834-85-5.
- HODROVÁ, D. a kol. ...na okraji chaosu...: Poetika literárního díla 20. století. 1. vyd. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- JAN PAVEL II., Salvifici doloris: Apoštolský list Jana Pavla II: o křesťanském smyslu lidského utrpení z 11. února 1984, Překlad Irena Čerbáková, Zvon 1995. ISBN 80-7113-151-2
- JOSSELSOHN, R., Irvin D. Yalom. O psychoterapii a lidském bytí. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-533-2.
- KASANOVÁ, A., Až za hranice života: Súvislosti medzi životom a smrťou.1. vyd. ŠEVT Bratislava, 2009, 131 s. ISBN 978-80-8094-525-1.
- KISVETROVÁ, Helena a Jana KUTNOHORSKÁ. Umírání a smrt v historickém vývoji. Kontakt. 2010, roč. 2010, č. 2, ISSN 1212-4117.
- KOLEKTIV AUTORŮ. Důstojné umírání II. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 978-80-244-2381-4.
- KOSTŘICOVÁ, B., Sestupy a naděje Jana Balabána, Civipolis o.p.s., 1. vyd. Olomouc 2013, ISBN 970-80-905527-0-8.
- KOŘENEK, J. Lékařská etika. Vydání 2., přepracované a doplněné. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-538-8.
- KREJČÍ K., Sociologie literatury. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-6296-8.
- KŘIVOHLAVÝ, J. Psychologie smysluplnosti existence. Otázky na vrcholu života. Praha: Grada, 2006.
- KUPKA, M., Psychosociální aspekty paliativní péče. Praha: Grada, 2014, 216 s. Psyché. ISBN 978-80-247-4650-0.

- KÜBLER-ROSS, E., O smrti a umírání. 1. vyd. Turnov: Arica, 1993, 251 s. ISBN 8090013465.
- KÜBLER-ROSS, E., On death & dying. 2. vyd. New York: Simon & Schuster, 2014. s. 37. ISBN 978-1-4767-7554-8.
- KUTNOHORSKÁ, J., Etika v ošetrovatelství, 1. Vyd. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-2069-2.
- MÁTEL, A., et al. Aplikovaná etika v sociální práci. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4.
- MONESTIER, M., Historie trestu smrti. 2. Vydání. Praha: RYBKA Publishers, 1998. s. 405. ISBN 80-86182-05-3.
- MOODY, R. A., Život po životě: úvahy, otázky, odpovědi. Praha: Eminent, 2004. s. 255. ISBN 80-7281-195-9.
- MUSIL, L., "Ráda bych Vám pomohla, ale": Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.
- OHLER, N., Umírání a smrt ve středověku. 1. Vydání. Jihlava: Nakladatelství H&H, 2001. s. 409. ISBN 80-86022-69-2.
- PAYNE, J., Smrt – jediná jistota, Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-046-1.
- PETRUSEK M., Sociologie a literatura. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-2020165-3.
- PLHÁKOVÁ, A. Učebnice obecné psychologie. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1387-3.
- ŘÍČAN, P. Psychologie osobnosti, obor v pohybu. Praha: Grada, 2010. ISBN: 978-80-247-3133-9.
- SENECA, Lucius Annaeus. O dobrodiních. Přel. Václav Bahník. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0168-1.
- SENECA, Lucius Annaeus. Výbor z listů Luciliovi. Přel. Bohumil Ryba. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987. ISBN 25-076-87.
- SÝKOROVÁ, K. Základy sociologie, filosofie a etiky pro pomáhající profese. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, 94 s. SBN 978–80-7372-323-1.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda et al. O posledních věcech člověka: vybrané kapitoly z thanatologie. Praha: Galén, 2014. ISBN 978-80-7492-138-4.

- THOROVÁ, Kateřina. Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.
- VÁGNEROVÁ, M., Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří. 1. vyd. Praha: Karolinum. 2007, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- YALOM, Irvin D. Existenciální psychoterapie. Vyd. 1. Překlad Ivo Müller. Praha: Portál, 2006, 527 s. ISBN 80-736-7147-6.
- YALOM, Irvin, D. Léčba Schopenhauerem. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-087-9.
- YALOM, Irvin D. Pohled do slunce. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 208 s. ISBN 978-80-7367-376-5.
- YALOM, Irvin., D. Stávám se sám sebou, vzpomínky terapeuta, Přel. Linda Bartošková. Praha: Portál, 2018. 336 s. ISBN 978-80-262-1382-6.
- Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, a o změně některých zákonů (transplantační zákon), ve znění platném k 1.3.2003.

DOSTUPNÉ RECENZE A INTERNETOVÉ ODKAZY

- HÁLKOVÁ, P., Bojím se jejich otázek, jak na ně mám reagovat. [online]. [cit.2019-2-7]. Dostupné z: <https://www.umirani.cz/poradna/pravda-0>.
- HORÁK, O., Jan Balabán v posledním románu Zeptej se táty píše o otcově smrti [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <http://art.ihned.cz/c1-44714380-jan-balaban-v-poslednim-romanu-zeptej-se-taty-pise-o-otcove-smrti>.
- HÖSCHL, C., Tabuizované téma smrti. [online]. 1.vyd. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: http://www.hoschl.cz/files/421_cz_Tabuizovane%20tema%20smrti.pdf.
- JANÁČKOVÁ, L., in článek od ZUNOVÁ, Andrea. Jak žít se strachem ze smrti. [online]. [cit.2019-2-7]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zena/zdravi/328002-jak-zit-se-strachem-ze-smrti.html>.
- KLÍČOVÁ, E., Zeptat se nitra. Nad posledním románem Jana Balabána. [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2010/8-2010/zeptat-se-nitra>.
- Kolektiv autorů. Almanach, Honzo, ahoj! [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/1-2011/honzo-ahoj>.

- MACIEJEWSKI, Paul K., ZHANG, Baohui, BLOCK, Susan D., PRIGERSON, Holly G. An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief. *The Journal of the American Medical Association*. 2007, roč. 297, čís. 7. [cit. 2019-02-07]. Dostupné online: <https://jamanetwork.com/journals/jama/fullarticle/205661>.
- MALÁ, Z., Jan Balabán. *Slovník české literatury.cz* [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1639>.
- PALÁN, A., Smrt člověka a zrod literární legendy, Studie Pavla Janouška o Janu Balabánovi a ohlasu jeho úmrtí v literární kritice [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z:
- <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/10-2011/smrt-cloveka-a-zrod-literarni-legendy>.
- PUSKELY, M., Život ve stínu smrti [online]. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2011/10-2011/zivot-ve-stinu-smrti>.
- WURZLOVÁ, D., Jan Balabán – Zeptej se táty. [online] 2010. [cit. 2019-2-7]. Dostupné z: <http://www.nekultura.cz/literatura-recenze/jan-balaban-zeptej-se-taty.html>
- STIX, Gary. The Neuroscience of True Grit [online]. *Scientific American*, 2011-02-15 [cit. 2019-02-07]. Dostupné online. <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-neuroscience-of-true-grit>.

ROZHLASOVÁ A TELEVIZNÍ VYSÍLÁNÍ

- Český rozhlas Vltava. Slávek Kepř. On fakt někam odcházel. Příběh dobrého umírání v kruhu rodiny. [online]. 8. 06. 2018, [cit. 2019-02-7]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/fakt-nekam-odchazel-pribeh-dobreho-umirani-v-kruhu-rodiny-7297180#volume>.
- VŠELICHOVÁ, P., Jan Balabána. [online]. 29. 12. 2011, [cit. 2019-02-7]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10317987201-jan-balaban/411235100031001>.

JINÉ INTERNETOVÉ ZDROJE

- CESTA DOMŮ: Umírání. Truchlení. 2009, [online], [citováno 2019-02-7]. Dostupné z <http://www.umirani.cz/truchleni.html>.
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 1. Dostupné na: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

9. Abstrakt

POLÁČKOVÁ, L. Smrt v literatuře versus tvář smrti v dnešní společnosti. České Budějovice: Diplomová práce. Jihočeská univerzita, Teologická fakulta, Katedra teologických věd 2019. Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tomáš Veber, Th.D.

Klíčová slova: smrt, smysl života, umírání, strach, lidská důstojnost, literatura, beletrie, motivy díla, dilema.

Tato diplomová práce se zabývá problematikou smrti a umírání. Na vybraném beletristickém díle se snaží poukázat především na téma strachu ze smrti a zabývá se možnostmi, jak se s ním vypořádat, přičemž téma nahlíží prizmatem umírajících i doprovázejících osob. S využitím přístupů uplatňovaných v sociologii literatury a v sociální práci a jejich vhodným provázáním usiluje o zhodnocení přínosu četby beletrie na dané téma pro pracovní i osobní život sociálních pracovníků. Beletristické dílo tak slouží jako alternativní receptivní materiál, jehož interpretací sociální pracovník i laik mohou nabýt hlubšího poznání o aktuálních společenských otázkách, k nimž poslední věci člověka v posledních letech nesporně znovu patří.

10. Abstract (abstrakt v anglickém jazyce)

POLÁČKOVÁ, L. Death in Literature versus Death in Nowadays Society. Ceske Budejovice: Diploma Thesis. University of South Bohemia. Faculty of Theology. Department of Theological Disciplines 2019. Thesis supervisor MA and MA Tomas Veber, thD.

Key words: death, meaning of life, dying, fear, human dignity, literature, fiction, motives of writing, dilemma.

This diploma thesis looks into the issues of death and dying. Based on a chosen work of fiction, it endeavours to remit the topic of fear of dying and concerns on the possibilities of how to deal with it from points of view of a dying person as well as that of an accompanying one. By using and connecting approaches used in sociology of literature and social work, it aims to appraise the benefit of reading fiction on the given topic for social workers in their professional as well as personal life. The work of fiction therefore serves as an alternative receptive material. By its interpretation, a social worker or layman can gain a more profound knowledge of current social issues, which the last matters of a human unquestionably belong to.